

აკაკის

თ ვ ი უ რ ი

პრეპული

წელიწადი პირველი.

№ II

სექტემბერი, 1897

—◆—
თბილისი.

Типография Е. И. Хеладзе. || სტამბა ეკვთიმე ივ. ხელაძისა.
1897.

Дозволено цензурою Тифлисъ, 30-го сентября 1897 г.

შინაარსი

გ ა ნ ე რ ა ფ ი ლ ე ბ ა I

I	თ. ნ. დიასამიძის სახსრვრად ლექსი	33-1
II	უბრალო საუბარი („კრებულის“ ფოსტა)	5
III	მოხუცი და ახალგაზდა, ლექსი.	11
IV	მედია, დრამა	15
V	შენიშვნები	105

გ ა ნ ე რ ა ფ . II

VI	ჭუთათლის სიჯგარი (ისტორიული ოც- ნება)	1
VII	სიკვდილი, მოთხოვნა	9
VIII	სულიკო, ლექსი	31

გ ა ნ ე რ ა ფ . III

IX	შავშეთი, (ეთნოგრაფიული, სტატისტი- კური და ისტორიული წერილი), მასალა წარმოდგენილია ზ. ჭიჭინაძისაგან.	1-49
X	განცხადებანი	

თავ. ნიკო დიასამიძის სახსოვრად

ქალაჩუნა, ენა ტკბილი,
გაიმეურა მოუბარი
უველას მოსწონს ცხოვრებაში
და ბევრიც ჰქავს მეგობარი!..

ზირში მთქმელი, უბოდისო,
თავ-მომწონე, უშიშარი
ბევრს არ უყვარს, რა თქმა უნდა,
და ცოტაც ჰქავს მეგობარი!..

ესეები უველა ვიცი,
მოუღილი მაქვს მთა და ბარი;
კარგათ ვატყობ, სადაც არის
უზირბადო მეგობარი.

შენც გიცნობდი... ფიცხი იყავ,
თავ-გამწევი, მეტი ჩქარი,
მაგრამ ძვირად შემხუდრია
შენებრ წმინდა მეგობარი!..

ღსინში კარგი, ჭირში მარგი,
ზირის-კაცი უტყუარი,
სიმართლის დროს საიდუმლოდ
თვით მტრებისაც მეგობარი!..

სასოგადო ჩვენი საქმის
თანამკრძნობი უებარი,
ავის მტერი სიტყვით, ქცევით,
კარგის — გულთ მეგობარი.

კარგი მუშა, მეოჯახე,
კარგ ცოლ-შვილზე გადამკვდარი,
მეზობელი მეზობლების
მოყვარული... მეგობარი.

ერთი სიღან გაკეოდება
როგორც ჯვარი, ისე ბარი,
სშირათ ერთ და იმავე საქმეს
მტერიც ჭყავს და მეგობარი...

და შენც, ძმაო, დალატობამ
საქმე გიყო საოცარი:
მტრებს შეასხა ფრთები მხოლოდ
და ცრემლებს ღვრის მეგობარი.

მაგრამ მანც შეუნდვე მტრებს,
მოიგონე მაცნოვარი!..
ის, ვინც იყო გაურჩევლად
მტრის და მოყვრის მეგობარი.

უბრალო საუბარი

(კრებულის ფოსტა)

გამოვიდა თუ არა ჩვენი ქუნალი, ყოველი მხრიდან მოგვდას შენიშვნები. მოხარული ვართ და ვმადლობთ შემნიშვნელებს! რაც ჭკუაში დაგვიჯდება, მორჩილად მივიღებთ და ვიხელმძღვანელებთ შემდეგ ნომრების გასაუმჯობესებლად; რაც არა და, იმაზე ჩვენს აზრს წარმოვსთქვამთ და ვუპასუხებთ ხოლმე ჩვენ კეთილის მოსურნეებს აქვე ქუნალის „ფოსტით“ ამგვარად:

მეგობარს. იწერები: „შენ ნაწერებს თითქოს რაღაც აკლიაო“. აკლია კი არა მეტიც არის, მაგრამ ნუ დავიწყებ ქართულ ანდაზას: „არაობას ცხრა უღელი ხარი სჯობიაო“. თურმე ერთ გაკეთებულ გლეხს ბოსელში ფოცხვერი შეუვარდა და ისე გაუფუჭა ნახირი, რომ თვრამეტა ხარის მეტი აღარა გადარჩენია-რა. მეორე დღეს, რომ შეიხედა ბოსელში პატრონმა, ღმერთს მადლი შესწირა და სთქვა: „არაობას კიდევ ცხრა უღელი ხარი სჯობიაო“.

„მეც ზოგის“. ძალიან ვწუხვარ, რომ „კრებულში“ დაბეჭდილი ლექსი „ფუტკარი“ არ მოგწონებიათ, თუმცა-კი, როცა იმას ვთხზავდი, თქვენ სრულიად არ მყოლიხართ მხედველობაში! და რაც შეეხება იმას, რომ ის „ფუტკარი“ წერიმალნი რამეა, ახლა თქვენ დასწერეთ დათვზე და ეგება სხვილმანი გამოგვივიდესთ. მე-კი აღარ მაწერი-ნებენ დათვებზე.

თამარ ღაზნუღს. ჩემს ლექსს „მინც ჩვენია“, მიკვირს რათ და როგორ გაუჯავრებიხართ? თამარ დედოფლის მიმგზავსება და მთვარის შედარება არავისთვის, მგონი, საუკადრისო არ უნდა იყოს. და რომ კიდევ იყოს, თქვენ რაო? „აშოროს“ გეტყვით, ჩემს დღეში მე ღაზნუღში არ ვყოფილიყო და არც არავის იქაურ თამარს ვიცნობდგი!.. თქვენმა წერილმა ერთი ამბავი მომაგონა: ერთი ვინმე იერუსალიმში მიმავალი თანა-მოგზაურს ეძებდა და გაზეთში გამოაცხადა. მეორე დღეს მიადგა უცხო კაცი და ბოდიში მოიხდა: „მართალია, ვაპირებდი იერუსალიმში წასვლას, მაგრამ აღარ მავდივარ და ნურას უკაცრავათო!“.. სამგზავროთ გამზადებულს გაეცინა და უთხრა: „ბატონო ჩემო, მე არც თქვენი ცნობა მაქვს და არც თქვენი სურვილი მცოდნიაო და რათ სწუხდებით, რაზედ იხდით ბოდიშსაო!..“ ჩემო უცნობო ბატონო თამარ ღაზნუღო, თუ უკაცრავათ არ გახლდეთ, თქვენც სწორეთ ამ უცნაურ მგზავრსავით იქცევით!..

გურგულს. იწერებით: „ბაში აჩუკი“ ძალიან კარგია, მაგრამ სათაური არ უვარგა: „აჩუკი“ კი არა, აჩიყი უნდა იყოს, რადგანაც თავ-შიშველს „აჩიყი“ ნიშნავს და არა „აჩუკი“. ადვილი შესაძლებელია, რომ ეგ მართლა მაგრე იყოს; მით უფრო მჯერა, რომ, როგორც თქვენს ქართულ წერილს შევატყვე, თათრული უკეთ უნდა იცოდეთ, მაგრამ მინც ერთი ამბავი უნდა მოგახსენოთ: ერთმა ჩვენებურმა თავადმა შეილი მონათლა და აღმირალი დაარქვა. შეზობელმა დაუწუნა და უთხრა: ზღვაში ან ზღვის პირად რომ დაბადებულიყო ეგ შენი შეილი, მაშინ უნდა დაგერქმია აღმირალიო და რადგანაც ხმელეთზე დაბადებულა, „ღენერალი“ უნდა დაგერქმიაო! — მაგაზე რათა სწუხარ — უპასუხა ვაჟის მამამ, — როცა შენ გე-

ყოლოს ხმელეთზე ვაჟი, ღენერალი იმას დაარქვიო.

პედაგოგს. წავიკითხე თქვენი ეპისტოლე და ბევრიც ვიციან. განსაკუთრებით მასიამოვნა თქვენი წერილიდან შემდეგმა ადგილმა: „მე, როგორც გამოცდილ პედაგოგს, დამეჯერება, რომ თქვენი „ზეპირ-სისტევაობის“ განყოფილება უადგილოა ჟურნალში. ჩვენ თქვენგან გამოსაღვიძებელს რამეს ველოდათ და არა დასაძინებელს. ზღაპრებს განა სხვაგან კი ვერ გავიგონებთ? სოფლებში მაგის მეტი რაღა იციან? აბა, რა დასაბეჭდი იყო მისთანა უშინაარსო და უთავ-ბოლო რამ, როგორც „ბროწოულის წყარო!“ — მაგ გვარი რამ ჩვენ ცოტა გაგვიგონია?“

ამასთანავე განა ადგილი უნდა ჰქონდეს თქვენს გამოცემაში ამოთ მორწმუნობას? მაშინ, როდესაც ეკონომიური საკითხები თვალში გვეჩხირებიან, თქვენ გამომდგარხართ და ხალხში ამოა მორწმუნობას ავრცელებთ, უაზრო შელოცვებს ჰბეჭდავთ და სხვანი“.. ბატონო პედაგოგო! დიდი მხიარული ვართ, რომ ინსტიტუტი გაითავებიათ და დიპლომიც ხელში გიჭირავთ!.. მოგვილოცავს!. მაგრამ ეგ ქაღალდზე დაწერილი დიპლომი სამსახურში შესვლის დროს დაგვირდებათ.. შეინახეთ!.. და ჩვენ კი მისთანა დიპლომს უფრო ვუჯერებთ, რომელიც ტვინზეა დაწერალი და ნურაფერს უკაცრავად, თუ თქვენი შენიშვნები ვერ მივიღოთ..

დარწმუნებული ვართ, რომ ზღაპრები ადრევეც გქნებოდათ გაგონილი, მაგრამ მაგარი ის არის, რომ გაგონება და შეგნება სულ სხვა-და-სხვა ზმნაა. ზღაპარი „ბროწოულის წყარო“ უთავოდ არ მოგეჩვენებოდათ, რომ სარკის წინ არ მდგარიყავით!.. და რაც შეხება დაძინებას, მოდი მოვიყვანოთ ყმაწვილები, ეგ „ბროწოულის წყარო“ წავუკითხოთ და თქვენი პედაგოგიური ნაწერებიც

და რომელმაც უფრო ადრე დააძინოს, ის დარჩეს გამ-
ტყუნებული!

ა...ს. დიდის სიამოვნებით ავასრულებდით თქვენ
სურვილს, რომ შეძლება იყოს, მაგრამ თვალი დაუდგეს
სიღარიბეს!.. ოთხი საკუთარი შემკრებელი გვყავს ზვირ-
გადმონაცემების და მათ სასყიდელსაც თუ აუვედით, ისიც
დიდი ღვთის წყალობა იქნება. თუ მომავალში საშუა-
ლება გვექნება, მაშინ პირველ თქვენ მოგმართავთ. მა-
ნამდი-კი ნუ დაივიწყებთ ანდაზას: „აჩქარებითა სოფელი
არავის მოუჭამიაო!“

ბ... დ... ს. კეტის დრო გადავიდაო, იწერებით,
და ჩვენც იმავე იარაღით უნდა ვიბრძოლოთ, რა იარაღი-
თაც მტერი გვებრძვისო! როგორ, თქვენი აზრით, მკბენა-
რი რომ გვაწუხებდეს, ჩვენც მკბენარებად უნდა გადავიქ-
ცეთ? შე დალოცვილო, აქა და ფილოქსერა ვენახს აფუ-
ჭებსო, დიდი და პატარა ყველა ფეხზე დგება, რომ გა-
დავრჩეთ ჭირს და იმაზე უფრო დიდსა და მავნებელს მოვ-
ლინებას-კი გაუჩუმდითო, ბძანებთ, და აქ სად არის ლო-
ლიკა? თუ კი პატარა მტერს, პატარა ჭიას საქყაპელებით
უშხაპუნებთ შაბიამანს, უფრო დიდ მავნებელ—ონავარს
რომ ერთხელ შევეუშხაპუნოთ, ვითომ რა ცოდვა იქნება?!

ეველას. რადგანაც ყველას პასუხის ცალ-ცალკე გა-
ცემა შეუძლებელია, დასასრულ, ყველას ერთად მოვახ-
სენებთ შემდეგ ამბავს: ერთ კაცს თვალი ატკივდა. შეხ-
ვდა ერთი მეგობარი და უთხრა: კაცო, სიცივე დაგკრავს,
გაწყენს და რატომ თვალს არ აიხვევო? დაუჯერა და აი-
ხვია. გაიარა ცოტა კიდევ, შეხვდა მეორე და გაიკვირვა:
ჩემო ძმაო, როგორ არ იცი, რომ მხურვალეობა აწყენს
თვალს, სიგრილე ურჩევნია და აიხსენიო! დაუჯერა იმა-
საც და აიხსნა. მესამემ ურჩია: თბილი წყლით იბანეო.

მეოთხემ — ცივი იხმარეო და სხვანი. ვინც-კი შეხვდა, ყვე-
ლამ თითო რამ ურჩია და ისიც ყველას უჯეროდა. და
ისე აწვალა თვალი, რომ ბოლოს სულ დაუდგა. რომ
კვდებოდა, შვილებს ანდერძი დაუგდო: „შვილებო, რჩევა
ყველას ჰკითხეთ, მაგრამ დაჯერებით-კი ბევრს ნუ დაუ-
ჯერებთო“. ამისი არ იყოს, ჩვენც რჩევას ყველასა ვსთხოვთ
და თუ დაჯერებით სულ ყველას ვერ დავუჯეროთ ხოლ-
მე, ნურას უკაცრავათ.

მთხუცა და ახალ-გაზდა

(ვუძღვნი ვ. წ-სას)

ბუღბუღს ეურს ვუგდებ, ვარდსა ვჭკვრეტ,
ორთა შუა მატქს გონება,
თაყვანის ცემა ერთის მსურს
და მეორესი მონება.

მსურს, მაგრამ მართო ჩემ სურვილს
რბ უფლება აქვს? რბ ძალა?
შარბათი სიყრმემ წარმტაცა,
სიბერეს მოატქს სამსაღა...

ტრფობის ბუღა შვენება,
თავდები სიჭბუკება!..
და ეს ორივე აკლია,
ვისაც ჭადარა უძკია!

მე კი ეს ჩემი ჭადარა
მაფრთხილებს, გული-კაღია,
ოცნებას მიკლავს, სურვილს წყლავს,
როგორც წესი და ვაღია!..

ვის ეტრფი? — ძეზურჩულეებ,
რა არის თქვენში საერთო?
მას ღვინი ღვინზე მოელის,
შენ ჭირი ჭირზე დაგერთო!..

სიჭაბუკე და სიბერე
ორი სსუბ და სსუბ კიდევ:
ერთი რომ ჯახვით აბია,
მეორე ბეწვზე ჰკიდია!..

ის გაზფხულის იაა,
გარს ესუვიან ვარდები!..
შენ — შემოდგომის ფოთოლი,
სიო კვრავს, ჩამოვარდები!..

და გაძრა ტრფობის აუზი,
კულში ძველი-და არსია;
შიგ გადასული ამბავი
თვალ-მარგალიტათ მარსია!..

მოდგება ცნობის მოუვარე,
თან გადმოჰყვება სურვილსა,
მაგრამ უკანვე იქცევა,
რომ ვერ მოიკლავს წყურვილსა!..

სიჭაბუკესვე მიძრთავს,
მასთან დაიჭერს კავშირსა,
ზატარა ნახერწყალი სჯობს
დიდს, მაგრამ ცივსა ნახშირსა!..

მამხილებს, მაგრამ ჯერ მინც
გული არ იძლის გულობას:
თვალს ურჩევს მხერით დატეობას
და ენას მოცეკულობას...

მეფისა¹⁾

ხუთ-მოქმედებისანი დრამა.

მოჩამედი პირები:

- 1) იათა, კოლხეთის მამასახლისი.
- 2) გეჭადა, მამასახლისის მეუღლე.
- 3) მედია, მათი ასული.
- 4) ასირ, მათი ძე.
- 5) თირთა, იათას და.
- 6) შიშა მედიასა.
- 7) მუძუდა, მედიას დობილი.
- 8) აზონ, ბერძნის მთავარი.
- 9) მოქრა, შოქიდავე.
- 10) ქლიბი, მჭედელი.
- 11) მთავარ კაბდელი.
- 12) ტევე.
- 13) სახლთ-ხუტესა.
- 14) მოცაქული.
- 15) გამწავებუნა.
- 16) მოხრობელი.
- 17) სასახლის კაცები ორივე სქესის.
- 18) ხალხი და კაბდელები.

მოკმედეზა პირველი

ს ც ე ნ ა

(ბუხრიანი და სარკმლიანი ძველებური ოთახი)

გამოსვლა I-ლი.

ძამა. (კვარს ანთებს).

რა საოცარი რამ ღამე იყო!..
აქ ირყეოდა მთლად მთა და ბარი,
და იქ ქვესკნელი ისე კვნესოდა,
თვითქოს ჯოჯობხეთს აეშვას ზარი!..
ზესკნელ-ქვესკნელის ბანის მომცემად
ცა, მრისხანებით გადმომქუხარე,
აღიადებდა ქვეყნის გასაჭირს
და დედა-მიწა თრთოდა მწუხარე!..
ტანჯვის დროს წამიც საუკუნეა...
თვითქოს ჩაჰყლაპა ნათელი ბნელმა,
სანამ მეორეთ არ დაიყივლა
ტკბილ-განთაადის მახარობელმა. (დაფიქრდება)
ამირან-გმირო, მთა და ბარს არყვე!..²)
ეს ყველაფერი შენი ბრაღია!

მაგრამ ძნელია ჯაქვის გაწყვეტა,
სანამ ღმერთები შენზე მწყრალია!..
და თუ ახლაც-კი არ მოგიტხრია
ის უცნაური საჯაქვო პალო,
ამიერიდან მაგ შენს სატანჯველს
აღარ ექნება კეთილი ბოლო!..
(აღმოსავლეთისაკენ გააღებს სარკმელს და იხედება)
ბნელა!.. ჯერ კიდევ არა თენდება (დაიჩოქებს,
ხელებს ააპყრობს).

ო, მზეო!.. მზეო!.. მაღალთა შინა
ხილული, მაგრამ მიუწლომელი
რომ აგიგია ბრწყინვალე ბინა,
შენ გვედრები ქვეყნით ცოდვილი:
შუქ-დიდებულო და გულ-მხურვალე,
წინა მორბედი შენი ვარსკვლავი
გამოგვიგზავნე!.. ისწრაფე მალე,
რომ ცის კამარას გაულოს კარი,
ააღფეროს მისი ლაქვარდი
და შენს სავალ-გზას, მნათობთა-მნათო,
შენ სადიდებლად მოჰფინოს ვარდი!..
შენც ამობრწყინდი და უთვალავი
ისარ-სხევები მაღლით დაგვტყორცე!..
მით, სამკურნალოდ, შეშინებულ გულს
ტკბილი ნუგეში თან შეახორცე!..
მაშინ ყოველი შენი მშოსავი
ფერხულს დაბამს, დასძახებს „თინას“³⁾
და შენც, მაარსო ყოველთა არსთა,
ზეშემოფრქვევით გეტყვის „მზე-შინას“.
ნუ მოიფარებ პირ-ბადეს რისხვით,
რომ ერმა არ სთქვას: არ გვიხილაო

და აღარ მოსთქვას, საკინძ-ჩაწყვეტით:
„ო, დილა, დილავე, ო, შავ-დილაო!..“
(დაემხობა და ლოცვილობს)

გამოსვლა II-რე.

ისივე და თირთა (გამოდის მეორე ოთახიდან შემკრთალი)

თირთა.

ხომ არ მომკვდარა, საბრალო, შიშით
ასე თავ-დაღმა რომ დამხობილა?
ვაი მას, ვინც ამ უგნური ქვეყნის
ბუნდში გახდილა, ბნელში შობილა!..
ძიძა!

ძიძა (ადგება)

რას ბრძანებ, ბატონის დაო?

თირთა.

რას განართხულებარ? რა ამბავია?

ძიძა.

ლოცვად ვიდექი, ჩამოვატყავე⁴⁾
სადაც-კი ჩვენი სალოცავია!..
ამდგნი ხნის ვარ და ჯერ არ მახსოვს
ღამე ამ გვარად გარისხებული!..

მიკვირს, რომ შიშმა არ გადაშრია
და კიდევ შემოჩა აწ პირში სული!..

თირთა (იცინის)

ცხოვრების ჩარხი, რიგზე მბრუნავი,
ცოტა ხნით ოდნით გამრუდებული,
ისევე ჩადგა სწორ-კალაპოტში,
რომ დაიმშვიდოს ქვეყანამ გული...
და რაღას შიშობ? მოჩა, გათავდა!..
ხომ ხედავ დაცხრა ცა და ქვეყანა?..
ბედის ვარსკვლავი თუ არ მომწყდარა,
დაუშავდება კაცს რამე განა?

ძიძა.

თაფლი მაგ შენს პირს, გ-სახარელო!..
ყველა შენ უკეთ მოგეხსენება!.. (ცოტა ხნის უკან)
შიშის ბუდეა ღამის წყვდიადი
და შორსაც არის ჯერ გათენება!..

თირთა.

რაღა შორს არის? მამალი ყივის,
ღამე მაგდენიც არა დარჩა რა,
ღროა წახვიდე ქალიშვილებთან,
გამოაღვიძე ორივე ჩქარა!..
მორთე-მოკმაზე ჩვეულებრივად
და გამოაწყვე, როგორც იცოდე,
თიხის ქურქლები გამოურეცხე,
ისარ-კაპარქიც თან მიაწოდე.
(ძიძა გადის. თირთა, დაფიქრების შემდეგ).

დღეს გაზაფხულის ბუნიაობა
დადგა და ღამე დღეს უსწორდება;
არც ნათელს, არც ბნელს არ სურს დაკლება,
საზღვარს არც ერთი აღარ შორდება!..
ამ დროს მიწის ძვრა და ზღვათა ღელვა
ჩვეულებრივი არის მოვლენა!..
მაგრამ წუხელი კი მეტი იყო
და გაგვიწირავდა მრისხანე ზენა,
რომ უჩვეულო და უცნაურ ძალს
არ მოეხიბლა ცა და ქვეყანა:
გაისმა რაღაც უცხო საკრავის
საამო მღერა, ვით ტკბილი „ნანა“,
მან გაიტაცა მთელი სამყარო,
შეწყდა მდინარე, შეჩერდა ქარი
და ყურს უგდებდენ სულ-განაბული...
აღარ იძვროდა არც მთა, არც ბარი!.. (დაფიქრდება)
მიკვირს, ვფიქრობ და ვერ გამიგია:
რა უნდა იყოს, რა საგრძნევლო,
ჯერ არავისგან არ გაგონილი
ჩვენ ქვეყანაში, ხმა უჩვეულო?...
თუ რომ მთიები არ ჩამოსულან
მალლით ამ ქვეყნის დასამშვიდებლად,
მაშინ ორთეოზ⁶) გამოგვიჩენია
აქ ჩვენც კოლხეთის გასადიდებლად!.. (დადის და ფიქ-
რობს).

გამოსვლა III-მე.

თიანთა, მეღია და მუქუდა.

(გამოდინან, ხელში თიხის პატარა ქურტლები უჭირავთ და მხარზე ისარ-კაპარუკი აქვთ გადაცმული. უკან ძიძა მოსდევთ.

თინათ.

გამოწყობილან?

ძის.

მღვიძარი დამხვდენ.

თინათ.

არ გძინებიათ?!. მაშ უნდა გკითხოთ:
ნაშუალამევს ტკბილია ძილი!
თქვენ-კი ფხიზლათ ხართ და რამ დაგიფრთხოთ?

ძედა.

რამ და სიზმარმა, ჩემო მამიდა!..

თინათ.

სიზმარმა?!

ძედა.

ღიას, ჩვენება ვნახე.

თინათ.

რაც გაგახსენდეს, ნურას დაფიქვავ,
მიაბზე, შვილო, და დამისახე!..

ზოგი სიზმარი ამ ქვეყნიური
ხარბი ოცნების მონადენია;

ზოგიც ციური განცხადებაა

და მნათობისგან მონათუნია!..
გარჩევა უნდა მათ ერთმანეთში
და მერე ახსნა... ეს არც ძნელია:
გონების შუქი იქ უფრო გასჭრის
და გაანათებს, სადაც ბნელია.

მედაა.

მართლა, რომ რაღაც ჩვენება იყო,
ცხადის ნამზგავსი, გასაოცარი:
მიწა იძვროდა და მასთან ერთად
მთლად ირყეოდა სულ მთა და ბარი!
უნდა ქვეყანა მტვრად ქცეულიყო!..
სიკვდილს ველოდი გულ გახეთქილი,
მაგრამ უეცრად რაღაც საკრავის
გაისმა ჟღერა წყნარი და ტკბილი...
გავედი გარეთ, ძუძუდაც გამყვა;
მალლა ჰაერში გაისმოდა ხმა
და მიწაზედ-კი იქვე, მახლობლად,
იღგა უცნობი, საარაკო ყმა!..
მისმა დანახვამ მე თვალი მომჭრა
და დამებეჭდა გულის ფიცარზე!..
თავ-ბრუ დამეხვა... რომ წავებარბადი,
იქვე სიჩქარით მივეყრდენ კარზე...
შემომამჩერდა, დიდხანს მიყურა,
არ მაშორებდა აღარც ის მე თვალს!..
პირველად ვგრძნობდი უჩვეულოსა,
მაგრამ შემბორკველ... უმაღლესსა ძალს,
აღარ მქონია მე საკუთარი
აღარც სურვილი და აღარც ნება!..

სიკვდილ-სიცოცხლე, არარაობა მკვდართან და
 ჩემთვის სუყველა იყო ოცნება!.. ამჟამად
 ბოლოს წავიდა ის უკან-უკან, ... ამას ეძღვნა
 ხელით მანიშნა, რომ წავყოლოდი, ... ამიტომ
 მაგრამ მე ვიდექ ასე უძრავად, ამ მნიშვნელოვან
 თითქოს ზედ თავზე მწოლოდეს ლოდი...

სად, ან ვინ უყავ, — აღარ ვიცოდი!..

აღარც ცა იყო ჩემთვის, არც მიწა!..

ამ დროს კალთაში ჩამავლო ხელით ... ამას
 ძუძუდამ და — მეც გამომეღვიძა... გზამ მსოფლი
 მაგრამ მღვიძარსაც ისევ მესმოდა ამბობდა ვინ
 ხმა მომხიბლავი!.. მიძგერდა გული!.. ამ
 ძუძუდაც თავზე მადგა მღვიძარი, ამასვე ამჟამ
 უძრავად, უხმოდ, გასტერებული!.. გ ძუძუდამ

ამიტომაც უფრო მეტად მითხრობდა
 ... ამიტომაც უფრო მეტად მითხრობდა
 ... ამიტომაც უფრო მეტად მითხრობდა

ვე ხომ კეთილად ასახდენია!.. ამ იმდენი პირობის
 შე მაგვარ სიზმრებს უბრალოდ ვსახავ: ვინ ამ
 გაჩნდება ვინმე აქ საჭიდაოდ ამ იმდენი გფი
 შენი გულისთვის და იმას ნახავ. მკვდარსაც ჩემ

... ამიტომაც უფრო მეტად მითხრობდა
 ... ამიტომაც უფრო მეტად მითხრობდა
 ... ამიტომაც უფრო მეტად მითხრობდა

არა, მამიდა!.. მე უფ არ მინდა... ამიტომაც უფრო მეტად
 რომ იკიდაოს არც შემიძლება!.. ამიტომაც უფრო მეტად
 იმისთანაებს არ შეეხება იმდენი სიზმრით უფრო მეტად
 ჩვენი პირობა და ჩვეულება: იმდენი სიზმრით
 ის მიწის შვილი არ არის, ვფიცავ, იმდენი სიზმრით
 თვით მნათობის ციოთ ჩამოსული!.. ამიტომაც უფრო მეტად

ღმერთი ძლიერი და შვენიერი,
მხოლოდ დროებით სხეულ შესხმული!..

თაჩთა.

უი, გეთაყვა, დამიდგეს თვალი,
რა უცნაურად აღელვებულხარ!..
ფხიზლად ფრთხილი და წინდახედული,
ძილში რა მალე მოტყუებულხარ!..
ამდენ ხანს როგორ ვერ გამოერკვი,
უბრალო სიზმრით გატაცებული?

მედაა.

ყურში მაწივა ის საამო ხმა...
ვერ მოვიბრუნე, არ იქნა, გული!..

თაჩთა (ძუძუდას)

შენც გაიგონე?

მუძუდა.

კი, ქალბატონო,
მეც ყურს ვუგდებდი გაოცებული.

თაჩთა.

შენ ძიძავ?

ძიძა.

არა, რას გავიგებდი,
ღამფრთხალი, შიშით გატაცებული!

თავთა.

სიანს, რომ ესენიც მოტყუებულან
მეტის სურვილით... ქარბი გულის თქმით:
გაზაფხულია, სისხლი თამაშობს
და უჩურჩულებს ყურებში სხვის ხმით...
(ქალიშვილებს) ნუ აპყაოლიხართ მაგ ფუქ-ოცნებას,
უსაქმურობის უკულმართ ნაშობს!..
ჩვეულებრივად რომ მოემზადოთ,
საქმეს შეუდგეთ, ახლა ისა სჯობს.
სანამ ფუტკრები მძინარ ყვავილებს
გააღვიძებდენ ბზუილით მწარით
და ამოსწოვდენ გულიდან სიტკბოს,
თქვენ უმალ მოდით და დაასწარით,
რომ უხმარ-ბამბით ამოუწმინდოთ
სუნნელოვანი, ცვრიანი გული!..
ის ამირანის ცრემლები არის,
მარგალიტებად ზე-დათხეული...
რომ გაიჟინთოს ბამბა სრულიად,
ჩასწურეთ ხოლმე მაგა ჭურჭლებში.
მაგაში ჩავლეს მეც სამკურნალო
წამლებს, გასაჯდომს რბილსა და ძვლებში.
(ჩამოიღებს ჯამს) ახლა მოდით და ჯამში ჩაუწეთ
თქვენნი ისრები!.. შეასვით შხამი,
რომ გაკაწრულმა მაგითი მტერმა
ველარ იცოცხლოს ვერც ერთი წამი.
თუ დაინახოთ ცაში არწივი,
მაშინ შეილდ-ისარს მოაველეთ ხელი,
სტყორცეთ ხელ-მარჯვეთ, გაუბეთ გული
და ამოჭლიჯეთ მწარე ნალველი!

სწორეთ მესამე მამლის ყიულზე,
რომ ირაქრაქოს იქ უნდა იყოთ,
მოსაკრეფად-კი ყეაველ-ბაღახებს
მზის ამოსვლამდი ხელი არ მიჰყოთ!..
ახლა-კი წადით და გამარჯობა
თქვენ გამოსთხოვეთ სისხლის მოყვარეს,
იმ ძლიერსა და თავმდაბალ ღმერთსა,
რომელიც ლაქვარდ ცის არე-მარეს
მწყისის და აძოვებს მოვლვარე „ვერძს“,
ჩვენი კოლხეთის საკუთარ-მფარველს. ⁶⁾
სთხოვეთ ორივემ და შეევედრეთ,
ის არ აგაღებსთ სხივით მოსილ ხელს... (მიდიან)
(ძიძას) ძიძავ, შენც წაჰყევ!.. (ძიძა მიდის).
(თირთა დაფიქრდება) ჩემს გარდა სხვებსაც
გაუგონიათ, მოუკრავთ ყური!..
არც ჩანგურს ჰგავდა და არც სალამურს
ის ხმა, უცნობი და უცნაური!..
მე ეს მაკვირებს, ვინ უნდა იყოს
ასე ხმა-ტკბილად ჩანგის დამკვრელი,
რომ გაიტაცა ცა და ქვეყანა
და დაამწვიდა წყვდიადი ბნელი!..
ღამეც რომ ასე გადაირია,
ნეტავ ვიცოდე, რას მოასწავებს?! (დაფიქრდება)
გავიღე ერთი ზეცას შევხედო
და დავეკითხო ციმ-ციმ ვარსკვლავებს...
გადავიკითხო ცის კაბადონზე,
ხვალინდელი დღე თუ რას გვიპირებს?
მზე გაგვიცინებს, თუ მოგვიღუშებს?
ნუგეშს გვცემს ლხენით, თუ აგვატირებს?
(გააღებს კარებს და შეჩერდება. ხმაურობა)

ჩუ! ხალხის ხმაა... აღრე ამდგარა... და ან, ეგება, არც სძინებია!.. ბუნიაობის გადაქარბებულ სასწორის რყევის შეშინებია!! და რომ დამშვიდდეს, გაიქროს შიში, სალოცავისკენ მიეშურება. ალაღობს მას, ვინც თავ-მინდობით ყოვლის შემძლებელს ემსახურება!.. აღარას შიშობს დამფრთხალი ბავშვი, დედის კალთაში თუ ჩაღვა თავი!.. ხალხიც ბავშვია და დედის კალთა — მისი საყდარი და სალოცავი. ხელი-ხელ ძმურად გადახვეული, ფერხულ ჩაბმული მიიმდერიან!.. მხოლოდ გულია მათი მრჩეველი... რაც არ უნახავთ, ყურს უჯერიან. ორ-პირად მღერენ: (მოისმის სიმღერა სათვალავით).

„თინა-თინაო!

მზის გულში რომ გაქვს წმინდა ბინაო, გამოიღვიძე და გადმოგებდე, ბნელმა უკუნმა შეგვაშინაო!“

„თინა-თინაო! ნათელ-მფინავო!

მზემ ქვეყნის თვალად გაგაჩინაო!.. გაპტანტე ბნელი, ზარის ამშვები!.. შეგვხუთა .. ცრემლი მოგვადინაო!..

მზისა და მთვარის წამონაშობო, შეუხებელო, თინა-თინაო, მადლი შენ სახეს და დიდება მას, ვინც ჩვენ ნუგეშად გაგაჩინაო!“ (მიწყნარდება ხმა).

თაბთა.

აი, სამღერა სამკურნალო რამ,
დამცხრობი მათი სატკივარ-წყლულის!..
მაგრამ მე სადღა ვპოვო წამალი
ურწმუნო ფიქრის და უნდო გულის?
სად და რა იყო ჩვენი წარსული?
ან რა იქნება აწ მომავალი? (დაფიქრდება)
ეჰ, ჯერ ხომ აწმყოც ვერ შეგვიგნია,
არეული გვაქვს აქ გზა და კვალი.
თუ რომ მსოფლიო ხვანჯის გამოხსნა
არ არის ჩვენგან შესაძლებელი,
მაშ, ნეტავი მას, ვისაც სასინჯად
არ შეუხია ჯერ მისთვის ხელი...

ფ ა ნ დ ა .

მოქმედება მეორე

სცენა

(კოლხეთის ქალები. შორით კავკასიის მთები მოსჩანან. იაღბუზსა და მყინვარს ღრუბელი გადაჰყრია და ლაპლაპობენ.)

გამოსვლა I-ლი.

აჰოან. (ალტაცებით შეჰყურებს არე-მარეს).

დღეს ჩემმა თანამოგზაურებმა
ფაზისის⁷) ჰირად ძილს მისცეს თავი,
რომ მოიხადონ დაღალულობა
და მერე ნახონ ეს სანახავი. (ხელს აშვერს არე-მარეს.)
მე-კი ახლავე წამომიტყუა
ჟუცხო ბუნების შეენიერებამ!...
ამაფრთოვანა, ზემიტიცა...
სრულად გამშკვალა მით ნეტარებამ!...
შეენიერია ჩვენი ელლადა,
მაგრამ ეს მცირე ბარბაროსთ მხარე
ისე სჯობია მას შედარებით,
როგორც ვარსკვლავებს—გავსილი მთვარე!..
შევიერებივარ ატეხილ ქალებს,

ბორცვს, ყვავილებით შეფერადებულს,
გორებს, ქაჩორა ტყით დაბურვილებს,
და მთებს, ზეცამდე თავ-ამაღლებულს!..
საკვირველია!.. აქ ეს სიმდიდრე!..
ბუნების ლხინი, მაყრულ-ქორწილი!..

იქ-კი ღრუბელი, თოვლი და ყინვა,
არარაობა და მკვდრული ძილი!..

ამდენ სხვა და სხვა სანახაობას

ველარ უმართავს ხორციელი თვალს...

სჩანს, ამ ქვეყნისთვის რომ მოუტლია

შემოქმედების დიად ძალთა-ძალს!.. (დაფიქრდება)

გუშინ რომ რალაც დიდი ფრინველი

გზაში მოგვდევდა, „არგო“⁸⁾ დაჩრდილა,

აქ უნდა იყოს იმისი ბუდეც,

უქველია რომ აქ გაზდილა! (მალა იხედება)

ეს კი ორბია!.. თვალს არ მაშორებს,

ხან ძირს ჩამოდის, ხან მალა აღის,

თავზე დაჯდომას ხომ არ მიპირებს?

სამიფო გვირგვინს ხომ არ მიქადის?!⁹⁾

(ორბი წამოვა მალლიდან ტრიალით და იაზონის ფეხთან დაე-
ცემა. მკერდში ორი ისარი ურჭვია ერთად. იაზონ გაკვირვებული
დასჩერებია).

ამას რას ვხედავ?! სწორეთ ღმერთებმა

მალლით დაისრეს, ურჩად რომ ჰფრენდა,

თვარა აქედან ვინმე სულ-დგმული

იქამდი ისარს ვით მიაწვდენდა?!

გამოსვლა II-რე.

(იაზონ. მედია და ძუძუდა გამოიჭრებიან ტყიდან, იაზონს
რომ დაინახავს, მედია შეჩერდება. იაზონიც შეკრთება და ორივე

ერთმანეთს შეჩერებიან გაქვავებულებივით. ძუძუდა მივა, ორბს
აიღებს, გამობრუნდება, ზელს მოაველებს მედიას, გაიტაცებს და
შევლენ ტყეში).

ააზონ (გონზე მოდის)

მაღალო ზევსო, ნუ თუ დიანა ¹⁰)
აქ ს ნადიროდ გადმოფრენილა?!
ელლინად მიცნო და გაუკვირდა,
უცხო მხარეში მეც რომ მიხილა?
ის-კი აქაურს ჰგავდა მიწის შვილს,
გამოსაზრდელად ღვთისგან აყვანილს...
და მონადირედ მისგანვე გაწვრთნილს!..
ვის უნდა ვკითხო? ვისგან გავიგო,
რაც ასე უცბად ჩამეჭრა გულში?
წავალ, იქნება იქ ვნახო ვინმე,
კვამლი რომ მოსჩანს გამოქვავებულში.
(მოდის მარცხნივ და შედის გამოქვავებულში).

გამოსვლა III-მე.

(მედია და ძუძუდა გამოდიან ტყიდან)

მედია. (აშფოთებით)

არა!.. ის იყო!.. ის იყო, სწორეთ!..
ჩემი ჩვენება, ჩემი სიზმარი!..
მინდა, რომ ერთხელ კიდევ შევხედო!..
საით წასულა, ვნახოთ, სად არი?
(ზელი-ხელ ჩაკიდებული გაირბენენ იქითკენ, სადაც იაზონი
იდგა, და შევლენ ტყეში).

გამოსვლა IV-ზე

(იაზონ გამოდის გამოქვამულიდან და თან გამოჰყავს დატერილი მკედელი).

ააზონ.

მითხარ ვინა ხარ?

მკედელი.

ვინ ვარ და ქლიბი.¹¹⁾

შევ მთას ხომ ხედავ? იმის გადაღმა
დიდ ხეოლაში ვცხოვრობთ დიდ თემად
და განთქმულია ყველგან ჩვენი ხმა.

ააზონ.

რითი?

მკედელი.

მკედლობით!.. ჩვენ ერთი მთა გვაქვს,
„ქედისი“ არის მისი სახელი,
რკინის გული აქვს, რკინის ძარღვები,
გარს ახვევია მთელი სოფელი.
ის არის ჩვენი ყველას მრჩენელი,
ზერელები შეგვეყავს, ვაცლით რკინის გულს,
გამოგვაქვს და მით სხვა-და-სხვა ნაირს
ვაკეთებთ ხოლმე ფოლად-რკინეულს.

აზონ.

ეს რა მხარეა?

მჭკდელი.

კოლხეთის მხარე,
დიდ იზერიის მცირე ნაწილი;
სიმდიდრით ყოვლად მოუღალავეი,
შვენიერებით გარ-შემოსილი!..

აზონ.

ვინ ჰფლობს?

მჭკდელი.

იათა მამასახლისი,
მისი სიმდიდრით ქვეყნად განთქმული,
ვისაც სიუხვით და ვაშკაცობით
მოგებული აქვს კოლხეთის გული!

აზონ.

ესეც მითხარი: აქ ხომ ღმერთები
არ ჩამოდიან, რომ ინადირონ?

მჭკდელი (გაოცებით).

განა ცოტა აქვთ მალლა ადგილი,
რომ დაბლა თავი არ დაიმცირონ?!

ააზონ.

იმიტომ გკითხავ, რომ მონადირე
ქალ-ღმერთს მოვჰკარი მე დღეს აქ თვალი!..

მჭკადელა (იციინს).

ის მედიაა, მამასახლისის
მზეთუნახავი და პირზე ქალი.
აქ დადის ხოლმე, ამ ტყე-ქალებში,
ჰკრფეს და აგროვებს ყვავილ-ბაღახებს,
რომელიც წამლათ-კი გამოდგება... ¹²⁾
და რომელიც არ, — ხელსაც არ ახებს!..

ააზონ (განცვიფრებით).

მედია?!. ვისაც შვენიერებად
მთელი ქვეყანა დღეს აღიარებს...
რომელიც საქმროდ, თუ არ უძღვევს,
სიახლოვესაც არვის იკარებს?

მჭკადელა.

ჰო! ჰო! სწორეთ ის! და შენც გეტყობა,
რომ საჭიდაოთ გამოწყობილხარ!..
ახლა შენც სხვების ბედი მოგელის,
თუ სხვა ვარსკვლავზე არა შობილხარ!.. (დაფიქრდება).
მაგრამ სხვა ბედის კი უნდა იყო... (ამოიხვნეშავს).
ტყვეობის მიტომ აღარ მრცხვენია...
თვარა სხვა ბევრი შენისთანები
უროთი დალა დამიწვენია...
და შენ-კი იმ დროს შემომეპარე.

რომ არ შემეძლო ამოღება ხმის,
 მოსაგერებლათ ხელის ხმარება
 და მით გატეხა მჭედლების ალთქმის.
 დღეს არის სწორეთ ამირანის დღე
 და ვამაგრებდი იმის ჯაჭვ-პალოს.

ააზონ.

ვინ ამირანი?.. რის პალო-ჯაჭვი?!..
 ნუ გრეხ... ნუ ხლართავ სიტყვებს უბრალოს!..

მჭედელა.

გეტყობა, მეტად შორეული ხარ,
 რომ ამირანზე არა იცი რა.
 ვაშკაცი იყო ის უძღვეველი,
 ღმერთებთან თავი არ დაიმცირა!..
 წინასწარ-მჭვრეტი და შორს მხედველი,
 ჯინქვლებს სამართალს დაბლა უჭრიდა
 და მალლა ღმერთებს, ყოვლის შემძლებლებს
 შეუპოვრობით თავს არ უხრიდა.
 გარისხდენ ურჩზე, შური იძიეს
 და ცხადათ მტრობა რომ ვერ გაბედეს,
 მხოლოდ ღალატით დაიმორჩილეს
 და მიაჭედეს ამირან მთა-კლდეს...
 მათი ბრძანების ასასრულებლათ
 ვერვინ შეახო ვაგლახათ ხელი,
 რომ მიეჭედა!.. სანამ არ გაჩნდა
 ერთი გრძნეული—კოჭლი მჭედელი...
 იმ დღიდან კლდებზე მიჯაჭვულია,
 ვეღარას შეეღის მისი გონება...

მაგრამ ურჩი და შეუბოვარი
ღმერთებს კი მაინც არ ემონება!
მიჩენილი ჰყავს შავი ყორანი,
ის არ ასვენებს... უფრთხოვს მწარე ძილს,
ბრწყალებით უბოვს გულ-მკერდს დატანჯულს...
ნისკარტით წიწკნის ყოველ ღღე გულ-ღვიძლს!
მაგრად შებმული და მიჯაჭვული
მოსაგერებლად ვერ ხმარობს ხელებს,
მაგრამ თან ახლავს პატარა ფინა,
ის ულოკავს წყლულს და მით უმთელებს...
როდესაც ტკივილს ვეღარ აიტანს,
მაშინ ინძრევა, რომ აიწყვიტოს
და, კოკლ მქედელზე გარისხებულმა,
რაც მქედლები ვართ—სულ ამოგვწყვიტოს!..
მაგრამ ღღეის ღღეს ჩვენ ყველა ერთად
სამჯერ ზედი-ზედ, უზმოთ და უბრათ,
კვერს ვურტყამთ გრდემლზე, რომ შერყეული
პალო ჩაერქოს ისევე მაგრათ...

აჰჰონ.

საკვირველია! ახლა მითხარი
მედიაზედაც რამე ამბავი!..

მჭედელი.

არა ვიცი რა ბევრი და ტყუილს
მაინც ვერ ვიტყვი, გინდ მომპრა თავი!
ეს ვიცი მხოლოდ, რომ მამიდა ჰყავს
მაგას გამზრდელი დიდი გრძნეული:
ცა და ქვეყანა ხელის გულზე აქვს

გამოცნობილი, გამოკვლეული!
სიკვდილ-სიცოცხლის მბრძანებელია...
ავი და კარგი არ გაეცდება...
რომ გაუსწორდეს მაგას სხვა ვინმე,
ტყვილად ნუ ჰფიქრობს და ნუ ეცდება.
ამბობენ: ვითომც, ერთხელ, ბოროტ-სულს
მტრობით ეცდინოს კეთილი სული...
და თირთაია ბატონი შვილი
იყოს იმათი ღვიძლი ასული.
იმან იშვილა პირ-მზე—მეღია...
მისი გაზდილი და გაწრთენილია;
გრძნეულობითაც სახელ-განთქმული,
თუმც ხნოვანებით ჯერ ყმაწვილია.
თან შეზდილი ჰყავს მას ძიძის შვილი
დაზე უტკბესი, უსაყვარლესი!..
ერთად ეძებენ ორივე წამლებს,
ჯამ-ქურქლებშიაც ერთად ჩამლესი.
ამაზე მეტი თუ გსურს შეიტყო,
აგერ ხომ ხედავ ხეს ქვეშ დედაბერს?
ის მოიკრდე შენ დედობილათ,
მაშინ გაიგებ მისგან ყოლიფერს.
მიდი, უკბინე მძინარს ძუძუზე
და მიაძახე: „კმარა ძილი-თქო...
ნუ გასტებ ქვეყნის ძველ ჩვეულებას,
შენ დედა იყავ და მე შვილი-თქო!“

ააზონ.

ვინ დედაბერი?! ვინ იაზონი...
და უსუსურად ძუძუზე კენა?!

შეგრამ სურვილი ძლიერი არის,
ვით ჰერკულესის მძიმე მარჯვენა!
(მკედელს ხელს უშვებს. მიდის ძიძასთან და ძუძუზე ჰკბენს

ძიძა (წამოვარდება დამფრთხალი).

ვინა ხარ? და ან რა სულიერი?

ააზონ.

უცხო ქვეყნიდან გადმოხვეწილი!..

ძიძა.

რა გინდა ჩემგან?

ააზონ.

ის მინდა მხოლოდ:

შენ დედა იყო და მე კი შვილი...
ნუ მეტყვი უარს, დედა-შვილობას!..

ძიძა.

რისთვის გარჯილხარ, რა გაქვს სურვილი?

ააზონ.

რომ ვიქიდაო და მოვიპოვო...
ან მეღვინა და ან სიკვდილი!..

ძიძა.

ტყვილა გამცდარხარ... ვერას გახდები!..
 მომსვლელი სხვებიც ბევრი მინახავს,
 მაგრამ წამსვლელი-კი აღარავინ...
 აქვე სტოვებენ ჩვენ სარებზე თავს...
 ამ მაღალ სერზე რომ გადიხედო,
 ძირს გამოჩნდება ქალაქი „ია“,
 სადაც თანასწორ ზაფხულ და ზამთარ
 გადაშლილია ვარდი და ია.
 იქ დაინახავ ერთ დად სასახლეს,
 ოქროს გალავნით გარს შემობურულს,
 და მის უთვალავ მესერ-სარებზე
 კაცის ხმელ თავებს მაგრათ ჩამოცმულს.
 ისინი ყველა მედი.ს სურვილს
 გადაჰყოლიან... უსინჯავთ ბედი!..
 შენც, შეილო, მათი დღე დაგადგება,
 შენც მოგატყუებს გიჟი იმედი.

აწონ.

არ მეშინია, ნუ შესწუხდები!..
 შენ მხოლოდ მარტო ის კი მასწავლე,
 თუ როგორი გაქვთ წესი და რიგი,
 რომ მოკიქული მივგზავნო მალე.

ძიძა.

მაგისი, შეილო, არა ვიცი რა...
 ვერც დაგპირდები, იცოდე, შველას,
 იასირ ნახე, ბატონის შეილი

და ის გიამბობს, რაც გინდა — ყველას.
 აქვე იქნება მახლობლად სადმე,
 უყვარს ქალებში ბურთის გაგდება...
 ჯერ თუ არ არის კიდევ მოსული,
 შექველია, მალე გაჩნდება.
 მიდი, როგორმე დაუძმობილდი:
 თავს შემოეფლე, აკოცე მხარზე
 და ის გაგიწევს შენ შეგობრობას,
 თვითონ მიგიყვანს სასახლის კარზე. (ტყიდან ხმა მოისმის)

ერთა მხრადან ხმა.

უუუ! სად ხარ ძიძავ?

მეორე მხრათ ხმა.

უუუ! სად ხარ, დედავ?

ძიძა.

ჩუ! მეძახიან. (მალა აიხედავს) ამოსულა მზე...
 (იაზონს) შენ, შეილო, ბევრს კი ნუ აგვიანებ,
 ახლავე წადი საბურთალოზე! (შედის ტყეში).

იაზონ (მარტო).

რაები მესმის!! საკვირველებით
 სავსე ყოფილა აქაურობა!..
 გმადლობ, პელეოს,¹³) რომ შენ მიჩიე
 ხანგრძლივი... შორი მოგზაურობა...
 (დიდხანს დაფიქრებულია. მერე თავისთვის).
 თვარა ეს არის ის მეღვია,

ოთხივე კუთხით ქვეყნად განთქმული,
 ვის გულისთვისაც ამდენმა გმირმა
 აქ უპატრონოდ დალია სული,
 ისე რომ მკვდართა საოხებელი
 აღარ რგებიათ რიგი და წესი:
 არც ცრემლით მოთქმა!.. არც სისხლი მსხვერპლად,
 ღმერთებისათვის ტკბილზედ უტკბესი?!..
 გვამი დაეხრწნათ, როგორც პირუტყვებს,
 უბატიურად და დაუწველად!..
 თავი ბურთივით გასაგორებლად...
 მაღალ სარების წვერის სარქველად!..
 მათი სულები უკუნ-ბნელეთში
 მსხვერპლს მოელიან, შფოთვენ, წვალობენ
 და, ნათლის შუქის ვერ შემბედველი,
 ღამ-ღამით ქვეყნად დატანტალობენ...
 ხან ერთს აფრთხობენ და ხან მეორეს,
 ვისაც-კი შიში შეუვა გულში,
 და მამლის ყივილს რომ ყურს მოჰკრავენ,
 მიისწრაფიან ისევ უფსკრულში...
 ვაი, თუ მათი დამადგეს მეც ღღე,
 ვერ მოისვენოს ჩემმაც აჩრდილმა!..
 ნუ თუ მიმტყუნა და ამატროვა
 ბედმა, მიკბინა მწარე სიკვდილმა? (დაფიქრდება)
 არა!.. არ შევინის გმირს აჩქარება...
 ვერ გავიმეტებ ვერც ხორცს და ვერც სულს!..
 მივყვები რჩევას იმ დედაბრისას
 და გამოვნახავ სადმე უფლის წულს,
 რომ ჩვეულების მიხედულობით
 დაეუძმობილდე, დავემეგობრო
 და შესასწავლად ამ უცხო მხარის

გამოვიყენო უფრო მეტი დრო!..
 შევიტყო ხალხის რიგი და წესი,
 ავწონო მათი ზნე-ჩვეულება,
 ღმერთებს მივმართო და ჩემ სურვილებს
 შევუკავშირო მათი უფლება...

ფ ა ნ ჯ ა.

ს. ჯ. ბერიძის

...მეტი უფრო მეტი დრო!..
 შევიტყო ხალხის რიგი და წესი,
 ავწონო მათი ზნე-ჩვეულება,
 ღმერთებს მივმართო და ჩემ სურვილებს
 შევუკავშირო მათი უფლება...

მოქმედება მისამ

ს ც ე ნ ა

(შუაგულ ტყეში წალკოტი. ერთ მხარეს აღმოსავლეთისაკენ გექადას საყუდარი და კაბდელების სადგურები. შუაში დიდი მუხა „ტყონ-დიდად“ წოდებული. წინ თლილი ქვის სამსხვერპლოა, სადაც ასვენია «შარაენდელი», ოქროს გულად გამოქანდაკებული: ერთ გვერდზე დიდი თვალი აზის და მეორეზე ყური. ირგვლივ ოქროს სხივები აყრია. აქვე მახლობლად სვეტზე კაცია მიკრული, წითელ სუდარში გამოხვეული.)

გამოსვლა I-ლი.

(შემოდის იაზონ დაფიქრებული, ათვლიერებს).

იაზონ.

საიდან და სად ჩამოვარდნილვარ?!
აღარც ძილი მაქვს... არც მოსვენება,
აქ, ვხედავ, ყველა ცხადი ყოფილა,
რაც იქ მეგონა სიზმარ-ჩვენება!..
ღმერთების წალკოტს მიმსგავსებია
საკვირველებით სავსე ქვეყანა
და გრძნეულ ხალხის ყოფა-ცხოვრება
ხვანჯ-ნასკვი არის და გამოცანა...
თვით მედგია, მთელი ხმელეთის
საოცნებო რამ, ტკბილი ზღაპარი,
ვით გადამეტი საკვირველების

სანათელ-სხივო არის ლამპარი!
თვალის მომჭრელი, ხელშეუხები,
მახე, გმირების მიმტყუებული,
სარკე სიკოცხლის და ნეტარების,
მაგრამ სიკვდილის მაჩვენებელი!...
მისკენ მივყავარ მეც ბედს... და ვხედავ,
რომ ფეხს წაამტვრევს ჩემი გმირობა,
თუ ხერხს მეც ხერხი არ შევუფარდე
და არ დავცარე მათი პირობა...
(დაფიქრდება) რათ დავარღვიე გმირობის წესი:
ვეშვილობილვ ვილაც დედაბერს
და სუსტი ბავშვი ძმად მოვიკიდე,
თუ ვერ შევიტყობ მათგან ყოლიფერს?!
მართალი არის, ბევრი რამ მითხრა,
მაგრამ ეს ყველა მაინც არ კმარა!..
ვნახოთ, რას გვეტყვის დღეს სხვასაც კიდევ!
აქ დამინიშნა... აქ დამიბარა...
აი, ფეხის ხმა!.. მგონია, მოდის...
არა, სულ სხვაა!.. დავიმალეები! (ფიქრება ხეს).

გამოსვლა II-რე.

(მთავარ-კაბდელი გამოდის. უკან აჩრდილივით ვილაც მოსდევს
შორი ახლოს. ცას შეჭყურებს.)

კაბდელი. ¹⁴)

ამდენი ჭვრეტით, მაღლა ყურებით,
გამომიშტერდა მხოლოდ თვალები
და მაინც ბევრი ვერ გავიგე რა,
სულ არეულან დღეს ცის ბურჯები:

„სასწორი“ მეტად დაბლა დახრილა,
„ვერძს“ დაბნევიდა სავალი გზები...
„ლომი“ შემკრთალა, „კირჩხიბი“ არ სჩანს
და „მოსისხლესაც“ მისი ისარი
პირ-და-პირ დაბლა დაუშვერია,
რომ დედა-მიწას თავს დასცეს ზარი!..
ეს ყველა კარგს რომ არ მოასწავებს,
ძნელი არ არის ამის შეტყობა,
მაგრამ ვინ არის ხელის შემშლელი?
რაც იყოს, იყოს!.. რა გაეწყობა!
ჩვენ მაინც კიდევ სოფლიურ ძრახვებს
უარს ვერა ვყოფთ!.. ვერ ავადებთ ხელს!..
როგორც გვიზორავს, ისევე ვზორავთ
და ვინუგეშებთ მით წუთისოფელს. (აიხედავს მაღლა).
გათენებამდი არა დარჩა რა!
(მეორეს) კაცუნო!.. დროა... უნდა შეხვიდე!..
უგნური ქვეყნის ავი და კარგი
ახსენი ყველა და გადასწყვიტე! (იციინის).
ხომ გახსოვს მტკიცედ, რაც დაგარიგე? (მერე თავს
უქნევს).
ნურაფერს იტყვი გარკვევ-გადაჭრით!..
როცა პირ-და-პირ გკითხავენ რასმე,
შენ გადუხვიე მაშინ სულ სხვა მხრით,
რომ ბოდვას ჰგავდეს შენი ჰასუსხი
და შიგ არ იყოს არც „ჰო, არც „არა“...
მერე შე ვიცი იმათი ახსნა...
ხომ გესმის?... აბა, შეძვერი ჩქარა!..
(გამოაღებს სამსხვერპლოს უკანა საიდუმლო კარს და შეაძ-
ვრენს).
(მიიხედავს). ეს ვინღა კენესის?. ჰო... ტყვე სამსხვერპლო!..

ტყვე.

მიშველეთ!. წყალი. გამიშრა პირი!..

(კაბდელი ყურადღებას არ აქცევს, წასვლას აპირებს. იაზონ დაიჭერს).

იაზონ.

შეჩერდი!

კაბდელი.

ვინ ხარ? (შეშინდება).

იაზონ.

არ წადგა ბიჯი!...

ხმაკ ჩაიწყვიტე, ტყვილა ნუ ყვირი!..

კაბდელი.

ვინ ხარ?

იაზონ.

ველინი!

კაბდელი.

უცხოს რა გინდა

ასე უღროვოდ ამ წმინდა ადგილს?

იაზონ.

ის მინდა, რომ აწ ბოლო მოვუღო

თქვენ ცბიერებას... საქვეყნო ტყუილს!..

კაბდელა.

როგორ თუ ტყუილს?!..

აზონ.

... ეგ ვინ დამალე?

კაბდელა.

ღმერთების სიტყვას ვინც იმეორებს!..
ქადაგ-მკითხავი.

აზონ.

თქვენი რჩევით რომ
ხალხს მოატყუებს და მოაღორებს?..
ყველგან ერთი ხართ, წვერებ-წყეულო!..
სუყოველ მხარეს და ყოველ ერში:
ცბიერი, ქვეყნის თვალის ამხვევი,
მოხერხებული ყოველიფერში!..
მაგრამ ახლა-კი გიმტყუნათ ბედმა...
ჩაგიგდე ხელში!.. ველარ ვის ავნებ!..
მაგ თქვენს... და ვითომ უმაღლესს ძალას
დღესვე საქვეყნოდ გამოვამჟღავნებ!...

კაბდელა.

შენ რას დაეძებ ჩვენს ყოფა-ქცევას,
გადაღმელო და გადამთიელო?!
ის არ სჯობს შენთვის, რომ შენს ქვეყანას
გამოესარჩლო და მიეშველო?

აჲზონ.

აქაც მე ჩემი ანგარიში მაქვს...
სხვა რამეს ვეძებ და გამოველი!
შენც სსსუ! და მეც სსსუ! სჯობს, რომ ერთმანეთს
საშველათ მივსცეთ ორივემ ხელი.
მე ვარ მემკვიდრე თესალიისა,
იაზონია ჩემი სახელი;
მედიასათვის გადმოვხვეწილვარ
და დახმარებას შენგან მოველი.

კაბდელი (სიტყვას აწყვეტინებს).

ის გინდა, რომ მაგ შენ ქვენა სურვილს
ზეცით ღმერთებმაც დართონ თანხმობა?
(დაფიქრდება) ჰმ... ძნელი არის!.. როგორ იქნება
ერთად სულის და ხორცის დაგმობა?!

აჲზონ.

ეგ შენვე იცი!.. ნაცვლად მოგელის
საუნჯე, შენი თავისვე წონა!..

კაბდელი (დიდხანს ფიქრობს).

რა გაეწყობა!.. ბრძანე, რაცა გსურს!
შენ უფალი ხარ, მე შენი მონა!..

აჲზონ.

წადი „არგოზე“, აქ დაპირებულს
სრულად მიიღებ... მეც მოვალ მალე

ეს ტყვეც აუშვი, თან წაიყვანე,
გაპარვა ღმერთებს გადააბრალებ!..

ტყვე (აუშვებენ. იაზონს).

ჩემო დამხსნელო!..

იაზონ.

დროს ნულა ჰკარგავ!

— ამას წაჰყვევი, თან იახელი,
(წასჩურჩულებს) გზიდან რომ არსად გადაუხვიოს,
მარჯვედ კალთაში ჩაჰკიდებ ხელი! (კაბდელს)
შენც სსსუ და მეც სსსუ, ხომ კარგად გახსოვს?
სიტყვის გატეხა ახლა ძნელია!..

კაბდელი.

მეტი რა გზაა?.. სწორეთ ღმერთებს სურს!..
წავიდე ჩქარა, სანამ ბნელია! (მიდიან. იმალება).

იაზონ (მარტო).

ჩემმა ძმობილმაც დაიგვიანა...

ჩუ! კიდევ რაღაც ხმაურობაა!

არ მინდა მნახონ... (შეჩერდება. ფიქრობს) ვითომ მე
ვარ ტყვე...

(გამოეხვევა წითელ ხუდარაში და მიეყუდება სვეტს)

რომ ვინმემ მნახოს, რა ხუმრობაა?!..

ზამოსცლა III-მე

(შემოდინან მედია და ძუძუდა).

ძუძუდა.

აღრე მოვედით... არაეინა სჩანს,
საყუდრის კარი დაკეტილია...
კა'დელებს სძინავთ...

მედაა.

კიდევ ინათლა
მტრედის ფრად ცამ და რა ღროს ძილია?

ძუძუდა.

არა გვიშავს რა... სჯობს შევისვენოთ...
ცოტა არ იყო, დაღალული ვართ!..
გულ-ამომჯდარის და დაქანცულის
ლოცვა-ვედრება არც ღმერთებს უყვართ.
(დაჯდებიან ქვის საჯდომზე)
ნეტავ რას ბძანებს ღღეს ბატონის და,
ჩვენ ნამუშავარს რომ ველარ ნახავს?

მედაა.

იჰ, ვილასა აქვს იმისი გული!..
ახლა მაგისტვის არ მოვიკლავ თავს...

ძუძუდა.

კიდევ ეგ არის, რომ ჩვენ თვალ-ყური

სხვა მხრით გვიჭირავს... სულ სხვას დავეძებთ
და სადღა ვნახავთ ამირანის კრემლს
და ან ყვავილებს როგორღა მოვკრებთ?

მედაა.

რა ვქნა, დობილო, დღეს წყაროშიც-კი
არ დამინახავს ეს ჩემი სახე!..
სამაგიეროდ ის მეჩვენება!..
ის წარმომიდგა... ის დავინახე!..
ყოველთვის... ყველგან თვალ-წინ მიდგია...
ლოცვის დროს ღმერთსაც წინ დავეთარა...
ვერ გამიგია, რა მემართება,
ეს უცნაური რა შემეყარა!..

მუჰუდა.

სიყვარულია, სხვა არაფერი!..
იმან გაგმქვალა და დაგიმონა.

მედაა.

ნუ თუ ეს არის?!.. წარმოიდგინე,
რომ სიყვარული სულ სხვა მეგონა!..
მაშ, იასირი შენც ისე გიყვარს?

მუჰუდა.

არა!.. სულ სხვაა ის სიყვარული:
ჩვენ ერთმანეთი გვიყვარს და-ძმურად
და შენ სხვა გრძნობით ხარ გამქვალული...

მედაა.

მერე რა გიკვირს?.. ცოტა მინახავს
უცხო ქვეყნელი, ჩემთვის მოსული,
რომ მე სუსველას ვეკრძალებოდი,
არ მიმდიოდა არც ერთზე გული...
ეს, ვიცი, მხოლოდ მოჩვენებაა
და მაინც ასე დამრია ხელი!..
ლამის გადავყვე თან ფუჭ-ოცნებას...
იმას დავეძებ... იმას მოველი!..

მუქუდა.

მართალი არის, რომ იმ დღეს ვნახეთ
ისე უძრავად გაქვავებული,
მაგრამ მე მაინც კაცად მეჩვენა
და ახლაც ვარ დარწმუნებული.
არ შეიძლება, ამ მოკლე ხანში
რომ არ გამოჩნდეს ხელ-ახლა სადმე!..
და თუ ჩვენება იყო, — გულიდან
შენც გადაიგდე... როგორმე დასთმე.
(გაიხედავს ტყისაკენ) ხედავ იასირს? ამ დილა ადრე
რამ გააღვიძა, ვინ ააყენა?

გამოსვლა IV-ზე

(ისინივე და იასირ.)

იასირ.

ო, გამარჯობა!.. აქ რა გინდოდათ?
თქვენა ხართ მართლა, თუ მომეჩვენა?!

მედაა.

რა გაგიკვირდა?.. ლოცვა გვინდოდა,
მაგრამ ჯერ ცოტა ადრე დაგვირჩა...

მუქმუდა.

შენ დღეს როგორღაც მხიარულათ ხარ,
ცმუტავ და დახტი, როგორც რომ სკვინჩა!..

ასსარ.

მეღია, იცი რა უნდა გითხრა?

მედაა და მუქმუდა.

რაო?!

ასსარ.

კარგი რამ, რომ გაგაოცო! (ყურს უვლებენ)
ერთი ვიღაცა... მაგრამ არ ვიტყვი,
სამახარობლოთ უნდა მაკოცო!..

მედაა.

რა დროს ეგ არის!

ასსარ.

არ მაკოცებ და
დედა მომიკვდეს, თუ რამე გითხრა!..

მედაია (ჰკოცნის).

ჰა, გიჟო, გიჟო! არც ახლა იტყვი?
რა შეგიტყვია, გვიამბე ჩქარა!..

იასირ.

მოსულა ვილაც უცხო ქვეყნელი...
მაგრამ რას ვამბობ? კინალამ წამცდა...
შენ რომ მოგიყვე, მარტო ხომ არ ხარ?
და გაიგონებს ყველას ძუძულა!..

მედაია.

განა მაგასთან კი არ ითქმება?

იასირ.

აჰ, სანამდის არ მაკოცნიებს!..
მერგება კიდევ... რომ გაიგონებს,
გაუკვირდება და ბევრს იცინებს.

ძუძულა.

მე საყიდელი არაფერი მაქვს!

იასირ.

არ გაქვს და კარგი!.. რა მენალღება?..
მე ჩემთვის, აჰა, და თქვენ თქვენთვისვე!..
(ძუძულას) ვნახოთ, ვინ გეტყვის?!.. (ვითომ მიღის)

მედას (ძუძუდას).

რა გენაღვლება,
ერთი ვაკოცოს, ჩემო დაია?

ძუძუდას.

ეჰ, შენთვის, თვარა არ ვაკოცნინებ,
გინდ დამაყაროს ვარდი და ია... (იასირ მივარდება და
ჰკოცნის).

მუძუდას (ვითომ უნდა მოიშოროს.)

გეყოფა! კმარა!.. ჩვენი პირობა
ამდენი, გიჟო, რომ არ ყოფილა?

იასირ (იციხის).

რა გაეწყობა!.. სულმა წამძლია,
როცა ეს ერთი მეტად მეტკბილა...
ჰეჟე, ახლა გეტყვით: ერთი მთავარი
კარის კაცებით ჩვენში მოსულა,
იმისი მსგავსი შევხიერება
არც გაგონილა და არც ნახულა!..
მე გავიცანი, — გადამეხვია,
თავს შემომმევლო, დამემშობილა...
როგორც შევიტყვე მაგის ამბავი,
თურმე, ვინ არის და ვინ ყოფილა?
მთელ საბერძნეთში არ დარჩენილა
მაგისი ტოლი და შესაფერი!..
და მაგის ხათრით სულსაც ვერ ბერვენ
ვერცა მოყვარე და ველარც მტერი!..

ნავით მოსულა, ფასის წყალში დგას,
იქ წამიყვანა და რომ შევედით,
ზეზე წამოდგენ მისი მხლებლები...
მე-კი მაშინვე მომისვა გვერდით;
მერე უბრძანა ყველას დაჯდომა,
უამბო ჩენი დამძობილება.
თავი დამიკრეს და მომილოცეს,
შევატყვე ყველას კმაყოფილება...
ყველა მათგანი თავ-თავის თავად
ყოფილან, თურმე, შესანიშნავი:
ნავში სცხოვრებენ სუყველა ერთად
და არც მინახავს მისთანა ნავი!..
ერთი მათგანი მოსაკრავა,
ისე ხმა-ტკბილათ აქლერებს ჩანგურს,
რომ მოხიბლული ცა და ქვეყანა
სულ-განაბული უღდებს ხოლმე ყურს!..

მედაა.

ჩვენც რომ გვესმოდა, ის იქნებოდა!..

მუშუდა.

რალა თქმა უნდა!

იასარ.

ნუ მართმევთ სიტყვას,
მეც გავიგონე მისი სიმღერა...
კლდეს გააპოზდა... გახეთქავდა ქვას!..
რომ გამიკვირდა, სიცილით მითხრეს:
ჯერ რა გინახავს, ეს რა არიო?

საკვირველებით გატენილია
ჩვენი სამშობლოს მთა და ბარიო...
მაშ, ღმერთმა ნუ ჰქნას, რომ არ წავიდე
და ჩემი თვალით არ ვნახო ყველა!..
როცა მედიას წაიყვანებენ,
მეც თან წავყვები... თუ რომ მეშველა!..

მუქუდა.

მედიასო?!.

მედა.

მე?!.

აასიარ.

ჰო! არ იცოდი,
რომ შენთვის არის აქ წამოსული?
ქიდაობა სურს და მზათაც არის,
რომ მოგვიგზავნოს ხვალ მოციქული!...

მედა (შეშინებული).

არა, არ მინდა, რომ იქიდაოს!..
აღარ ვთხოვდები... არ მინდა ქმარი!..
კმარა, რაც გაწყდა ჩემი გულისთვის...
ეგ მოიწვიონ, როგორც სტუმარი!..

აასიარ.

რომ ნახო, მაგას აღარ იტყოდი...
გათხოვებაზე არ აიღებ ხელს!..

მარტო ერთ კოცნას მისას გემრიელს
მთლად შესწირავდი ორივე სოფელს!..
რომ იჭიდაოს, რა გენალღლება?
გამარჯვება ხომ იმას დარჩება?

ძუძუდა.

ვინ მოგახსენა? ჩვენს მოჭიდავეს
ვინ გაუძღობს და ვინ გაღურჩება?

ასიარ.

ჩემი ძმობილი სულ სხვა კაცია!..
ის სხვებისთანა კი ნუ გგონია!..
ბევრი უნახავს ჭირიც და ლხინიც,
უძღვევლობით თავ-მომწონია.

მედაა.

აქ რომ დამარცხდეს?..

ასიარ.

არ შეიძლება!
როგორც ძმობილის, მინდოდა შეველა
და საიდუმლო ამ ჩვენი მხარის
შევატყობინე მე იმას ყველა:
იცის, რომ მისი მოპირდაპირე
ქალია, მხოლოდ კაცად აცვია,
და თუ ძუძუში მოავლეს ხელი, —
ძირს დაეცემა, როგორც რომ ტყვია.

მედაა (შეშინებული).

ეგ რა გიქნია!? ხომ დაგიღუპავს!..

ძუძუდა (შეშინებული).

და შენ მასთანვე კარგი არ გელის!..

იასარ.

ჩვენ არვის ვეტყვიან!.. ნურც თქვენ გაგვამხელთ
და მაშინ ყველას ღმერთი გვიშველის:
ის გაიმარჯვებს... ცოლად შეგიერთავს,
წაგიყვანს და მეც თან წამოგყვები!..
ძუძუდა, შენც ხომ ჩვენთან იქნები?
მედიას იქაც არ მოშოდები?

ძუძუდა (ღიმილით).

მე იქ რა მინდა? რათ წამოვიდე?
ვინ მთხოვს და ან ვინ მეპატიუება?

იასარ (შემკრთალი).

რაო?! რას ამბობს გესმის, მედია?..

(ძუძუდას) იქ უშენობა როგორ იქნება? (თითქოს ტი-
რის).

ძუძუდა.

კარგი, კარგი! მეც თან წამოგყვებით,
როგორც იქნება... ძალით ან ნებით!..

აასარ.

მართლა?.. ერთმანეთს არ დავშორდებით?..

რა მიხარია!.. ერთად ვიქნებით!..

(მოაველებს ხელს ჯერ ერთს და მერე მეორეს, ჰკოცნის ხტუნვით).

ახლა კი წადით! უნდა მოვიდეს...

მედაა.

ვინ?

აასარ.

ის, აქა მყავს დაპირებული.

მედაა.

ვინ ის? არ იტყვი?

აასარ.

ვინ და იახონ,

ძმად და მეგობრად შეფიცებული!..

მიკვირს, აქამდის რომ არ მოსულა!..

თუ გადუხვია და გზა დაებნა?!

მეტი გზა არ მაქვს... უნდა წავიდე,

უდაბურ ტყეში დავუწყო ძებნა. (მიდის).

გამოსვლა V-თე.

ქედია და მუქუდა (გაოცებულები დგანან).

მუქუდა.

რას გამოშტერდი? ხომ გაიგონე?
მისი სიტხადე არც ახლა გჯერა?

ქედია.

მესმის!.. და გონსაც ველარ მოვსულვარ...
გულმა არევით დამიწყო ძგერა!
სული მეგუბვის... არ ვიცი, რა ვქნა?!..

მუქუდა.

„შარავანდედთან“ მიდი, ილოცე,
უყვართ ძლიერებს მორჩილ-მონება!..

ქედია.

(მიდის და მუხლებს მოიყრის „შარავანდედის“ წინ).

გულთა მხილავო, მიშუამდგომლე
ღმერთებთან, ვნება გულის რომ ვსძლიო!..
(უცბათ წამოვარდება) ძუძუდა, გესმის ხმა განგებისა:
გადაარჩინე სიკვდილს მსხვერპლიო!..

მუქუდა.

აღბათ, ღმერთებს სურთ, რომ საბრალო ტყვე
ახსნა, გაუშვა, თავს შემოივლო!..

ქედაა.

აფხსნა... გავუშვა... როგორ გავბედო
წინააღმდეგი ქვეყნის და რჯულის!..

ბუბუდა.

მიდი, გაბედე... მონა არა ვართ
ღმერთების ნების და სასწაულის?
(მედია მიდის უნდა ახსნას. იაზონ გადაიშლის სუდარს და
გამოვა, მედია შეკრთება).

ქედაა.

უცხო სტუმარი!... (უკან-უკან იწევს).

იაზონ.

(ხელებ გაშლილი ბიჯს წადგამს წინ). მედია!?..

ბუბუდა.

აი, ოცნება და საიღუმლო!..

ფანდა ეშვება ნელ-ნელა.

მოქმედება - მართხი

ს ც ე ნ ა

(ბუკა სცემენ და საყვირას ხმა ისმის, ხალხი გროვდება საქიდაოზე, სასახლის წინ. ოქროს ტახტზე ჯდებიან მამასახლისი იათა და დიასახლისი გექადა. მესამე ადგილი ცარიელია, იქვე მახლობლად მეორე მხრით თირთა და მედიაა, ორივე სქესის კარის კაცები; ღირსეულები ჯდებიან და სხვები ფეხზე დგანან).

გამოსვლა I-ლი.

(მესაკრავეები შემოუძღვებიან იაზონის მოციქულებს.)

ერთი მათგანი (წინ-წადგება და თაყვანსა სცემს მამასახლისს).

მემკვიდრე ვინმე თესალიისა,
ძე აზონისა, იაზონ გმირი,
ვისაც სახელის მოსახვეჭელად
შემოუვლია ხმელეთის პირი
დღეს აქ მოსული მოკითხვას გიძღვნისთ,
უცხო კოლხიდის დიდო მთავარო,
და ისე სწყურის თქვენი დიდების
ხილვა, ვით მწყურვალს ირემსა წყარო!..

აათბ.

კურთხეულ იყოს მისი სტუმრობა!..
მოგვეგებებით ჩვენც სიხარულით,

როგორც შეგვშვენის და მას შეფერის:
„კაბდულ“ გალობით, ზევსურ-მაყრულით...
შეეახმატკბილებთ სხვა-და-სხვა საკრავს:
წინწილ-სალამურს და საყვირ-ბობლანს,
რომ ჩვენ სასახლის ლიტანიობას
გულიც ქვეყნისა ძღვევდეს ტკბილ ბანს!..
მაგრამ ჯერ უნდა შეგვატყობინოთ
წინდაწინ მისი სურვილ-განძრახვა,
რომ ერთმანეთის არ გვეუცხოვოს
პირველი შეყრა, ნახვა-მოკითხვა!..

მოციქულა.

როგორც მზის შუქი ცა და ქვეყნას
მიეფინება და ანათებს ბნელს,
ისე მოუცავს მთელი სამყარო
თქვენი ასულის ბრწყინვალე სახელს!..
თვით აფროდიტა, ღმერთი შვენების,
შურით აღძრული, ღვრის მწარე ცრემლებს
და ბედს უცარავს, უკარგავს ძღვევას
გმირებს, მედიას თაყვანის მცემლებს!..
მაგრამ მაინც კი უკვდავის რისხვას
გმირები აღარ ფრიდებიან,
შოისწრაფიან ყოველი კუთხით
ბედის საცდელათ და აქ კვდებიან!..
ერთი მათგანი არის იაზონ,
ბედის საცდელათ კარზე მომდგარი
და ითხოვს თქვენგან, ჩვეულებრივათ
სტუმართ-მოყვრობის გაუღოთ კარი! (თაყვანს სცემს)

იათა.

კეთილი!.. მაგრამ შეტყობილი აქვს
საყოველთაო მკაცრი პირობა?

მოცაქულა.

შეტყობილი აქვს და არად აგდებს
ჯერ უძლეველი მისი გმირობა!..

იათა.

შემოიყვანეთ!.. შევიდეს წრეში
ორივე მხრიდან გამზავებელი
და მოსამართლედ ჩვენვე ვიქმნებით,
რომ მათ უჯეროდ ვერ ახლონ ხელი! (საკრავის ხმა.
ხალხი სულ განაბულია. ერთი მხრით იაზონ შემოდის, მეორეთი
მოქრი. გამზავებული შემოჰყვება. თაყვანსა სცემენ იათას.)

ხმა ხალხში.

კარგი ყოფილა!.. შეენიერია!!.

გეჭად (იათას).

ცოდვია სწორეთ მაგის გალახვა!..

იათა (ჩურჩულთ).

ახლა პირობა აღარ გატყდება...
სასწორ-ლარია ვაშკაცის სიტყვა!
(იაზონს) შორით მოსულო, ბედის საცდელათ
და საჭიდაოდ მომზადებულო,

ნერგო სამთავროვ, ელლადის გმირო,
სახელ-მოხვეჭით ამალღებულო!..
შებედე იმას, ვისთვისაც თავს დებ! (მიუთითებს მედიაზე)
თვალით ნახული შეუწონე თქმულს!..
ნუ აარიდებ თავს ნურც ამ სარებს
და ზედ ხმელ თავებს მწკრივით ჩამოცმულს!..
და თუ მაშინაც არ დაგიშლია,
და გული გირჩევს მაინც გმირობას,
შენი ნებაა!.. ჩვენ უბრალო ვართ!..
ველარც ჩვენ შევშლით წესს და პირობას!..

აწჳან.

მესმის, მთავარო!.. ხმა ერთ ქვეყნიდან
სხვა ქვეყანაში გადატანილი,
მრავალ-კეცდება და ფერადდება,
გადახვანჯული, გზაში გაზდილი.
მაგრამ კანონი ეს საზოგადო
დღეს აქ ოდნათაც არ გამოდგება,
რა არის მისთვის ქება უბრალო,
ვისაც შეშვენის ქებათა-ქება?!..
ჩვენდამი ოდნად მოუწევიათ
მხოლოდ მის სხივებს, ძლიერო მეფე,
და მნათობი-კი აქ დარჩენილა
თვის ელვარებით, სხივ-მოიფეე!.. (თაყვანი მედიას)
გაფრთხილებისთვის, ჩემო ხელმწიფე,
უგულითადეს გიძღვნით მადლობას!..
ეს ასე შვენის კოლხიდელების
სტუმართ-მოყვრობას და მასპინძლობას!
მე-კი, ჩემი მხრით, სხვას ვერას გეტყვით:

გამომივლია ხმელეთი და ზღვა,
ბევრჯელ ჩავარდნილს მწარე საფრხეში,
არ ამცდენია შავ-ბედის რისხვა!..
მაგრამ ამ ჩემ გულს, გათამამებულს,
ჯერ არ უგრძვნია შიში და სიმხდლე!..
და განა, სურვილ-გადიდებული,
დღეს უნდა შევკრთე ყოველ ქირთა მძლე?!..

მაქრა.

ბევრი მყოლია მოპირდაპირე...
ჰკითხე ამ თავებს, თუ დამკლებია? (ხელს აშვერს სარებს)
მაგრამ არც ერთი, უნდა გამოვტყდე,
შენსავით ჯერ არ შემბრალებია!..
შენს ღმერთს მიმადლე, გულს ნუ აჰყვები,
გებრალებოდეს შენი მზეობა!..
თვითონ ღმერთებსაც არ შეუძლიათ,
რომ მოგაწოდონ რამ შემწეობა:
ელვის სისწრაფე და მეხის ძალა,
თვით შემოქმედის ნება-განგებით
მონიჭებული მაქვს ყველა ერთად!..
ამას არ ვამბობ მე თავის ქებით...
მხოლოდ გაფრთხილებ!..

იაზონ.

მაგრამ მე მაინც
არაფერი მაქვს მეტი სათქმელი...
სიტყვა გადავდვით!.. საქმეს შევუდგეთ!..
აჰა ბურთი და აჰა სარბიელი!..
(დაუკრავენ საჭიდაოს და გმირები ერთმანეთს შეებმიან)

ხმა ხალხში.

ჩენი წააქცევს!.. ვინ მოგასენა?
ვერ ხედავ მაგის გულ-მკერდს და მხარ-ბეჭს?
ის კი მაგაზე რაღა ნაკლვა?
რომ გაიმეტოს, ქორივით გაგლეჯს!..
რომელი გაგლეჯს, ის ღმერთმა იცის,
ჯერ კიდევ ძნელი შესატყობია...
დღეს რომ თამამად ვეღარ ბძანდება,
ჩვენ მოჰქიდავეს კი დატყობია!..
ხედავ, ერთმანეთს ერიდებიან!
განზე დგებიან, უტრიალებენ,
საყურებელი მაშინ იქნება,
ერთმანეთს ხელს რომ წამოავლებენ!..
ჰო! ჰო! ჰო! ჰო! ჰო!.. შენი ჭირიმე!..
რა ვაშკაცურად მოაელო ხელი!!..
რა გამოვიდა? ისიც მზათ დახვდა,
არც ის დარჩება ხელ-ცარიელი...
ამდენ ჯახება ტრიალ-ტრიალში,
ვკონებ, სპილოსაც დაესხას რეტა!..
იმათ-კი ბუზიც არ აფრენიათ,
უძრავად დგანან ისე, ვით სვეტი!..
წამოიკიდა!.. ვერ გადიტანა! .
ვერ ატყობ ბერძენს, რომ ეძალემა?
ჩენი ატყუებს, ეთამაშება...
იცის, რომ მალე დაიღალემა...
ცუდათ ჩაავლეს ერთმანეთს ხელი
და საძრობას აღარ აძლევენ!..
თვითქოს ერთმანეთს შეაქვავდენო,
ჯერ ერთმანეთის ძალას იკელევენ...
ეს ჭიდაობა აღარ გამოდის!..

სჯობს, გააშველონ,—უეჭველია!..
ჯერ შეასვენონ, მერე დასკიდონ...
ორივეს ძალა გამოეღია!.. (აშველებენ და მერე ისევ კი-
ლაობენ).

ანთა (თავისთვის).

რა ემართება ჩვენ მოკიდავს?!
როგორ ვერ სძლია, მიკვირს, ამდენ ხანს! (ხმა მაღლა)
რა ამბავია?!... ვერ ხედავთ ხალხის
ამ უზღველობას და ამდენ ყაყანს?!
(იაზონი დააჩოქებს ცალ-მუნღზე მოქრის).
ფეხი აუსხლტა... და... გააშველონ! (აშველებენ).

მედაბ (თირთას).

ახლა რაღა დროს გააშველებათ,
როცა ნახევრათ წაქცეული ჰყავს?..

თანთა.

ის უკეთ ხედავს!... მისი ნებაა!.. (ანიშნებს იათაზე)
შენ, როგორც გატყობ, აღარა ხუმრობ!..
უფრო ბერძნისკენ მიგიწევს გული
და ჩვენ შერცხვენას აღარათ ავღებ:
გინდა ის ღარჩეს გამარჯვებული?

მედაა.

უსამართლობა არ ვარგა, თვარა
ჩემთვის ერთია, ვინც უნდა იყოს...

თაინთა (ლიმილით).

მაშ, გაამხნევე ტკბილი ღიმილით,
მესამეთ ბრძოლა როცა დაიწყოს!..
(ტილაობენ მესამეთ. მოქრი დასცემს ორივე მუხლებზე იაზონს).

ხმა ქალებში.

ვაი, საწყალი!.. გადააბრუნებს...
რომ გააშველონ ახლა მადლია...
(მოქრი გადაბრუნებას უპირებს, მაგრამ იაზონ ძუძუზე მო-
აულებს ხელს და დასცემს. ხმაურობაა).

ხმა კაცებში.

ოჰო-ჰო-ჰო-ჰო! ხედავთ, რა უყო?!.
ექვი არ არის, წმინდათ დაძლია!..
(კაცებს წყენა ეტყობათ და ქალებს სიხარული).

იაზონ.

მოკაკვე თითი!...

მოქრა.

გემორჩილები!..
მეტი რა გზა მაქვს!.. დაცემული ვარ,
მაგრამ, თუ ღმერთებს არა უთქვამს რა,
სწორეთ, ლალატით გაცემული ვარ!..
რა გაეწყობა!.. მიწის შვილი ვართ!..
ერთი დრო ქვეყნათ ვის შერჩენია?
ამდენი გმირის სისხლს, აქ დათხეულს,
თუ მაზღვევინებ, ნება შენია!..

იაზონ (აუშეებს).

არა, არ მოგკლავ!.. გეყოფა!.. წადი!..
შემომივლიხარ თავზე სამადლოთ!..
და ვინც ღმერთებმა დღეს მომანიჭეს,
იცოცხლე იმის ქირის სანაცულოთ!..

იათა.

მძღვევლო, შენით ამალღებული
სახელს იხვექავს შენტან ელოდა!..
ეს ოქროს ტახტი, შეუხებელი,
ვითა ღირსეულს, შენ მოგელოდა!
გილოცავთ ყველა მაგ გამარჯვებას
და მოგიწოდებთ ტახტზე ჩვენს გვერდით!..
ქება-დიდება ყოვლის შემძღებელს,
მხოლოდ ლოდინში რომ არ ჩაებერდით!..
და მოგვევლინა სასიქადულო
დღეს უძღვევლი სასიძოდ გმირი,
რომ შევასრულოთ ღმერთების ნება
და არ გავტეხოთ არც ჩვენი პირი!..
(იაზონ ტახტზე აღის. ხალხი ვაშა-ვაშას იძახის)

ბექაძა.

შვილო მედია, გასათხოვარ ქალს
შვენის მოკრძაღვა და მორიდება,
მაგრამ ცოლ-ქმრობის პირობა რადგანც
მთოვარის¹⁵) ნებით ცაში რიგდება,
ყოვლის უარის უთქმელად უნდა
დაემორჩილო „უქრობს და უშრეტს“.

იმ მიუწდომელ სიმალიდან ვინც
ქვეყნიურ ავ-კარგს სიმართლით უჭერეტს.
ბძანე, მოგართვან ოქროს გვირგვინი,
თვალ-შემკულობით სწორ-უბოვარი
და, ნიშნათ თქვენი მტკიცე ცოლ-ქმრობის,
თავზე დაადგი, ვით საწინდარი!..

(ქალიშვილებს მოაქვთ ოქროს ხონჩით გვირგვინი. მედია წინ
მოუძღვის, იაზონ დაიჩოქებს, მედია თავზე დაადგამს გვირგვინს და
გაბრუნდება).

ბექადა.

გილოცავთ, შვილო, ბედნიერებას!..
შენს სურვილს ჩვენიც ტკბილათ დაერთო...
თქვენი სიცოცხლე, ჭირი და ლხინი,
ამიერიდან იყოს საერთო!..

იათა.

ისმინოს მზემან და ნუ მოგაკლოსთ
მისი სხივები და ელვარება!..
მედიას სატრფო და საყვარელი,
ნაშობ შვილივით, ჩვენც გვეყვარება.
(იაზონს) მედიასია ჩემ სამთაეროში,
რასაც საკადრისს-კი ვეგულები:
თვალ-მარგალიტი, ოქრო-ქსოვილი
და ოქრო-ქედილ სამკაულები!..

იაზონ.

ჩემო ხელმწიფე! ვინც ბუნებისგან
ქვეყნის საოცრად არის შემკული,

რა საჭიროა მისთვის ზედ-მეტი
მორთვა-მოკაზმვა და სამკაული?..
თვით აფროდიტას სარტყელ-ქაშარი,
რომლითაც ის თავს იშვენეირებს,
მედისას სრულ-ქმნილ თვალ-ტანადობას
ოღნათაც ველარ გააძლიერებს!..
სულ სხვა რამე მაქვს შემოსაველი,
როგორც ელლადის თქვენთან მოციქულს,
და ველი თქვენი დიდ-სულობისგან,
არ გამისტუმრებთ მე გაწბილებულს!..
„ოქროს-მატყლოვან“ ვერძს ვითხოვ თქვენგან,
უნდა ელლადას ის დაუბრუნოთ
და ორი ქვეყნის ძმური კავშირი
შეპკრათ საერთოდ და საუკუნოთ!..
მათ საკუთრებას რომ მათვე მისცემთ,
ამით მოიგებთ თქვენ ელლადის გულს!..
მეც ცოტა სახელს... და მედია-კი,
როგორც მიზეზი,—ქვეყნის სიყვარულს...

აბთბ.

სიამოვნებით!.. მაგრამ რა ვქნათ, რომ
არ შეიძლება შეუძლებელი!..
ზოგჯერ, ნამდვილის ველარ შემტყობი,
(ქორის ბუდეა ეს ცრუ სოფელი..) 5.7
ჩვენ ქვეყნის ამბავს თქვენდამი მხოლოდ
ქორად და ზღაპრად მოუწევია
და თქვენც მაშინვე დარწმუნებულხართ,
ისე, ვით ყოველ ერსა სჩვევია!..
აქ რა უნდოდა საბერძნეთის ვერძს¹⁶⁾

და მასაც კიდევ ოქროს-მატყლოვანს?
ამ გვარ ზღაპრებით კოლხეთელები
ბავშვებს ვაძინებთ ჯერ მცირე წლოვანს!..
ტყავებით ვიჭერთ ჩვენ ოქროს სილას,
მდინარეების ჩამონატარებს,
ერთად ვაგროვებთ შესაკრებელში
და გარეშეებს ვუკეტავთ კარებს.
იქვე დაუდგამთ ჩვენ მამა-პაპებს
ვერძი ოქროსი, ხატ-ჩამოსხმული,
ზეციურ ვერძის წარმომადგენლად
და მისვე სახედ გარ-შეკაზმული.
მნათობ ციურ-ვერძს, კოლხეთის მფარველს,
ამით თაყვანს სცემს ჩვენი ქვეყანა!..
და აჰა, თქვენი ტკბილად მზიბლავი,
უცხო ზღაპარი და გამოცანა!..

ააზონ (დიდი ხნის სიჩუმის შემდეგ).

თუ ხელ-ქმნილია... ეგ უკეთესი!..
იმისი მსგავსი ჩამოასხით სხვა,
რომ აიცილოთ თავიდან ქვეყნის
სამღურავი და ღმერთების რისხვა!..
და ეგ დიდი ხნის სადავო ნივთი
თან გაატანეთ თქვენ ქალს საჩუქრად
და გულ-ნატკენი ზღაპრით ელლადა
მით გაიხადეთ ისევ შეგობრად!..

აათა.

კი, მაგრამ, შვილო, ვინ გამოიტანს?
არ ეკიდება ვაგლოხად ხელი!..

ყოველ წამს და წუთს თვალ-ყურს ადევნებს...
თავზე ადგია საშიში მცველი:
რქებ-მოქედლილი ბასრი ფოლადით
გარს უტრიალებს მას ორი კურო...
იმათი შებმა და მათთან ბძოლა
ნურვის ჰგონია საქმე სახუმრო!..
მეორე მცველად გველეშაპია,
პირიდან კომლის ამომსუნთქელი!..
უნდა ამ სოფელს გამოეთხოვოს
ზედ მიმბედავი, მისი შემბმელი!..

ააზონ.

მე შევებმები, თუ თქვენც ინებებთ,
საშიშ მცველების არ მეშინია!..
განგებას ვინც-კი არ გაუწირავს,
მისთვის ზღვა ჭაა, ლომი — ფინია.

გაქადა (წყენით).

რას ამბობ, შეილო?!. მათი მორევა
ხორც-შესხმულს მალლით არ უწერია!..

ააზონ.

მხთალი, უნდობი მოწყალე ბედის,
ნაცარ-ქექია... თავის მტერია!..
რათ მოვიმდურო მე ჩემი ბედი,
უხვად მომღები ჩემზე წყალობის,
და გავუწილო მეცადინობა
ჩემთვის ღმერთებთან უუამღგომლობის!?

გაქადა.

დღევანდელ ძღვევით გათამამებულს,
შენი გგონია ცა და ქვეყანა!..
მაგრამ ვერ შეშლი იმ წესსა და რიგს,
რაც უძღვეველმა ერთხელვე ბრძანა!..
ყოვლის შემძლებელ მნათობთ-მნათობმა!..

ათა (უკმაყოფილოდ აწყვეტინებს სიტყვას)

დღდაკაცს მისცა სუსტი ბუნება,
რომელიც მარად ყურში ჩურჩულით
„არაო“ და „ნუ“ მას ეუბნება.
ურწმუნოა და ბუნების მგმობი,
გმირულ-სურვილის ხელის შემშლელი!..
(იზონს) შენი ნებაა, შეები, შვილო,
და მოგიმართონ ღმერთებმა ხელი!..
რომ დაგიშალო, შენც არ დაიშლი!..
ფხედავ, რომ რჩევით ვერას გავაწყობ!..

მეფია (უცბათ წამოიძახებს).

აჰ, არა! არა! ნუ წახვალ!.. მოგკვლენ!..

ათა (მრისხანედ).

მედია!.. შენ აქ მეტი ხარ!.. გატყობ!..
(მედია მიდის თავჩაღუნული, ქალთა დასი გაჰყვება).
(იზონს ღიმილით) ეგეც ქალია!.. საეჭვოთა აქვს
შენი გმირობა და გამარჯვება,

• • მაგრამ, რომ გნახავს ძღვევა-შემოსილს,
გაუდიდდება ღმერთი და შეგება.
ყურს ნუ ათხოვებ და ნუ აპყვები
საქალაქუნო, სათუთ ქალის გულს!..
წადი ახლავე, ნუ იგვიანებ
და ხვალ მოგელია მძლე-გამარჯვებულს!..
(იპოვი ეთხოვება და მიდის. ხალხი დაიშლება. საკრავის ხმა
და ხმაურობაა. დარჩებიან მარტო იათა, გექადა და თირთა,
რადგანაც კარის კაცებს იათა ანიშნებს წასვლას).

გექადა.

რათ გაიმეტე?! რისთვის ჩააგდე
მაგ გვარ საფრხეში ის ცოდვის შვილი?

იათა.

მე რა ბრალი მაქვს? თვითონ ისურვა
და ავასრულე მისი სურვილი!

გექადა.

კი, მაგრამ განა დაგავიწყდა, რომ
აღარ ექნება მას იქ საშველი?

იათა.

კარზე მომდგარი ზუბედურება
რომ ავიცილინო, მეც მაგას ველი!..

გეგადა.

რას ამბობ მაგას?!. რა ხუმრობაა?!

იპობ.

მე იმას ვამბობ, რაც სათქმელია!..
ნუ თუ შენთვისაც, ჩემო გეგადა,
შორს-მჭვრეტელობა ისე ძნელია,
რომ ველარ ხედავ ჩვეულებრივად,
ბერძნის მოყვრობით თუ რა მოგველის?!
ვისგან ნახულა ქვეყნად ნაშობი
კრავი ფოცხვერის და მტრედი გველის?
განთქმული არის ქვეყნად ბერძნების
გაუტანლობა, უმადურობა...
სხვა ქვეყნის ერის არად ჩაგდება
და თავის ტომით მედიდურობა!..
სადაც ვერ ნახვენ მათ ქვეყნისებურ
რიგს ცხოვრებისას, წეს-წყობილებას,
ისე ერი ერად არ მიაჩნიათ,
ვერც გრძნობენ მათთან კმაყოფილებას!..
იმათი ქალი პირად მონებას
ქმრისას ჯერეთაც ვერ აცდენია:
კარ დაკეტილში ზის, ართავს და ქსოვს...
უმნიშვნელოა, ქვეყნის რცხვენია!..
კოლხეთის ქალი ქვეყნის შვილია,
ქვეყნის ავ-კარგში მონაწილობით,
რჯულითაც სხვაა, ჩვეულებითაც,
შეუფერები ბერძნის ზრდილობით!..
წარმოიდგინე, რა დღე მოელის

იქ ჩვენ მედიას, ცოცხალ-ცქრიალას?
ვგ ვერ აიტანს ბერძნის ქალობას,
ვერ დაიზაგრავს სულ-ხოვრცის ძაღლას...
აღარ ექნება წამს მოსვენება,
იმ უცხოეთში ათვალწუნებულს,
და თავისიანს რომ ვეღარ ნახავს,
ვიღას მიანდობს სანუგეზოდ გულს?

თართა.

ვგ მართალია!.. მაგრამ მედია
სიყვარულით რომ გამსჭვალულია,
ყველას აიტანს, შეისიხლხორცებს!..
სიყვარულს ბევრი რამ შეუძლია!..

ათა.

ჰმ... სიყვარული!!.. ის წამიერი
გრძნობა-გონების ცრუ-გატაცება?
ისე დაჭკნება, როგორც ყვავილი,
თუ აღარ ებმის იქ, სადაც ება!..

გაქადა.

ვგ აღრე უნდა გეფიქრებია,
გვიანლა არის შეშლია პირობის!..
მით უმეტეს, რომ მოსისხლე ღმერთი
თავდებ-მოწამე იყო გმირობის.

აბთა.

ღმერთები ხედვენ გულში დაფარულს
და გაარჩევენ ავ-კარგის ზიზებს!..
შშობელ-ნაშობის ხორციელ-კავშირს
თვით არ უდებენ სამართალს და წესს?
ვინ მომცა ნება, გავწირო შეილი,
როცა წინათვე ვხედავ განსაცდელს?
დეე, ღმერთებმა, რაც უნდათ, ის ქმნან!..
მე ვერ დავაკლებ ხერხს და საცადელს.

გექადა.

ქვეყანა?

აბაბ.

დეე, იაიკ მოსტყუვდეს...
განა ძნელია ახვევა თვალის?
ბრბო რას გაარჩევს, მყობადით მგრძნობი,
ყრუ ვადასრულის, ბრმა ნომავალის?
ჯერ საქორწინოდ ვიწყობთ მზადება,
უმეცარ ქვეყნის დასანახავად,
და რომ მოგვივა ცუდი ამბავი,
ჩვენც შევიცხადოთ ავი რამ ავად!..
გამოვიგლოვოთ!.. მერე-კი ისევ
ვიფიქროთ ქალის გათხოვებაზე
და მივათხოვოთ სიამით მცხეთის
მამასახლისის შეილს, ჩვენ ნებაზე.
გარწმუნებ, მხოლოდ გვარ-ტომობაა

თავმდები ქვეყნად ბედნიერების,
ჭირის და ლხინის მარად საერთოდ
შეთანახმების... შეთანსწორების.
(თირთას) დაო, ერთგულო ჩვენი სახლობის,
კეთილ-ნაღვაწო, ნაამაგარო...
ახლაც შეგშვენის, რომ ეს სურველი
გონების სხივით შენ გაამყარო:
მედია შენ გყავს შვილათ გაზდილი,
გემორჩილება და შენი სჯერა,
დღესაც ურჩიე და შეაგონე...
შენ ხელში არის მის ბედის-წერა.
(გეჟადას) და ჩვენ-კა, ჩემო თანა-მემცხედრევ...
წავიდეთ ერთად!.. ღმერთებს მივმართოთ!..
ჩვენ ჩეულებრივს ლოცვა-ვედრებას
ზედ სინანულის ცრემლები დავრთოთ,
რომ მოგვიტეონ უნებლიეთი
ჩვენი შეცდომა, დანაშაული!..
შევსწიროთ მსხვერპლი სადიდებელი
და დავიმშვიდოთ შემკრთალი გული!.. (შიდიან)

მოკმელება მესუთე

ს ც ე ნ ა

(ღირდასად მორთული სასახლე ოქროს სვეტებითა და ოქროს სელ-
ტანტებით. ოთხი კუთხით შადრევანები სცემენ).

გამოსვლა I-ლი.

(მედია შემოიჭრება ჯოხით ხელში და უკან ძიძა მოსდევს).

ძიძა.

მოიცა, შეილო!.. აბა რათ გინდა?
შენ რეც დახტი, როგორც კალია,
და მე-კი ფეხიც ვერ გადამიდგამს.

მედია.

მერე და, ეგ რა ჩემი ბრალია?
ჩემო, ძიძუნა, განა არ იცი,
რომ მოხუცებას ეგრე სჩვევია?
ხორც-შესხმულს სტუმრად არ აცილდება
ავი სიბერე და შენც გწვევია.

ძაძა.

და მერე მიტომ მართმევ მაგ ჯოხს, რომ
ხელი შეუწყო ამ ჩემ სიბერეს?

მედაა.

განა სხვა ჯოხი არ იშოვება?..
გამოგვიჩიან ტყეში მეორეს...

ძაძა.

კი, მაგრამ ეგ ხომ საკუთრად ჩემთვის
შელოცვილია?!.. ნაჩუქარია!..
სხვის ხელში მაინც ხომ ვერას გასჭრის
და, აბა, შენთვის რა სახმარია?

მედაა.

ვინ შეულოცა?

ძაძა.

მამიდა შენმა,

გველ-უნასების მოსაგერებლათ...
თუ ეგ ხელში მაქვს, არ მეშინია,
დავდივარ ყველგან დაურიდებლათ.
ძალიანაც სჭრის: მაგის გასმულ ხაზს
შხამიანი რამ ვერ გადასცდება;
თუ მოასწარი, გარშემოხაზე,
მოიგვერგვება, როგორში დარჩება.

მედაა.

კარგი ყოფილა!.. მაგისტანა რამ,
რომ გავთხოვდები, ძეც დამჭირდება.

ძიძა.

რათ გინდა, შვილო, მაშინ, როდესაც
სადედოფლო ტახტს ბედი გპირდება!..

მედაა.

ვინ იცის?! ბედი ცვალებადია:
დღეს რომ ერთია, ხვალ კიდევ სულ სხვა!..

ძიძა.

ღმერთები იყონ შენი მფარველი
და აგაცილონ წყევა და რისხვა...
მოიტა, შვილო, ნუ მაგვიანებ...
უნდა მიეხედო იქაურობას...

მედაა.

აჰა, წაიღე!.. არ გემეტება...

ძიძა.

იჰ, ვენაცვალე მაგ შენ ხუმრობას... (მიღის).

გამოსვლა II-რე.

მედას და თართას (შემოდის).

თართას.

რა ამბავია და რას საუბრობთ,
მაგრე ხმა-მალლა და აღტაცებით?
აწ, სადაც არის, მამასახლისიც
გამობძანდება კარის კაცებით!..

მედას:

ჯერ ხომ აღრეა და რას დავუშლით?..

თართას.

მაინც, რა გქონდათ სალაპარაკო?

მედას (იციინის).

ძველი ამბავი, მაგრამ ძიძისთვის
გასაოცარი და საარაკო...
ჯოხი მიჩვენა, გამოხარული,
რომელიც მისთვის გიჩუქებია!..
ასე ჰგონია თუ ის ხელობა
ჩემთვის ჯერ არც-კი გისწავლებია!

თართას.

აბა, რა, შევილო?

მედას.

გველის შელოცვა...

გამოსადეგი ჩემთვის, საჭირო,
რომ გათხოვილმა უცხო მხარეში
ხალხი გავკურნო და გავაკვირო...

თაწთა.

„გათხოვილმაო?“ აღარ უარობ!
დაგიჯდა ჩემი აზრი და რჩევა?
ვისმინოს ზეცამ და ნუ მოგაკლდეს
ყოველის შემძლებლის ლოცვა-კურთხევა...

მედას.

თქვენ უკეთ იცით, ჩემთვის რაცა სჯობს!..
მე მხოლოდ მმართვეს დაგემორჩილოთ,
რომ ჩემ ბედს და თქვენს გამოცდილებას
შიგენდო გულით საშვილი-შვილოთ.

თაწთა (აღტაცებით).

შაგას ველოდი შენგან, მედია,
გონიერი ხარ!.. შორს გამქვრეტელი!..
დღეიდან შენით თავს მოიწონებს
შენი მამიდა, შენი გამზდელი..,
ქკუის ურჩობა, გულის მონება,
საყოველთაოთ დედათ წესია,
შაგრამ მედიას ქკუა-გონება
ყოველ გრძნობაზე უმტკიცესია:
არ გადაჰყვება წამიერ გრძნობას,
ჰირველ საამოს, მერე სატანჯველს...

არც შეუფარდებს ცხადს საოცნებოს
და საექველზე არ სცვლის უექველს...
წადი, მიმართე საყდარ-სალოცავს,
მადლი შესწირე ყოვლის შემძლებელს,
რომ გაგიმტკიცა ჭკუა-გონება
და აგაშორა მხვედრსა მავნებელს,
მეც წავალ, მშობლებს ვუმახარობლებ
მაგ შენს თანხმობას... შენს აღსარებას...
და შევეუერთებ ჩემ სიხარულსაც
იპათს მშობლიურ დიდ-ნეტარებას.

(თავისთვის) ოჰ, რა კარგი ხარ ახალგაზდობავ!..
გუშინ ტიროდა, დღეს მხიარულობს!..
მხოლოდ ჭაბუკის, გამოუცდელის
სიცოცხლე მძლავრობს!.. და გული გულობს!.. (მიღს).

მედაა (გააყოლებს თვალს).

არა, მამიდა! ყოველთვის ვერ სჭრის
ჩვეულებრივად ჭკუა-გონება:
როცა სურვილი გახელმწიფდება,
გონებაც გრძნობას დაემონება...
რომ დამიჯერე, თუ არ სურვილმა
რამ შეგაცდინა და მოგატყუა?
სად არის შენი გამჭრიახობა
ქვეყნად გათქმული... და შენი ჭკუა?
ვინც მიყვარს, უნდა მას ვულალატა?..
უარვეყო გრძნობა... გავტეხო ფიცი...
და ვილაც მცხეთის მამასახლისის
შვილი შევირთო, რომ არც-კი ვიცი?..
მაშინ, როდესაც ახლა შევიტყვე

ცხოვრების სიტკბო... სიცოცხლის ფასი!..

და სიყვარულმა, მოუყირკებელ
სამოთხის წყარომ, ამივსო თასი?!.

არა, დიდია ჩემთვის ეს მსხვერპლი,
შეუძლეგელი და უსაშველო!..

გული, მეურჩე სიყვარულისა,
ისე დასტკნება, ვით ჩრდილში მდებო!
(მივა სარკმელთან და ვაჰყურებს დაფიქრებული).

მშვიდობით, ჩემო ტკბილო ქვეყანა!..

მშვიდობით, ჩემო სამშობლო მხარე!..

მშვიდობით ჩემო სალოცავებო:

მზევ, ვარსკვლავებო და ნაზო მთვარე!

მშვიდობით, ჩემო კარგო დედ-მამავ!..

ჩემო მამიდა და ჩემო ძიძა!..

მშვიდობით... თვალით რასაც-კი ვსტვრეტდი:

ცაო ფირუზო და ზურმუხტ-მიწა!..

შევკონე ცრემლით სხვა-და-სხვა გრძნობა

და ჩავიმარხე ყველა ამ გულში,

რომ გულთან ერთად გადამეტანა

ერთ სხვა გრძნობაში და სიყვარულში.

წარსულის, აწმყოს და მომავალი

გრძნობის ის არის შესაკრებელი:

იაზონია მისი სახელი,

სიკვდილ-სიცოცხლეს ვისგანაც ველი...

შარაევანდედის წინ მალლის ფიცით

გავიერთძალეთ სული და გული,

რომ სიკვდილამდე ერთს მეორესთან

აღარა გვეკონოდეს რამ დაფარული!..

ჩვენს ფიცსა და მტკიცს, საშვილი-შვილოს,

დაშრილებდა „ჭყონდიდი“ — მუხა!..

ზეცამაც თვისი დაგვრთო თანხმობა:
ცამ გაიელვა და დაიქუხა!..

გამოსვლა III-მე.

მედია და იასირ (შემოიკრებიან).

იასირ.

მედია, მზათ ხარ?

მედია.

აი, მოვდივარ!

იასირ.

მაშ, მალე!.. მალე, ნუ აგვიანებ!..
ეტლი მზათ არის და შენს თეთრ-ჯორებს¹⁷
მე თვითონ გავრეკ და გავაქანებ!

გამოსვლა IV-ზე.

(ისინივე და წინ შემოეფეთებათ სახლთხუცესი).

სახლთხ.

სად მიბძანდებით?

იასირ.

სად და საყდარში!
ვერ ხელავ, კიდევ გვოგვიანდება?! (მიღიან)

სახლთხ.

ჩქარა დაბრუნდით, თვარა, ხომ იცით,
მალე ბატონიც გამობძანდება. (მიიხედ-მოიხედავს).
კარის კაცები ჯერ არ მოსულან,
და ბატონი-კი არ აგვიანებს!..
სჩანს, უჩვეულო რაღაც აშფოთებს!
ვნახოთ, რას გვეტყვის და რას გვიბრძანებს?
სუუ!.. მობძანდება!..

გამოსვლა V-თე.

ასვე და აათა, გეჭადა და თირთა.

(გამობძანდებიან მხლებლებით. კარის კაცები შემოვლენ სხვა-და-სხვა
მხრიდან. იათა, გეჭადა და თირთა ტახტზე დაჯდებიან. ორივე
კუთხით-კი ღირსეულნი. სხვები ზეზე დგანან.)

ათა.

აა! სახლთხუცესო!..
ახალს რას გეტყვი!

სახლთხ.

კარგათ მყოფობას!
ღმერთებმა ძლევა ნუ დაუღიონ
თქვენს ბატონობას და თქვენს მეფობას!..

ათბ.

არა იცი რა?

სახლთხ.

ჯერ არა, მაგრამ
ამბის შემტყობი გაგზავნილია...
აწ, სადაც არის, უნდა გიახლოსთ
და მოგახსენოსთ, რაც ნამდვილია!..

ათბ.

უეჭველია, გუშინდელსავეთ
ძღვეა მოსილი დაგვიბრუნდება!..
თქვენ, ღიდებულნო!.. წინ მიეგებეთ!
შეასხით ღირსი ქება-ღიდება,
რომ საკრავების სხვა-და-სხვა ხმები,
ერთ საღხინო ხმათ შეზაგებული,
ცამღი უწევდეს და ტკბილად სძგერდეს
მისი გამგონე ამ ქვეყნის გული...
შედგენ სერებზე მეგანგაშენი,
საკიდის-კიდო დასცენ საყვირი
და მთელ სამთავროს შეატყობინონ,
რომ მოგვევლინა სასიძოდ გმირი!..
გმირი, რომელიც უძღვეველ-ძალთა
ღაიმორჩილებს და ითაყვანებს!..

სახლთხ. (რომელიც ერთ კარის კაცს ეჩურჩულებოდა).

აგერ, მთხრობელი კიდევ გხლებათ!..

ათბ.

შემოიყვანეთ!.. რას აგვიანებს?..

გამოსვლა VI-სე.

ისინივე და მთხრობელი.

ათბ-

შენ ხარ მთხრობელი? აბა რას გვეტყვი,
რომ მოგისაჯოთ სამახარობლო?..
ჩვენი სასიძოს გმირულ განძრახვას
კეთილი მოჰყვა, თუ ცუდი ბოლო?
რამ დაგამუნჯა?!. ენა ჩაგვარდა?..

მთხრობელი.

უბძანეთ, მომკრან ცოდვილი ენა!..

გექადა.

როგორ?! გვიმტყუნა განა დღეს ბედმა
და გაგვირისხდა ბრწყინვალე ზენა?!.

ათბ.

დამარცხდა?

მთხრობელი.

არა, ჩემო ხელმწიფევ!

აბთბ. (შემკრთალი).

მამ გაიმარჯვა?!. რა სათქმელია!

მთხრობელი (წყენით).

რაც, დამსწრეს, ჩემის თვალით მინახავს,
ბატონო, რაღა საექველია?
მამაც, შეჭურვილს საგმირთა-გმიროდ,
გვერდში მისდევდა ვილაც დამკვრელი,
მის ჩანგის ჟღერამ და ტკბილმა ჰანგმა
მოხიბლა, შეჰკრა მთლად მთა და ველი!..
შავი მოზერების მოსახიბლავათ,
მან თეთრი ძროხა წინ წაიძლოლა
და მათაც, ვნებით დაქანცულებმა,
ველარ შეიძლეს რქენა და რჩოლა!..
მხეცებს დაუცხრო მან გულის წყრომა,
მოინადირა და მოცახიბლა
და იაზონმაც სწორეთ ამ წამით
ისაშულა და ისარგებლა... (სიჩუმე).

აბთბ.

და გველაშაბი?

მთხრობელი.

ბურთი ესროლა,
ლურსის გუდათი გამოტენილი,
და რომ ებღღვირა ძილის წამალი,
მას მოერია სამი დღის ძილი.

ათაბ (მეფოთებული მრისხანედ).

აქ ლალატია!.. წყეულიც იყოს
ჩემი ორგული!.. გამცემი ქვეყნის!..
(მოვა გონებაზე) და გამარჯვებულს მეტი რა ეთქმის?..
ასრულდეს მისი აზრი დიდი ხნის!..
სჩანს, რომ ღმერთებიც მისკენ ყოფილან
და ნდომებიათ მისთვის მედია...
ყოველი საქმის ბოლო-გვირგვინი
ამ ქვეყნად მხოლოთ ვარსკვლავ-ბედია!..
სად არის გმირი?

მთხრობელი.

ის გაემგზავრა,
მხოლოდ სამშობლოს მადიდებელი...
წაილა კრავი და მასთან ერთად
მთელი საუნჯე შესაკრებელი...

(საზოგადო აშფოთებაა, ყველანი ზეზე წამოცვინდებიან).

ათაბ (სასა-წარკვეთილებით).

ვაი სირცხვილო!... მთელი კოლხეთი
განდა ბერძნების აწ სასაცილო!..
ამ სასჯელს განა ის არ მერჩია,
რომ ვყოფილიყავ სულაც უშვილო?!
(თირთას) დაო! შენს გარდა იცოდა ვინმემ
ჩვენი სასახლის ის... საიდუმლო?

თათბ.

მხოლოდ მედიამ და სხვამ არავინ,
ვით მცნება მარტო საუფლისწულო!

ათბ.

მედიამ?! წადით, ეხლავ მომგვარეთ!..
რატომ არ არის აქ იასირი?

მთხრობედი.

იმ ბერძენს გაჰყვა!.. იმასთან თურმე
სამმო-სამოყვროთ შეუკრავს პირი...

ათბ.

მდევარი!!

მთხრობედი.

კიდევ გამოვუყენეთ,
მაგრამ დაბრუნდენ ხელ-ცარიელი!..

ათბ.

ჩქარა!.. მომგვარეთ!.. შემოიყვანეთ!..
რა ამბავია, გავიგო!.. ველი!.. (შემოჰყავთ მდევარი).
გეტყობათ, მტერი გაგიწყვეტიათ,
რომ ტყვეს ვერ ვხედავ ჩემთან მოყვანილს!!

ჰმ?!. რას გაჩუმდით?.. კრიკა შეგეკრათ?..
რატომ არ გახსნით მაგ ჩასამტვრევ კბილს?!

მდევაბა.

ჩემო ხელმწიფე, როგორც გავიგეთ,
დაუყოვნებლივ მივსდიეთ კვალში,
მაგრამ გაგვასწრეს, აუშვეს ნავი
და შეაცურეს შუაგულ წყალში.
ჩვენ სანამ კიდეს მივადგებოდით,
დაეშვენ წყალ-წყალ, იხვივით ცურვით!..
ჩვენ დავრჩით ხმელზე ხელ-ცარიელი,
ტირილით, მოთქმით, ვაით და ურვით...

გამოსვლა VII-დე

(ისინივე და ქალიშვილები შემოდინან.)

ქალაშვ.

ვძებნეთ მედია და ველარ ვნახეთ!..
იქ სალოცავში აღარ დავგიხვდა...
მასთან ძუძუდაც აღარსადა სჩანს!
ძიძაც ბევრს ჰფიქრობს და ვერას მიხვდა!..

მდევაბა.

მედია ნავში იჯდა მტირალი,
თმა გაემალა... უწუხდა გული!..
ძუძუდაც თავზე დასტრიალებდა
და აბრუნებდა, გამწარებული.

ათას.

განა მედიაც მოუტაცნიათ?!

გაქადა.

რაში არა ჰგავს?.. ვინ იფიქრებდა?!
ნება ყოფლობით რომ გაჰყოლოდა,
რათ იჯავრებდა და იტირებდა?..

მდეგარა.

იასირს ჰგლოვდენ!..

გაქადა.

როგორ თუ ჰგლოვდენ?! (გაკვირებით).

მდეგარა.

აღვლევებულ-ზღვის დასამშვიდებლათ
თავისიანი რომ ვერ გასწირეს,
იასირ დასდევს ბერძნებმა მსხვერპლათ:
ჩაეგდოთ წყალში... ჩვენც შიგ შევცურეთ,
რომ სულთა მბრძოლი გამოგვეყვანა,
მაგრამ, დავხედეთ და მკვდარი იყო,
ყელში გაერქოთ მსხვერპლისთვის დანა!
თან წამოვიღეთ... (შემოაქვთ საკაცებე დაღებული)

გეჭად.

ვაიმე, შვილო!
თუ მამიშენის წყევლამ გიწია!!
ალარც დედა-შენს უნდა სიცოცხლე...
ისიც შენთანვე დასამიწია!! (უნდა გადავარდეს, მაგრამ
ქალები იჭერენ. ეხვევიან გარს და აბრუნებენ გულ-შეწუხე-
ბულს).

ათბ (ხარდაცემული).

მიმტყუნა ბედმა და მომდგენ მკაცრად
ტისა და ქვეყნის ძალთა-ძალები!!
ეს დასადგომი და დასაშრეტი,
ამას რას ხედვენ ჩემი თვალები?!..
მნათობთა-მნათო! ყურს რათ იყრუებ,
როდესაც გესმის ლოცვა-კურთხევა
და ელვაზედაც უსწრაფესი ხარ,
თუ გაიგონე კრულვა და წყევა?!
რათ შეისმინე უგნური სიტყვა,
ცოდვილი პირის გამონათქვამი?
და წინ დამიდევ ცეცხლ-მოსადებათ
უსუსურ ბავშვის საბრალო გვამი?
რალა ვარ ახლა და რალა მქვიან:
ცაში გარისხულს, ქვეყნად უპიროს,
უძლურ-უღონოს და უსისხლ-ხორცოს,
სასო-მიხდილსა და უშვილ-ძირს?!...
სიკვდილი მხოლოდ ჩემდა ნუგეშად!.. (უნდა მახვილი

ჩაიცეს. შეაჩერებენ).

მაგრამ რას ვამბობ?.. რა საჩქაროა!..
ჯერ შური.. შური!.. შურის-ძიების

დამაცხრობელი სისხლის წყაროა!..
სიკვდილი ბერძნებს!.. მუსრი საბერძნეთს!..
ხომ გესმის, მზეო, ყოვლად ძლიერო?!..
უნდა გავმხნევედე... ვიცოცხლო, გაეძლო,
რომ გადვუხადო სამაგიერო!..
ვინ სთქვა, ნეტავი, ჩემი სიბერე,
ჩემი სისუსტე და უძლურება?..
არა!—ვგრძნობ ძალა მიორკეცდება
და ვყმაწვილდები!.. სიბერე ქრება!..
ვინ არის მეფე ზღვათა და ხმელთა,
იათა მთავარს რომ შეეღაროს...
გადააქარბოს შურის ძიებით
და უკილო-ზღვათ სისხლი დაღვაროს?!..
მალლით მთიებსაც-კი ეხარბება
ამ ქვეყნიური ჩემი დიდება!..
და მე ვასწავლი, თუ როგორ უნდა
სისხლის აღება!.. შურის-ძიება...
ვაი, საბერძნეთს ამიერიდან...
დედებს ამის დღეს რომ დავაყენებ!.. (ათითებს გეჟადას).
მამებს ჩემსავით გულს დავუთუთქავ
და მკვდრებს საფლავში არ მოვასვენებ!..
ხა-ხა-ხა-ხა-ხა!.. თქვენ, კოლხელებო!
გესმისთ?—მზათა ხართ? ხელი შეილდ-ისარს!..
ქვეყნის გაწყვეტით და აოხრებით
შეუპოვარი ზეცას დაესცემ ზარს!..
შვილებო, თქვენ ხომ არ გეწყინებათ?
დამეთანხმებით თქვენც, იმედია...
ხომ გესმის კარგათ, შვილო იასირ?!..
ხომ გაიგონე, ჩემო მედია?!..
ხა-ხა-ხა! ხა-ხა...

თიანთა.

ციურნო დასნო!..

უბედურებამ ხელი დარია!..

ვაი მას, ვინც რომ არ ურევია

აღარც ცოცხლებში და არც მკვდარია!..

იათა (არეულად თირთას).

ხომ გრძნეული ხარ შენ, თირთაია,

ყოვლის მომქმედი და შემძლებელი?

მიცვალებულის სულის ჩამდგმელი...

ცოცხლის გამთირავ-გამქვავებელი?

გამოიჩინე ამ შავი დღისთვის

საქირ-ბოროტო ძალა, გრძნეული,

რომ მტერს ხმელეთი ზღვათ გადაექცეს

და ზღვა დაუხვდეს გაქვავებული...

შიგ მოჰყვეს მტერი და მოლაღატე...

(ვედრებით). გადარჩეს მხოლოდ ჩემი ასული!...

ჩემი მედია!.. და იასირსაც

ხელ-მეორეთვე ჩაუდგი სული...

ხა!-ხა!-ხა!-ხა!-ხა!..

თიანთა.

ვაი ამ სიცილს!..

იათა.

მალე!.. რას უცდი!.. არ გინდა განა?

მაშ, ჩემს ლაღატში შენც გარეულხარ!..

მახვილი გულში და ყელში დანა!.. (მიაშურებს მახვი-
ლით).

თარჯ. ბ.

იქით!.. შეჩერდი, შე უბედურო!..

მახვილი გინდა ჩემზე იზარო?.. (მიჩერებია თვალებში
და ღელავს. იათა მახვილს გადააგდებს და ძირს ეცემა).

აი შემთხვევა მოულოდნელი,

საუბედურო და სამწუხარო!..

(თავისთვის). სწავლა და ცოდნა, რაც კი ამ ქვეყნად
ქკუა გონების განაწონია,
ბრბოს სათვალთმაქცო და საგრძნეულო
მიუწდომელი რამე ჰგონია!...

მე შემძლია, ვსთქვათ, ჩემდა თავად

ეს მომაკვდავი გამოვაბრუნო (ათითებს გეჟადას).

და კარგის მოვლით და ხელ-შეწყობით

(ათითებს იათას) გადარეულიც ერთ დროს გავკურნო...

მაგრამ ვინ მომცა იმდენი ძალა,

რომ მე შევშალო წესი ბუნების:

აქ გავაცოცხლო მკვდარი იასირ

და იქ დიდება დავსცე ბერძნების?!..

(მიუბრუნდება კარის კაცებს) თქვენ, კოლხელებო!.. წაი-
ღეთ მკვდარი!..

გადაუხადეთ რიგი და წესი!..

ოქრო და ვეცხლით შექედეთ მუხა,

მრავალ-მტოვანი და უდიდესი,

ზედ ჩამოჰკიდეთ უსულო გვამი, ¹⁸)

რომ ყოველის მხრით სცემდეს ნათელი!..

და გლოვის ნიშნად, ჩვეულებრივად,

ტანთ შეიმოსეთ მხოლოდ წითელი!..
წინ წაუძლოლეთ კაბდელთა დასი
ზორვით, კაბდურით, საყვირ-განგაშით,
რომ მით მალლა ცა დაკმაყოფილდეს
და დედა-მიწა აქ ძრწოდეს შიშით!..
ჩამოიწყვიტეთ ყველამ საკინძი!..
„ჰოი, შავ-დილაჲ“ დასძახეთ ზარად
და მეც მოვიგლეჯ ჩემ თავ-საბურავს
ნიშნად გლოვისა მარად და მარად!...

(მოიგლეჯს საბურავს, გარედან გალობის ხმა მოისმის. შამო-
აქვსთ შარავანდედი და უკან ზორვითა და ანთებულ-კვარებით კაბ-
დელები მოსდევენ, ხალხი ნელ-ნელა თავ-დაღმა ემხობა).

ფარდა ნელ-ნელა ეშვება.

შენიშვნები

1) ისტორიის წინასწარ თქმულობისა და მითების სამშობლოთ საზოგადოთ საბერძნეთია ცნობილი!.. უმეტესობა დღემდისაც დაჯერებულია, რომ ისინი შექმნა ელლინების ალტყინებულმა ფანტაზიამ და მერე გადმოსცა მთელ კაცობრიობას. მაგრამ ჩვენ-კი დარწმუნებული ვართ, რომ, პირ იქით, ბერძნებმა გაიტანეს სხვა ქვეყნებიდან სულ სხვა ხალხების ამბები, შეისისხლ-ხორცეს, თავისებურად გადააკეთეს და ფერ-ცვლილი უკანვე დააბრუნეს. ამას ნამდვილათ გვიმტკიცებენ, სხვათა შორის, ძველის-ძველი მითები „პრომეთეოსზე“ და „იაზონ-მედეიაზე“. ერთიკა და მეორეც ჩვენი ქვეყნის შვილია: აქ შობილან, აქ გაზდილან და კოლხეთით ასე გადასულან ზღაპრულად ელლადაში. ავიღოთ პირველი: ბერძნების სიტყვით, „მთაყარ-ღმერთისაგან“ ურჩობისათვის გარისხული პრომეთეოსი კავკასიის ქედზე იყო მიბმულ-მიჯაჭვული. მიჩენილი ჰყავდა მტანჯველად ქორი, ანუ ორბი, რომელიც გულ-ღვიძლს უწიწკნიდა, მაგრამ გმირი არ კვდებოდა; წყლული უმთელდებოდა, რომ ხელ-ახლად ეგლიჯა მის ჯალათს—უზარ-მაზარ ქორს—დასაბრალო ტყვის სატან-ჯველს დასასრული არ ჰქონოდა. ეს ამბავი საქართველოში, მთელ კავკასიაში სხვა-და-სხვა ვარიანტებად მოღებულია, განსხვავება მხოლოდ ის არის, რომ აქ პრომეთეოსს ამირანი ეწოდება. ბერძნულად სიტყვა „პრომეთეოსი“ ნიშნავს „შორს-მქვრეტელს“, აქაც ამირანს „შორს მხედ-

ველობას“ აწერენ: „ცაში არა გამოეპარებოდა რა და ქვესკნელში ქიანქველებს ხედავდაო“, გვარწმუნებს ზეპირ გარდმოცემა. ბერძნები აღარ ამბობენ, თუ რა მანქანებით უმთელდებოდა წყლული პრომეთეოსს; ჩვენში-კი უფრო სრულათ არის გადმონაცემი: ერთი ვარიანტი ამტკიცებს, რომ პატარა ფინია ძალი ულოკავდა წყლულს და ურჩებოდაო. მეორე ამბობს, რომ ქორის შემდეგ ყოველთვის ფასკუნჯი მიდიოდა, ფრთას უსვამდა და ჰკურნავდაო. ბერძნების გმირი დაუბმელი დარჩებოდა, რომ ხერხიან კოქლ გეფესტს—ერთ ღმერთთაგანს—არ შეეყარა მისთვის ბორკილი, ჩვენ გმირსაც ვერაინ მიაკრავდა ქედზე, რომ არ გამოჩენილიყო ერთი გრძნეული კოქლი მქედელი. ამიტომაც საზოგადოთ მქედლებზე გარისხებული ამირანი დღესაც ცდილობს, რომ თავი აიშვას, აიწყვიტოს და რაც ქვეყანაზე მქედლებია ერთად ყველას მუსრი გაავლოს... ეს ისე სწამთ, რომ დღესაც კიდევ მქედლები ჩვენში დიდ-ხუთშაბათ დილას სამქედურში უზმოთ და უბრად სამჯერ ზედი-ზედ ურტყმენ უროს გრდემლზე, რომ ამირანის საჯაქვო პალო ყოველ-წლობით გაამაგრონ ხოლმე და თავი არ ააშეებინონ!... ბერძნის მწერლები ამტკიცებენ, რომ პრომეთეოსი ამარანტის მთაზე იყო კავკასიაში მიკრულიო. მესამე საუკუნეში ქრისტეს წინ აზოლან რადოსედა ამტკიცებს, რომ მდინარე ფაზისი ამარანტის მთიდან გადმოდისო, სადაც პრომეთეოსი იყო მიბმული. რა მთა არის ეს ამარანტა ბერძნებისაგან მოხსენებული, რომ დღეს აღარ ვიცით? ეს ის მთა არის, რომელსაც ჩვენი ზეპირ-სიტყვაობა „ამირან-მთას“ ეძახის და სადაც ამირანი იყო მიბმული. აღარ გამოვუდგებით წვრილმან რამეებს, ჩვენი აზრის დასამტკიცებლად რაც ითქვა, ისიც საკმაოა. — მეორე ამბავი „იაზონ-მელიაზე“

კიდევ უფრო ამტკიცებს ჩვენ აზრს თავისის უქვეყლო-
ბით: ელლინების გმირმა, თესალიის ბატონიშვილმა იაზონ-
მა შეჰყარა გმირი ამხანაგები, გააკეთებია ნავი „არგო“
და წამოვიდნენ კოლხიდისაკენ, ვითომც და მათი ქვეყნი-
დან დაკარგულ ოქროს-მატყლოვან ვერძის საძებრათ. შე-
მოკურეს ფაზისის მდინარეში შავი-ზღვით. იმ მდინარის
პირად იყო საუცხოვო ქალაქი გაშენებული, რომელსაც
„ეა“ ეწოდებოდა. იქ იჯდა მუფედ „აეტი“, ჰყავდა ერთი
ქალი „მედია“ ~~გრძნეულა, მამიდის გაზრდილი, იმ მამი-~~
~~დას ერქვა სახელად „თირთეია“ ანუ „ცირცეია“; ამან~~
~~ანწავლა თავის გაზრდილს ძმის წულს, მედიას, გრძნეუ-~~
~~ლობა და სხვა-და-სხვა სამკურნალო, თუ საწამლავ ბა-~~
~~ლახების ხარშვა.. აქვე, აეტის სამთავროშივე იმწყსოდა~~
ის ოქროს-მატყლოვანი ვერძი, რომლის საძებნელათაც
იყო იაზონი წამოსული. იაზონმა მედიას დახმარებით მოი-
ტაცა ის ვერძი და მედიაც თან წაიყვანა ცოლად. ამ
ბერძნულ გადმოცემაში როგორც ადგილის სახელები, ისე
თვით ქალაქებისაც ერთი ყურის მოკვრით უცხოა, მაგ-
რამ, თუ ჩაუკვირდებით, გამოდგება, რომ ყველა ჩვენებუ-
რია, „ქართული“, მხოლოდ მათებურად ბერძნულათ გა-
დაჩქორთულებული. რა წყალია ეს ფაზის, რომლის
ღღეს ხსენებაც აღარსად არის?.. — რა და რიონი, რომე-
ლიც ფასის მთიდან გამოდის და რომელსაც იმ სათავე-
ში ღღესაც ფასის წყალს ეძახიან. აქ გადასხვაფერებუ-
ლიც არა არის რა. ბერძნული „ფაზის“ იგივე „ფასის“
არის. — რა იყო და რა ქალაქი იყო ბერძნების „ეა“, სა-
დაც წლის განმავლობაში მცენარე ჰყვავდა? — ნაქალაქევი,
ანუ ზღაპრული „იას“ ქალაქი, ის „იას“ ქალაქი, სადაც,
ზღაპრის სიტყვით, „ღვთისაჲარ“ მონადირე მივიდა და ნა-
ხა, რომ ზამთარში იქ ია და ვარდი იშლებოდა. — ბერ-

ძნული „ვა“ და ჩვენებური „ია“ ერთი და იგივე უნდა იყოს. ვინ არის „აეტა“ მეფე?—კოლხეთის მთავარი, ის ქალაქში მჯდომარე „იათა“ მამასახლისი. ამ გვარ შემთხვევაში ქართული ენის თვისებაა მრავლობითი რიცხვის ხმარება. თავის დღეში არ იტყვის „ზღვის მეფეო“, „ხმელეთის მეფეო“ და სხვანი. ამბობს: ზღვათა მეფე, ხმელთა მეფე, ვარდთა მეფე, იათა მეფე და სხვანი. „აეტა“ და „იათა“ ერთი და იგივეა. ცირცეია და თირთეია ერთი და იგივეა, რადგანაც უცხოელები „თანს“ „სანათ“ გამოთქვამდნენ ხოლმე. მაგალითად, პლინიუსი, 29—79 ამბობს: კოლხიდაში არის ერთი მდინარე ცირუსი, რომელსაც ადკილობრივი მცხოვრებნი ცირის წყალს ეძახიან, შიგ რაც უნდა ჩააგდოთ გაქვავდებაო.

ეს წყალი დღესაც არის შორაპნის მაზრაში, ქიათურის მახლობლათ და ისევ იმ თვისების მექონეა. თირი ძველებურ ქართულათ ქვა არის, გათირვა — გაქვავებას ნიშნავს. იათას დას სწამებდნენ გრძნეულობას, რომ ადამიანის როგორც განკურნება, ისე გათირვა-გაქვავება შეუძლიაო და მიტომაც დაურქმევიათ თირა, ანუ თირთაია. ადვილი საგულისხმოა, რომ ეს ორი სიტყვა: თირთაია და ცირცეია ერთი და იგივეა. ამგვართვე აიხსნება სახელი მედიაც. სიტყვა „ქალი“ მხოლოდ მერვე საუკუნიდან შემოსულა ჩვენში. არაბულათ „ქალიმ“ ნიშნავს დედაკაცს, მანამდი ქართულათ დედა-კაცს „ღია“ ერქვა. აქიდან წარმოსდგება სიტყვა: „ღიასახლისი“ და კნინობითი „ღიაცი“. ჯერ კიდევ დღესაც ბევრს შეხვდებით ჩვენში, რომ „კაცია“ ანუ „მეფარ კაცი“, „ქალია“ ანუ „მეფარქალი“ ერქვას. — და თუ-კი „მეფარ ქალი“ შეიძლება სახელად, რატომ „მედია“ კი არ შეიძლებოდა, რომელიც ერთსა და იმავეს ნიშნავს? ჩვენი „მედია“ „მედელა“

გადაკეთებულა „ბერძნულად“. რომელი ერთი მოვთვა-
ლოთ? რამდენი რამ არის ბერძნებისაგან გადათარგმნილი
ანუ გადაკეთებული ქართულიდან: მაგალითად, ჩვენი ქვეყ-
ნის ერთი მდინარეთაგანის ბერძნული სახელი „ჰიპიუს“,
იგივე ცხენის წყალი არ არის? ის „კვენაკრი“, რომელიც
დასავლეთით უბერავს კოლხიდას, ე. ი. ჩვენს „კოლხეთს“
იგივე „ქვენაქრი“ ანუ ქვენა-ქარი არ არის?.. „მოლი“
სამკურნალო ბალახი, რომელსაც მედია აგროვებდაო,
იგივე ჩვენებური მოლი არ არის?...

~~ძილის მომგვრელი წამალი მცენარეო...~~ იგივე ძილის
გულა სოკო არ არის, ჩვენ რომ ვეძახით? და მეგრელები
კი ლურსის გულას ეძახიან, რადგანაც „რული“ ანუ
„ლური“ ძველებური ქართულია და მცირე ხანს წაძინე-
ბას ნიშნავს! ამ გვარ რამეებს რომ გამოვუდგეთ, შორს
წაგვიყვანს და ამიტომ ჯერ თავს ვანებებთ უფრო დაწ-
ვრილებით გამოკვლევას! ჩვენ გადაწყვეტილი გვაქვს „მე-
დიას“ ტრილოგიით დაწერა... „მედია კოლხიდაში“, „მე-
დია ელოდაში“ და „მედია“ სამშობლოში დაბრუნებუ-
ლი. როცა სამივეს ერთად გამოვცემთ, მაშინ უფრო
ვრცელს გამოკვლევას ჩავუერთავთ ზემო თქმულის შესახებ
და დღეს-კი მხოლოდ იმას შევნიშნავთ, რაც საჭირო იქ-
ნება ამ პირველ ნაწილისათვის...

2) როცა გამწარებული ამირანი ჯაჭვის გაწყვეტას
და თავის აშვებას მოინდომებს და გაინძრევა, მაშინ
იძვრის ხოლმე დედა-მიწაცო, — ჰუიქრობდენ ძველად კავ-
კასიელნი.

3) ძველად კოლხელები ცის მნათობებს აღმერთებ-
დენ და მთიებსა სცემდენ თაყვანს, მაგალითად, მზეს, მთვარეს,
ვარსკვლავთ გუნდს, ცის ბურჯებს, დილას, განთიადს
და სხვათა. მათ-მათ შესაფერად უგალობდენ ლოცვის

დროს: „მზეშინას“, „თინას“, „ოდლიას“, „შავ-დილას“ და სხვა. ეს მაშინდელი მათი საგალობელი დღესაც სიმღერათ არის ჩვენში დარჩენილი.

4) კერპთ-თაყვანის-მცემლობის დროს მოფიცარს კერპის წინ ჩამოკიდებულ ზვარაკისათვის ტყავი უნდა გაეძრო, ანუ ანთებული ლამპარი გაეჭრო სულის შებერვით. „ფუ“-ო უნდა შეეებრა სული... აქედან წარმოსდგასიტყვა „ფუცი“, ანუ „ფიცი“ და აგრევე ხატებისა და სალოცავების ჩამოტყავება, რომელსაც ხალხში დღესაც ხშირად ამბობენ.

5) ორთეოზ, საბერძნეთის გამოჩენილი მესაკრავე და მომღერალი, რომელიც ყოველ-გვარ ცხოველ არსებას ჰხიბლავდა. იაზონ რომ კოლხეთისკენ გამოემგზავრა თან იახლო და ისიც არგონაველებში ერიოა.

6) აქ ზოდიაკები, ანუ ცის ბურჯებია დასახელებული. „არეი“ ანუ „ვერძი“ განსაკუთრებით სალოცავი იყო კოლხელების და მარტო მის სახედ ჩამოსხმული ოქროს ვერძი ედგათ ბომონში.— მოსისხლე ღმერთად უწოდებდნ „მარებს“ და ეჯერათ, რომ ის, თუმცა მრისხანე იყო, მაგრამ მასთანვე თავმდაბალი და მათ „ვერძს“ მწყემსავდა ცის ლაქვარდში.

7) პინდარი. 522—142 ქრ. წინეთ. არგონაველები შევიდნენ ფაზისში და იქიდან აეტის სამფლობელოში.

8) აპოლონ როდოსელი. 250—200 ქ. წინეთ. გზაში არგონაველებს თავს დასტრიალებდა, როცა კავკასიის მთები გამოსჩნდნენ, ერთი უზარ-მაზარი ქორი, რომელმაც ნავი „არგო“ დაჩრდილა. ის იყო პრომეთეოსის მტანჯველი ქორი.

9) ძველათ ეჯერათ, რომ ვისაც უეცრად ორბი თავზე დააჯდებოდა — მეფობას იმოვნოდა.

10) ნადირობის ქალ-ღმერთი ბერძნების.

11) ხალიბები ბერძნულად და ჩვენებურათ ქლიბები ქართველთა ტომის ხალხი, კოლხეთში სცხოვრობდნენ ერთ ხეობად. ყველაზე პირველად იმათ დაიწყეს რკინის ხელობა. ესხილი 525—456 ქ. წ. აი რას ამბობს მათზე: „პონტის მარცხენა მხარეზე სცხოვრებენ რკინის მოხელე ხალიბები. აკეთებენ რკინის იარაღს, რომელსაც ქლიბი ჰქვია და მოაქვთ ელოდაში გასაყიდათ.“ ამასავე ამტკიცებს არიან ნიკომიდელი: ყველაზე ადრე ხალიბებმა შეისწავლეს რკინის ხელობაო. დღესაც არის ისევე ჩვენში, რაჟის მაზრაში ერთი მთა, გული რკინის მადნისა აქვს და უხსოვარ დროიდან ირგვლივ მცხოვრებნი მჭედლობის მეტს არას აკეთებენ. ამ მთას ჰქვია „წედისი“ ანუ „ჭედისი“.

12) ფსეკადო-შლუტარხი. კავკასიაში იზდება პრომეთეოსის ბალახი; როგორც კლენტი ამტკიცებს, მედვია ამ სამკურნალო ბალახსა ჰკრეფდა. ~~კლადი კლადიანი 395 ქ. შემდეგ. მე კარვად ვიცო ზოგიერთ ბალახებისა და მცენარეების შხამიანი წვენი, კავკასიაში რომ იზდებიან. იმას აგროვებდნენ სასტიკი მედვია და ცბიერი ცარცია.~~

13) ჰოლადორი. 140 ქ. წ. პელეოსი ურჩევდა იაზონს, რომ ის წასულიყო კოლხიდაში ოქროს-მატყლოვან ვერძის საძებრათ.

14) კაბდლებს ეძახდნენ ჩვენში კერპობის დროს მღვდლებს. (ლოცვის დროს) ისინი ზორვის დროს, ე. ი. კმევის დროს, ჰგალობდნენ. იქიდან წარმოდგა ჩვენებური სიტყვა „ზარი“ და „კაბდური“, რომელსაც დღესაც კიდევ აქა-იქ სამეგრელოში მღერაან.

15) მთვარე სიყვარულის ღმერთათ მიაჩნდათ და საკოლ-ქმრო პირობასაც ძველათ მის წინ დებდნენ.

16) აპიან. 150 ქ. წ. ადგილობრივი მცხოვრებლები კოლხიდაში ცხვრის ტყავებით იჭერდნენ ოქროს სილას და ეს იყო ოქროს-მატყლოვანი ვერძი.

17) აპოლონ როდოსელი. 250—395 ქ. წ. როდესაც-კი შენიშნა მედვიამ ცისკარი, დაიწნა თმები, იცხო სუნნელება და ჩაიცვა ძვირფასი ტანსაცმელი. თავი მოიბურა თეთრი თავსაბურველით, ტანზედაც სუნნელოვანი ზეთი იცხო, იახლო თორმეტი მოახლე, შეაბმევინა თეთრი ჯორები, ვითომ-და გექადას საყუდარში სალოცავად მიდიოდა, მაგრამ გაიპარა და პრომეთეოსის ცრემლებისაგან შეზავებული წამლებიც თან წაიღო.

18) ძველათ კოლხელები მხოლოდ ქალებს მარხავდნენ მიწაში და მამაკაცთ-კი ხეზე ჩამოჰკიდებდნენ ხოლმე. ამას ამოწმებს კლავანი და ნიკოლოზ დამასკელი.

Handwritten text in Georgian script, mostly illegible due to fading and bleed-through from the reverse side of the page.

ქუთათლის სიზმარი

(ისტორიული ოცნება)

I

სული წმიდის მოფენის ღამეს, სანამ საცისკრო ზარის პირველი წკრიალი ქვეყნად გაისმოდეს, ზეცას ჩამოჰკვრენ ზარს და მაშინ ცა, გინდ მოღრუბლულიც იყოს, გადიურის და გუნდ-გუნდი ვარსკვლავები თავს იჩენენ. ისინი არიან თურმე ჩვენი გმირ-მამა-პაპების სულები. იქედებიან იმ ადგილის პირდაპირ, სადაც უკანასკნელად მათი ღვაწლი დაგვირგვინებულა და მალლით სხივებს აყენებენ. სხვათა შორის ერთი დიდებული მნათობი ქუთათლის ძველი ტაძრის ნაშთებსაც ზე ეგვირგვინება და, ნათლის კიბით ქვეყნად ჩამოსული ანგელოსთ გუნდი, ხმა-ტკბილად დაგალობებს: „მიხსენ მე მტერთა ჩემთაგან, ღმერთო, და მათგან, რომელნი აღდგომილ არიან იმშხედა, განმარინე მეო“. ის მნათობი არის ვარსკვლავი მთავარ-ეპისკოპოსის, — ანტონ ქუთათელისა. ანტონ იყო დიდებული გვარიშვილთაგანი, დედის ერთა, იმერეთში საერისთავოდ განძრახული, მაგრამ, როდესაც დედა მისის მოძღვრებით დროისა და ვითარების საკადრისად შეისწავლა ქვეყნის სიბრძნე, მაშინ მოინდომა სულითაც განათლება და მიენდო მწიგნობართ-უხუცეს ანტონ ჭყონდიდელს: შედგა ბერად და მალე ისე გამოიჩინა თავი, რომ ერთ-ხმათ აირჩა მთავარ-ეპისკოპო-

სათ და მიიღო ქუთათლობა. იმ დროს წმიდა მამებს დიდი გავლენა ჰქონდათ საეროდ ქვეყნის გულის მოგებითა და ნდობის მოპოვებით. სამოქალაქო საქმეებსაც კი მათი რჩევა-კურთხევით აბოლოვებდნენ. ანტონ ქუთათელსაც, რასაკვირველია, როგორც მათში ყოველფერად პირველს, ისე გატაცებული ჰყავდა სრულიად იმერეთი, რომ დიდებული, ზვიადი და შეუპოვარი გიორგი მეფე იძულებული იყო პატივი ეცა მისთვის, თუმცა მიქელა ქათალიკოსი-კი სხვებ ასმენდა და აგონებდა მასზე. საერო საქმეებით გარემოცულს ქუთათელს, საზოგადოდ დრო აღარ რჩებოდა, რომ თავი შეესვენებია და მხოლოდ ხანდახან, ღამ-ღამეობით შედიოდა იქვე, ტაძრის მახლობლად, სამღვდელ-მთავრო სახლის წინ გაშენებულ პატარა წალკოტში და ეძლეოდა მაღალ ოცნებას. იმ ხანებში მოუსვენარის მიქელ ქათალიკოსის შურისძიებით გადააყენეს ჰყონდიდელი, ჩამოხადეს მწიგნობართ უზუცესობა და გაგზავნეს გარეჯის უდაბნოში. თვით ანტონ ბრძენმა გულ-გრილად იტვირთა ეს ახალი ხვედრი, მაგრამ ქუთათელი-კი ააღელვა მისი მოძღვრის უსამართლოდ გაუპატიურებამ!.. დღისით საქმეებს აყოლებდა გულს, მაგრამ ღამით-კი გაუტყდა ძილი, შევიდა წალკოტში და იქ ფიქრობდა, როგორი ეპისტოლე გაეგზავნა მეფის გიორგის დის რუსუდანისათვის ჰყონდიდლის თაობაზე. ფიქრებმა გაიტაცეს: გაახსენდა უზრუნველი სიყმაწვილე, როდესაც საღამოობით დედის კალთაში ედვა თავი; დედაც თავზე უსვამდა ხელს, კოცნიდა და ზღაპრებს ეუბნებოდა!.. მოიგონა ის ზღაპარიც, თუ როგორ გაჩნდნენ ქვეყნად ვარდი და ეკალი, რომელსაც დედა ათქმევინებდა ხოლმე პატარა ანტონს. ის ჩამოჯდა ქვაზე მუხის ძირში, მიეყრდნო ხეს, წარმოიდგინა, რომ

ვითომც ახლაა ის დრო და მოჰყვა ზღაპარს თავის გუნებაში: „იყო და არა იყო რა, ორი ძმა კაცი იყო — „ერთგულა“ და „ორგულა“. პირველი ქვეყნის სამსახურსა და ერთგულებაში გაღარიბებული და მეორე კი — ორგულობით გამდიდრებული. უმეტესობის ჭკუა თვალშია და რაც შიგ არ ეჩხირება, იმას ვერ ხედავს!.. „ორგულას“ ზოგი სიბრძნევით, ზოგი შიშით და ჭათრით, ზოგი ანგარიშით პატივს სცემენ და ხელს აფარებენ; „ერთგულა“-კი ყოველგან და ყველასაგან უსამართლოთ იჩაგრებოდა. ასე ლევდენ ეს ძმები თავის დღესა და სოფელს. მხოლოდ ეს-კი იყო, რომ „ორგულა“, რაც უფრო და უფრო მეტად ძლიერდებოდა, უფრო და უფრო შფოთავდა და მისმა გაუმადლარმა გულმა არ იცოდა მოსვენება. „ერთგულა“-კი თავისთვის იყო გულ-უბიწოდ, წყნარად და თავისთავად მოსვენებით ერთათ დაიხოცენ ორივე. „ორგულა“ იგლოვავ ხალხმა, დიდი პატივით დაასაფლავა და მარმარილოს ფიქალი დაადვა ლოდათ. „ერთგულას“ სიკვდილი-კი ბევრს არ შეუტყვია!.. არც არავის უგლოვავა: აიღეს, ჩააგდეს საფლავში და მიაყარეს მიწა სამადლოთ. მეორე დღეს გაიარეს მწყემსებმა და ნახეს, იმ ახალ საფლავიდან უცხო ბუჩქი ამოსულა, რომელსაც შვენიერი ყვავილი გამოუღია და ზედ ბუღბული დაჰიკვიკობს. ის ბუჩქი იყო გვამი „ერთგულასი“, ყვავილები — მასი ქველი საქმეები და იმ ყვავილებს ფერს აძლევდა შიგ გამჯდარი, ქვეყნის საერთგულოდ დათხეული სისხლი და ოფლი. მისი ანგელოსიც ბუღბულად შემოსხდომოდა და უგალობდა მის სულს. ნახეს, გაუკვირდათ და თქვეს: ეს რა შვენიერება რამ ამოვარდნილა საფლავიდან ასე უეცრათო? თქვეს და დაარქვეს იმ ბუჩქს „ვარდი“. იმ ხანებშივე ზოგიერთებმა შე-

ნიშნებს, რომ „ორგულას“ საფლავზედაც რაღაც მყარლი
ბალახები ამოსულა და მწარედ იჩხვლიტებიან, ლოდს
ქვეშ დაუბუდებია ბაყაყებს და საზარელი ხმით ყიყინე-
ბენ. ის ბალახი იყო „ორგულას“ გვამი, მყარლი სუ-
ნი—მისი ქიქინური ღვაწლი და ბაყაყი—ეშმაკი. ნა-
ხეს და გაუკვირდათ! თქვეს: ეს რა საშინლად იჩხვლი-
ტებიანო? თითქმის კაცსა ჰკლავენო?! თქვეს და დაარქვეს
„ეკალი“. ამ ზღაპრების მოგონებაში ძილი მოერია
მთავარ-ეპისკოპოსს და ნახა საკვირველი სიზმარი: „ქუ-
თაისის ტაძარს ირგვლივ ცეცხლი შემოდებია, კამდის
უწევს მისი აღი, მაგრამ საკვირველი ის არის, რომ მხო-
ლოდ ანათებს და არასა სწვავს!.. საყდრის თავიდან გად-
მომდგარა მეფე ბაგრატ-დიდი და ანიშნებს ქუთათელს,
რომ ისიც იქ ავიდეს მასთან, მღვდელ-მთავარი ეთანხმე-
ბა, მიდის, თამამად აბობს აღს და აღის ისიც საყდრის
თავზე. იქიდან ბაგრატ გადაახედებს აღმოსავლეთისაკენ
და დაანახებებს, რომ გელათის ტაძარიც იმ გვარათვე გა-
ნათეულია. ამ ორ ტაძარს შუა ნათლის გზა არის გა-
ყვანილი და ბაგრატს იმ გზით მიჰყავს გელათს მთავარ-
ეპისკოპოსი. ამ ჰაეროვან გზაზე გაბედვით აღგმენ ფეხს
ორივე და გადადიან გელათს. იქ დაუხედებათ მეფე და-
ვით აღმაშენებელი და უჩვენებს მათ საკვირველ სანახავს:
დგას დიდებული კუბო და იმ კუბოდან უეცრად ერთი
რაღაც უცხო ფრინველი, მტრედის სიმშვიდის მექონი,
გველის სიბრძნის და შევარდნის ჰვანგებისა, ერთს შეინა-
ვარდებს ჰაერში და მერე გაეჭანება კავკასიის ქედისაკენ,
სადაც მიჯაჭვულ ამირანს ყვავ-ყორანი ახვევია!.. გაუ-
ქროლ-გამოუქროლეს იმ გუნდს, სრულიად გაჰფანტავს
და გამობრუნდება ისევ... კუბო გაქრება!.. მის ნაცვლად
დგას ოქროს ტახტი და ზედ მზეთ-უნახავად გადაქცეული

ფრინველი დაჯდება. ერთი მხრით ბაგრატი ამოუჯდება და მეორე მხრით—დავით. გადაცემენ სამეფო გვირგვინს ქუთაღელს და ეტყვიან, რომ ის გვირგვინი იმ მზეთუნახავს დადგას თავზე! ქუთათელი ასრულებს მათ სურვილს, მერე მოიყრის მუხლს იმ დედოფლის წინ და უნდა, რომ თაყვანი სცეს“. ამ დროს თავს დაჰკრავს ძირს და გამოვლიძება. ამ უცნაური სიზმრით გაკვირვებულ მღვდელ-მთავარს მთელი ღამე აღარ დაძინებია: ღოცვი გაატარა და მეორე დღეს გაეშურა ქალაქისაკენ, რომ იქ ენახა თავისი მოძღვარი—ნაჰყონდღევი ანტონ—და მისთვის მეთქვა ის სიზმარიც. გზაში შეიტყო გიორგი მეფის გადაცვალება.

II

ძმაზე მგლოვიარე, შავით მოსილი რუსუდან დედოფალი მუთაქაზე იყო გადაწოლილი და ფეხთით უსხდენ დარბაისელთ ცოლები; მათ რიცხვში ჯავახიანთ ქვრივი ვახიცი ერია.

— მაშ ასეა საქმე?! იკითხა დედოფალმა.

— დიახ, დედოფალო!—მოახსენა ერთმა ქალთაგანმა. სასახლის ნამოძღვრალს, სვიმონ მეუღაბნოეს აუხსნია ქუთათლის სიზმარი. ის უცნაური ფრინველი თამარ—გიორგის ასული—არის და, ხომ მოგეხსენებათ, თუ როგორ რწამს ხალხს ყოველი მისი სიტყვა—აღვლევებით თხოვილობენ, რომ თქვენის ძმის დიდებულ ტახტზე დაჯდეს მისი ასული თამარ. დიდებულებმა ხმა გაიკმინდეს და ურჩობას ვეღარ ბედავენ.

— კი, მაგრამ რა იციან, რომ ის უცხო ფრინველი, კუბოდან ამოფრენილი, ასული არის და არა და გიორგი

მეფისა?—ცბიერად სთქვა ვახახმა და გადახედა რუსუდანს.
— არა, ჩემო ვახახ!—უპასუხა რუსუდანმა ღიმილით,—
წყნარი და მშვიდობიანი თამარ დაუნიშნავს ზეცას და ქვე-
ყანა ურჩობას ველარ გაუწევს!.. ის მე შეილად გამიზღია
და ჩემ უკითხავად ერთი ნაბიჯიც არ გადაუდგამს!.. ამ
დროს შემოვიდნენ რუსუდანთან დიდებულნი: ვარდანიძე,
სალირიძე, ამანელიძე და სხვანი და მოახსენეს: „დღეს შენ
ხარ თამარის მშობელი! ჩვენ ვიცით, რომ თამარი გონე-
ბით სრულია და მასთან შენი მორჩილი. უბრძანე, რომ
მწუხარება და მამის გლოვა იკმაროს და სამეფო ტახტს,
თავის მამის სახსოვრად, ხელი მოჰკიდოს, განაგოს საქარ-
თველო და დაიპყროს ტახტი მამისაო“! მაშინ აღგა რუ-
სუდანიც და შევიდა თამართან.

III

ტფილისი ხალხს ველარ იტყვდა, გარშემო გორები
სულ მოფენილი იყო წვრილ-ფეხობით. შეიდ სამეფოში
გამორჩეულთაგანი მისთანა აღარავინ დარჩენილა, რომ იქ
არ ყოფილიყოს. უჩვეულო და საარაკო რასმე ელოდნენ:
სამეფო ტახტზე ადიოდა მეფე გიორგის ასული თამარ...
მამიდა მისმა—რუსუდან დედოფალმა—გამოიყვანა თვრამე-
ტი წლის შვენიერება და წყნარად დასვა ტახტზე. ქუთათელ-
მა გვირგვინი დაადგა—„აი, ის მზეთ უნახავი, ქუთათელს
რომ სიზმარში დაუგვირგვინებიაო!“ გაივლო ხალხმა გუ-
ნებაში. რაქის ერისთავმა კახაბერმა ხმალი შემოართყა
და თაყვანი სცა. თამარს სახე შეეცვალა, წამოდგა ზეზე,
გადაავლო კრებულს თვალი, ნელა აიღო მადლა ხელი და
სთქვა:—„შიშველი ვიშვე და შიშველადვე მეგულები გას-
ვლა ამიერ სოულით! მეც ერთი თქვენისთანა სამეფოს მსა-

ხურთაგანი ვარ, ბედმა წილად მახვედრა უდიდესი ტვირთი, რომელსაც დღეიდან კისრად ვიღებ თქვენთან შეთანხმებით და თქვენისავე დახმარებით! ვეცადოთ, რომ დაბალი ავამაღლოთ და მაღალი გავამძიეროთ! (აი, ის უცხო ფრინველი, მტრედით მშვიდიო, წაიხურჩულეს ქალებმა). ჯერ უნდა მოვუპოვოთ სამეფოს შინაგანი მშვიდობა და პირველათ თქვენ მოგმართავთ, წმინდა მამებო! ორკეცია თქვენი მოვალეობა: აქ, ქვეყნიერად ვალდებულნი, იქ ზეცასაც პასუხისმგებელნი ხართ! სხვებზე მეტად უნდა იღვაწოთ და მეც თქვენგან მეტს მოვითხოვ (აი, ის უცხო ფრინველი, გველივით მეცნიერო!— იფიქრა სასულიერო კრებამ). შემდეგ შინაგანი მშვიდობისა ვალდებული ვართ, რომ მოვიშოროთ გარეშე მტერი, ზოჯერ შემაწუხებელი ჩვენის სამეფოს ნაპირებისა, და თქვენ მოგმართავთ, გმირნო, მამი ჩემის დიდებული მეფის გიორგის წინამძღოლობით გაწვრთნილნი და გამართულნი! (აი, ის უცხო ფრინველი, შევარდენის ქვანგებითაო!— წარმოიდგინა ჯარმა), მე მსურს, რომ მიეცეს გზა ნიჟს და ფასი დაედვას ღირსებას!.. გაირჩეს ერთგული და ორგული! ამისათვის მე ვათხოვ ზეცით მალს და კურთხევას და ქვეყნათ თქვენს შემწეობასა და მორჩილებასაო!“ გაათავა და გადაავლო თვალი კრებას!.. მომღიმარ, ნათელ სახეზე ცრემლები მარგალიტებრ მოგორავდენ. თამარის შვენიერებით, დიდებულობით, საგულისხმო სიტყვით მოიხიბლა ერი!.. რაღაც უცნაურმა ძაღმა გამსქვალა... საოცარი მღუმარება ჩამოვარდა!.. ამ დროს სასულიერო კრებაში, ყველაზე წინ წამოდგა ღრმა მოხუცებული სვიმონ მეუდაბნოვე, თვით თამარის ნამოძღვრალი... უცნაური აღტაცებით ფერმიძლიძმა დაიძახა: „გესმისთ მალლით რეკაო?“ ყველამ ცას შეხედა, მარა ვერა გაიგონეს—რა სხვებმა; მხოლოდ შემ-

კრთალი ქუთათელმა-კი უპასუხა: „მესმისო“! გააშვირა ხელი პირ-და-პირ ისევე იმ მოხუცმა და თქვა: „ხედავთ იღბუხს, როგორ იხრის თავსაო?“ მიიხედეს სხვებმაც და ვერა დაინახეს-რა!.. მხოლოდ ჭყონდიდელმა შეერთომით მიუგო: „ვხედავო!“ „დიდ ხარ შენ, უფალოო!“ — შესძახა ზეცას ბოღბელმა „და საკვირველ არიან საქმენი შენნიო!“ — დაუმატა ტფილელმა მიქელ კათალიკოსმა. „ღირს არს, ღირს არსო“! — დაიძახა ერთხმად სასულიერო კრებამ. — „გაუმარჯოს თამარ მეფეს, იდიდოს საქართველოო“ — გადასძახა ჯარს სარგის მხარ-გრძელმა და ჯარმაც გაიმეორა: „გაუმარჯოს, იდიდოს და გაძლიერდესო!“ — „მრავალყამიერო!“ — სთქვა გამრეკელმა, აჰყვა მთელი ერი, დასძახეს ერთხმად „მრავალყამიერ“ და ხმა გაისმა კილით კიდე.

ს ი კ ვ დ ი ლ ი

მაშ, ეს ყოფილა სიკვდილი... მეტი არაფერი?!. თვა-
 ლები დახუჭული მაქვს, მაგრამ ვსედავ, გული აღარ მი-
 ძგერს და ვგრძნობ კი. გონებაც ისევ თავისავე რიგზეა.
 მხოლოდ სხეული დამდუნებია: ადგომა მინდა, ხელ-ფეხს
 ველარ ვანძრევ, ხმის ამოღება მსურს—ენა არ შემორჩი-
 ლება. ჰეჲე, მოდი და ირიკევე ახლა!..

მადლობა ღმერთს!.. რა გაეწყობა!.. ვნახოთ მაინც,
 კიდევ რაღა იქნება?— „სიკვდილი წერააო“, ამბობს ხალხი.
 „უმიზეზოდ მე არავის ვერჩიო“— უთქვამს სიკვდილს და
 მართალიც არის.— ჩემი. სიკვდილის მიზეზი რაღა იყო?
 ანთება!.. ეს ანთება რამ-ღა გამოიწვია? აბა, დაუფლოთ
 ყური, საზოგადოება რას ამბობს?! „დაუდევარი კაცი იყო,
 თავის პატივი არ იცოდა, თბილად ვერ იცვამდა, ცივ
 ოთახში იდგა, საზატხულო ტანისამოსით დდიოდაო და
 სხვანი“. ფიე! ვერ უყურებთ?!. ბრალს მევე მდებენ.! ახი-
 რებული თუ გინდათ, ეს არის, თქვენმა მზემ! „ვის არ
 უნდა თავი შეფეთ და ცოლი დედოფლათო“! განა მე კი
 მძულდა ჩემი თავი, მაგრამ საშუალება?.. „არა ეგ ტყუი-
 ლია, მაგას რა ბევრი რამ უნდოდაო?“— საჩუმუნოთ გაი-
 ძახიან— „ჩვენთვის ეთქვა, ჩვენ მოვუხერხებდით მაგ საშუა-
 ლებასაო!“ ტყუიან, თქვენმა მზემ! ჩემებრ საწყლებს მე
 თვითონ :რას გამოვართმევდი და მდიდრებისთვის რომ

მიმემართა—გამკიცხადენ, სირცხვილში ჩამაგდებდენ და სირცხვილს ისევ სიკვდილი ჯობია!.. და რა აქვთ ნეტავ საბოდიშო? ან აღრე ვინ რას თხოვდა მაგათ და ან ახლა ვინ რას ესაყვედურება, რომ პირაქეთ მკვდარს მამტყუნებენ? ასეა ადამიანის ბუნება!.. თავისი თუ არაფერი ეხარჯება, თავის გამოჩენას არა ურჩევნია რა!.. კუდაბზიკობა ცხოვრების ერთი ჭახრაკთაგანია. ეჰ, რაც იყო,—იყო!.. ახლა გვიან-ლანა ყველაფერი! მადლობა ღმერთს, რომ ქირისუფლები არ დამესწრენ, თვარა შეიქნებოდა ერთი „ვაი-უშველებელი“, ტირილი, ყვირლი, მოთქმა, თავ-ცემა... ყველაფერი, რასაც კი უგულო ჩვეულება მოითხოვს, და ის თქვენ მტერს, რაც მე დღე დამადგებოდა! სულით დავიტანჯებოდი!.. ახლა კი... მაგრამ, რომ არც ახლა ვარ მოსვენებით! ეს აუარებელი ხალხი რომ შეკრებილა, რაო ჩემო? სიცოცხლეში არ უკითხავართ, ავამყოფი არ უნახავართ და ახლა-კი თავს იტყვენ სიკვდილის შემდეგ?!.. სინანული? სინანული კი არა და ის კიდევ!.. რა ბძანება!.. ყველას თავ-თავის საკუთარი გულის სათხანი რამა აქვს და მკვდარს მიზეზათ მიღებს... მამადლის. ზოგი მხოლოდ მიტომ მოდის, დარწმუნდეს: მართლა მოგკვდი თუ არა? ზოგი ამბობს გუნებაში: ცოცხალი ხომ მინახავს და მინახავს, მოდი, ახლა მკვდარსაც დავხედავ, როგორიაო! ზოგი რას ფიქრობს და ზოგი რას!.. ზოგიც მარტო თეხის ხმას აპყლია!.. საზოგადოთ-კი ყველა იმ აზრისაა, რომ უკანასკნელი ვალი უნდა მოვიხადოთო. დიდება შენ სახელს, ღმერთო! პირველი ვალი როდის ახსოვდათ, რომ ამ უკანასკნელს აღარ იფიწყებენ? მაგრამ ჩანს, რომ ეს მეორე უფრო ადვილი და გასართობი ყოფილა!.. აღბათ, ამის მიზეზია, რომ ხალხმა თავი მოიყარა და სახლში ტევა აღარ არის... საკვირველია,—ხმა მალლა ლაპარაკს ვე-

ლარავინ ბედავს მკვდართან!.. თითქოს ეშინოდესთ ჩემი.. უკულმა სამართალი თუ გინდათ, აბა, ეს არის!.. სიცოცხლეში არავინ მერიდებოდა, მიყვიროდენ, უსამართლობით და ცილის წამებით მაყრუებდენ და ახლა-კი მართლის თქმასაც ვეღარ ახერხებენ ხმა მადლა!.. მხოლოდ ჩურჩულობენ. დიახ, ჩურჩულობენ, მაგრამ, სული ფიზიკური ყოფილა, ვერაფერს გამომაპარებენ.. ყველაფერი მესმის... „ჰეეე!—ეს არის ჩვენი სიცოცხლე? „მოვიდა იცხოვრა, მოკვდა, წავიდა და გაქრა“!—თქვა ერთმა ჭკუის კოლოფმა დიდი შეფერვებით, თითქოს საკვირველი რამ ეთქვას.—„დიიიაახ! ეგ არის მსოფლიო კანონი!“ —უბასუხა თავის ქნევითა და თვალების გაქყევით მეორემ და გაჩუმდენ.—„სამწუხაროა ახლანდელი ქართველების მდგომარეობა: აი, ახლა ეს ნიჭიერი კაცი იყო, მაგრამ უკულმართათ გაატარა თავის დღე და სოფელი! ვერც თავის თავს არგო რამ და ვერც ქვეყანას!.. შეეძლო დაწინაურებულიყო და კაცი გამხდარიყო! ახლა-კი თითქოს არც-კი ყოფილიყოს ქვეყანაზე“, —ბრძანა ერთმა ბობოლაძემ.—„მართალსა ბძანებთ, მაგრამ ეგ საზოგადო, საყოველთაო სენია დღეს“, —მიუგო მეორემ და გავიდენ მეორე ოთახში. „ღმერთმა აცხოვნოს, მაგრამ ცუდი ენის პატრონი კი იყო: თვითონ არას გერჩოდა, მაგრამ, თუ გამოიწვევდი, ერთს მისთანას გეტყოდა, რომ გულიდან აღარ ამოგცილდებოდა!.. მაგის შიშით ხმა ვეღარ ამოგველო!.. ნამეტანი იყო, მამეტანი!.. თავხედი, ბრიყვი, უხდელი, შეუპოვარი!.. ეჰ, მადლობა ღმერთს, მოვრჩით... გადავრჩით!..“ წაილაპარაკა ერთმა.—„რას დაფიქრებულხარ?“ —ეკითხება ერთი ვინმე ახალგაზდა გაქალაქებულ პუბლიცისტს.—„ამაზე ფიქრობდი“. —აძლევს პასუხს და ათითებს ჩემკენ—„მაგის ნიჭის პატრონს შეეძლო ბევრი

ნაყოფი მოეტანა ჩვენი ქვეყნისათვის და უნაყოფოთ-კი ჩაიარა მაგისმა შრომამ! ეს სულ მისი ბრალია, რომ მე არას მიჯეროდა და თავის ნებაზე დადიოდა“. — კაცო, შენ ჩეჩი თქვა!.. არ დამიჯერა, არ იქნა, ვერ დავაწყებზე ჩემებურათ წერა!.. ორმოც წელიწადს წერდა და ქართული-კი მაინც არ იცოდა... ვერ ისწავლა!.. თუ არ გადავასწორეთ მაგის ნაწერები, კაცს არ წაეკითხება!.. რაღაც უცნაური ენა... იმერული... — ჩაერია მეორე. — „ეეჰ!.. ღირს კი გადასასწორებლათ? ასე არ მოიპოვება აზრი მაგის ნაწერებში, როგორც ურჩის სახლში მირონი! ცარიელი ღლაბუცობა და ლაზღანდარობაა!..“ — დაუმბატა მესამემ. — „ეგ ხომ ყველა შართალია, მაგრამ მაინც უნდა პატივით დავასაფლავოთ ქვეყნის დასანახავათ!.. „მე სიტყვასაც-კი ვამზადებ“, — განაგრძო მეოთხემ.

— „მეც! მეც!.. — მეც..“ გაიმეორეს სხვებმაც და გავიდნენ. — „რა გშვენის ეგ შავი კაბა“! წაულაპარაკა ერთმა ფრანტმა ახალ-გაზდა ქალს. — „იჰ, რა დროსია?“ მიუგო სიამოვნებით გაწითლებულმა ქალმა და ცბიერათ შეხედა. — „სიყვარულმა უდროობა არ იცისო!“ — უბასუხა ფრანტმა და გაჩუმდნენ. ამგვარი რამეები ბევრი მესმის — გულზე ვსკდები, მაგრამ სულს ხომ გული არა აქვს?!. სსსუუ!.. აგერ პატარა ბავშიც ეკითხება დედას: „დედი-კო, ახლა ლექსებს აღალ დაწერს?“

— არა, შეილო! — უბასუხებს თვალ-ცრემლიანი დედა, — ველარ დაწერს.

— ლატომ?

— რატომ და აქ აღარ იქნება, ფუფალასთან წავიდა.

— იქ ლას გააკეთებს?

— იქ... შეხვეწება ფუფალას, რომ ნიკო გააბედ-ნიერე და კარგი კაცი გამოიყვანო!.. შენი შუამდგო-

მელი იქნება, შვილო, და შენც ილოცე!... შევედრე
ღმერთს!.. პირჯვარი გამოისახე!—აი აგერ მღვდლებიც
მოდიან, პანაშვიდი უნდა გადაიხადონ!..

გმაღლობ შენ, უფალო, რომ ეს ერთი ქირისუფა-
ლი მაინც გამჩენია აქ!.. ეტყობა, სოფლიდან არის ჩა-
მოსული.

აი, შეიმოსენ... სანთლებს არიგებენ... ანთებენ!..
„მამაო!“ — მიდის ერთი ახალგაზდა მღვდელთან და ეუბ-
ნება, „მამაო, მგონი, უცხო ენაზე აპირობთ პანაშვილის
გადახდას?“

— დიახ. მაშ როგორ?!

— აჰ, ნუ ინებებთ მაგას!

— კი, მაგრამ აქ ბევრი მისთანებიც არიან... რომ
არ იციან...

— მე მგონია, თქვენ მკვდრისათვის იხდით პანაშვადს
და არა ცოცხლებისათვის!—აწყვეტებს სიტყვას.

— მკვდრისათვის?.. ჰმ, მაგისთვის სულ ერთი არ
იქნება? შენ მტერს ნურა გაუგია მაგან ველარა გაიგოს-
რა“, — წაიბუტბუტა წვერ-ცამეტამ, მაგრამ აასრულა-კი,
ძალა უნებურათ, ახალგაზდის რჩევა. ამიგეს წესი!.. გა-
თავდა!.. შეიქნა ჩოჩქოლი.

დამიპირეს გასვენება!.. მაგრამ წამოდგა წინ ისევ ის
ახალგაზდა და ამბობს: „მოითმინეთ, ბატონებო!.. უნდა ეს
ღმერთის მოისმინოთ, სადაც განსვენებულის უკანასკნელი
სურვილია გამოცხადებული!“ ამოიღო და წაიკითხა:

ა ნ დ ე რ ძ ი

ათხა ფიციარი კუბასთვის
უბრალო, შეუშეკვლათა
და ათხა მუშაჯ წამლება,
რომ გამსვენონ სელათა!

არც გვირგვინები, არც სიტყვა,
არცა რა წერემონია
არ მინდა!.. მოღას ანდა?
მეც ბევრჯერ გამოგონია...

მინდა, რომ ხალში დამმარხონ,
სადაც არ იყოს სხვა მკვდარი!
ზაფხულმა მწკანით შემომოსოს
და ოოგღს მყურიდეს ზამთარი!..

მზე საფლავს სხივებს ტყვარცნიდეს,
დაქათქათებდეს ზედ მთვარე
და ვარსკვლავები ჭიკჭიკა,
მიბნედიოთ მოსხივ-ციცკარე;

დიღ-დიღით გასაღვიძებლათ
შაშქმა მისტვინოს ზეკსური,
რომ მის მალალ ბან-სალამურს
სიკვდილმარ დაუგდოს ყური...

სალამოს ვარდის ჩიტუნამ
ჩასკვნიოთ ჩამკვნიოს „ნანინა“,
იქვე მახლობლათ ბუნებზე
მას აერჩიოს რა ბინა!..

და აძენ ნატურის გვირგვინათ
ერთსადა დაკსახე სხვა რამეს:
გავშირსა სიკვდილ-სიცოცხლის,
ორივე სოფლის სიამეს...

ის მიჩნეუნია ძვირფას ქვებს,
უკველ გვარ სანახაობას,
რომ იქ უქმე-დღეს ვხედავდე
მოზარდულ ქართულ-თაობას!

იქ თამაშობდეს, ცეკვობდეს,
ესრცობდეს ქართულ კრს!..
და თავისუფლათ დამღერდეს
ქველებურ „მრავალ-ჟამიერს“...

ყველამ ყური დაუგდო. მოისმინეს და სიცილი და-
იწყეს. მხოლოდ მეთაურებმა კი თქვეს: „ახლა გვიან-ლა
არის, მომზადებული ვართ, ხალხი ცერემონიას ელის,
უცდის და ხომ ვერ მოვატყუებთო!.. ამას რომ ყური
მოვკარი, გამეცინა გუნებაში: — არა, მეც თუ სულელი არა
ვარ, სიცოცხლეში ვინ ამისრულა სურვილი, რომ სიკვ-
დილის შემდეგ გამიგონონ-მეთქი!.. დამავლეს ხელი და
გამიტანეს. დიდძალ ხალხს მოეყარა თავი; ქუჩები სულ
გატენილი იყო, მაგრამ მწუხარება კი ვერავის შევატყვე
— ისევ ქალებს, ბოვშებს და უბრალო მდაბალ ხალხს
უფრო ეტყობოდა!.. სხვები-კი მოვალეობას იხდიდნენ.
უფრო მეტი სეირის ხალხი იყო!.. მე მგონია, სახ-
ჩობელაზე რომ ვინმე წაყვანათ, მაშინაც ისევ ეს და ამ-
დენივე ხალხი მოგროვდებოდა. სულ ტაატით მიმასვენ-
ებენ... ეს გვირგვინები რაღა ოხრობაა!? გაგონილა ამ-
დენი?! სიცოცხლეში გამირბოდნ და ახლა-კი უკან მო-
მდევნენ?.. „წმიდინდაააო ღმერთო, წმიდინდაააო ძლიიიე-
როო!“ გალობს მოსწავლეთა გუნდი... ეს კი არა მწყინს!..
მშობლიური რამ ხედება გულს!.. მაგრამ, მაინც, ნეტა
მაღე გათავდებოდეს ეს მსახიობა!.. უჰ, როგორც იქნა!

ძლივს არ მიმასვენებს საფლავამდი!.. მადლობა ღმერთს, ახლა კი ჩამდებენ პირლია საფლავში და მოვრჩები, მოვისვენებ!.. მაგრამ, რა ბრძანებაა!.. აქაც კიდევ ერთი ჭირი... უარესიც მემართება: მეხვევიან გარს, გაუკეთებიათ რალაც მადლობი ადგილი, დგებიან ზედ ვილაც-ვილაცები და ასაქსაქებენ ენას!.. რას არ ამბობენ, ღმერთო ჩემო!.. „ჩაესვენა მზეო“, „დაბნელდა მთვარეო“, „მოწყდენ ვარსკვლავებიო“ და სხვანი. ასე გატლევაც იქნება?! მე რე, ვინ ამბობს ამ სიტყვებს, ასე ურცხვათ? სულ ის ხალხი, რომელსაც, სანამ ცოცხალი ვიყავი, ჩემი ლანძღვისა და ცილის წამების მეტი არა გაუკეთებია-რა!.. ჰე, ახლა კი მომასწრეს და კუდაბზიკაობენ! ოჰ, რა შეურაცყოფაა ეს ამათი ფარისევლოური სიტყვები და ცბიერი აღერსი!.. ამათ უნდათ, რომ მქვერ-მეტყველობით თავი გამოიჩინონ და გული იჯერონ. უჰ, ძლივს არ გაათავეს!.. მადლობა ღმერთს!.. მადლობა ღმერთს!.. ახლა-კი თავს მანებებენ!.. ძლივს არ გადავრჩი!.. აი, დახურეს კუბოს თავი... აქედენ... აკაკუნებენ... ჩამიშვეს სამარეში... მიწას მაყრიან... ახლა კი მშვიდობით, ჩემო სამშობლოვ!.. ვნახოთ იქ რალა იქნება.

სამარეში სულიც თან ჩამყვა და გამიკვირდა. „ოი! ოიო!“ — შემომძახა ვილაცამ — „ვინ ხარ რომ თავზე მაწვები და ძვლებს მამტვრევო“?

— თვითონ შენ ვინა ხარ, რომ მაგრე ოხრაე და კვნესი? — დავეკითხე მეც.

— მეე? დიდხნის მკედარი!.. აქაური მიწის შვილი ნუ გგონივარ! ჩემისთანებზეა ნათქვამი: „სადაური სად მოკვდება, სად უთხრიან სამარესო?..“

— როგორც ვხედავ, მაგისთანა ანდაზა ერთი მეც მერგო ახლა: „ვერიდებოდი ღოღოოსო, დამხედა სოფლის

ბოლოსო!“ მე იქ, მაღლა მეზარებოდი და შენ კი აქ, დაბ-
ლაღ დამახვდი?

— ვინ მოგიწვია? მე აქ ჩემთვის, აგერ ოთხმოცი წე-
ლიწადია, მარტო-მარტო ვწევარ და არავის შევუწუხე-
ბივარ.

— ჩემი ნებით არც მე ჩამოვსულვარ! რაღა გაეწყო-
ბა, უნდა მოვითმინოთ და გავიტანოთ ერთმანეთი; მაგ-
რამ ეს კი უნდა მითხრა: თუ მართლა ამდენი ხნის მკვლა-
რი ხარ, აქამდის გზა ვეღარ გაიგენი საიქიოსკენ?

— ვიყავი, მაგრამ არ მიმიღეს... დამაბრუნეს, შენ
იქ სისხლში გასვრილ ხარ და არაყოთ გაგიბანიაო!.. გაწ-
მენდა გექირვებაო. საკანონო დამდევს და აქვე გამოგზავ-
ნეს. ერთი საუკუნე უნდა დავრჩე და მერე უნდა კა გა-
ფუდგე გზას... ო კი წელიწადი კიდევ მიკლია, მაგრამ, ღვთის
მადლით, დრო მაღე გარბის.

— ღმერთმა გისმინოს და გზა მშვიდობისა მოგუეს!
მიანც რას აკეთებ ამ ქვეყნათ?

— არაფერს, დღე აქა ვწევარ და ღამე კი, დღე და
ღამის გაყრადან მამლას ყაუღამდე, მაღლა დავტანტალობ.
როგორც მაგნე და მოჩვენება, ხალხს ვაფრთხობ და ქვე-
ყანას ვაშინებ.

— ვერაფერი ხელობა გქონია! თუ იკი, მე რამდენ
ხანს უნდა დავრჩე აქ?

— ორმოც დღეს, რომ ცოდვილ დედამიწას საუკუ-
ნოთ გამოეთხოვო, მტერსა და მოყვარეს სათითოვოთ უნ-
და დაუარო, რომ ზოგს შენდობა მისცე და ზოგს შენვე
მოთხოვო. მაშინ გაიწმინდები და აქაური ქუჭყი საიქიოს
აღარ მიგყვებაო.

ამ საუბარში ჩვენ კიდევ შამოგვალამდა. დღე-და-
ღამე გაიყარა და ჩემი მეზობელი ამოძვრა მაღლა. მეც

თან ამოგყევი, მაგრამ ის თავისთვის წავიდა და მე ჩემთვის. ყველაზე უმალ მე ჩვენი სტამბისკენ გავექანე. მუშები მოწყენით დამიხვდნენ: ჩემზე ჩამოეგდოთ საუბარი.

— ჰე, ახლა ხომ გეშველა? სულ იმას წუწუნებდი: იმის ხელს ვერ ვარჩევ და ბევრ დროს მაკარგვინებსო! მორჩი და მოისვენე“, — უთხრა ერთმა მეორეს.

— „შეკაცო, გულის წყრომის დროს რასაც კაცი იტყვის, განა ყველა მართალია? ნეტა ის არ მომკვდარიყო და მე შრომა ერთი-ათათ მომმატებოდაო“, უპასუხა მეორემ. „მართალს ამბობ, მე და ჩემმა ღმერთმა! მეც შემხვედრია მისი სტატის აწყობა, გამჭირვებია ამოკითხვა, მაგრამ მაგიერთ ბოლოს სიამოვნებაც მინახავსო“ — დაამატა მესამემ. „ახლა-კი ველარც მის სტატის ავაწყობ და ველარც სხვებისასო.“ „რატომაო? — კითხეს. „რატომ და სტამბიდან გამომავდესო. ისეთი სტატია მოიტანეს განსვენებულზე, რომ მე აწყობა შემეზიზნა და უარი ეთქვიო. ჯერ ვითომ ქებით იყო დაწყებული, მაგრამ ბოლოს კი ისეთი ლანძღვით თავდებოდა, რომ ქებას აქარწყლებდა და გინებას აორკეცებდაო. გამომავდეს.. რა გავწყობა! თუ ვიშოვნე სხვაგან ადგილი, ხომ კარგი; თუ არა და შინ გავუდგები გზას გურიისაკენ, ღომი ბევრი შემოვება და ღობიოო“, — თქვა, ამოიხვნეშა და გაჩუმდა. მე მისმა სიტყვებმა შემაწუხეს. „ღმერთმა გიშველოსთ-მეთქი“ — გავივლო გუნებაში და გამოვედი გარეთ. პირდაპირ ერთი რედაქციისაკენ წავედი. რედაქციაში თავი მოეყარათ ყველა თანამშრომლებს. ერთი მათგანი რედაქტორის თანაშემწეს ეჩხუბებოდა:

— მაშ არ დაბეჭდავთ?

— არა!

— რა მიზეზია?

— ის, რომ ურიგობაა ახლა მაგისტანა სტატიების წერა! ისევ თფილია, ჯერ კარგათ არ გაცივებულა და შენ კი თავზე ქვა და გუნდას აყრი; ამას არც მტერი მოგიწონებს და არც მოყვარე.

— შენ სიცოცხლეშიაც არ ყოფილხარ მაინცა და მაინც მისი წინააღმდეგი და ახლა ხომ სულ... მომეცი ჩემი სტატია, რომ თვითონ რედაქტორს წავაკითხო... მომწყინდა მათი ყურის გდება და შევეძვერი რედაქტორის ოთახში. რედაქტორი მოწყენილი, მარტოთ-მარტო თავის თავს ესაუბრებოდა: „რამდენი ხანი ვიცნობდი და ჩემ დღეში მისგან პირადი წყენა არ მახსოვს. საზოგადოთაც, მართალია, ერთი მიზანი გვქონდა, მაგრამ ის სულ სხვაგვით მიდიოდა და მე სხვით. ჩემი გზა იმას არც ერთხელ არ დაუქოლავს და მაშ რათ მძულდა? რათ შეჯავრებოდა? მაგრამ ენის მიტან-მოტანა რა საძაგლოება რამ არის! მუშას რომ გადაატანიო რამე ერთი სახლიდან მეორემიდი, განა იმას გზაში მტვერი არ ეყრება და არ ჩირქიანდება? ასეთივეა გადატანილი სიტყვა: სულ სხვა ფერით გადადის და სხვა ხორციით. გონებამ ეს ყველაფერი იცის, მაგრამ გული კი მაინც უსამართლო ენის ამყოლია. ეჰ, ვინ დაიჯერებს, რომ მისმა სიკვდილმა მე ასე გული მატკინა“!

ამ დროს მემოვიდა თანამშრომელი და გადასცა სტატია. რედაქტორმა ჩამოართვა, გადაიკითხა რამდენიმე პუკარი, წარბები შექმუხნა, გადასცა უკანვე და წყრომით უთხრა: „ამის დაბეჭვდა არ შეიძლება, შენ არ გესმის რა დროს რა უნდა. ეს სტატია რომ დაბეჭდილიყო, მე შენ რედაქციაში არ დაგაყენებდი“. კულ-ამოძუებული თანამშრომელი გამოვიდა გარეთ ბუტბუტით: „მოდი და გაუგე ახლა მავათ თავი და ბოლო? ხან ასე და ხან ისეო. ჩემ კირს, თუ არ დაბეჭდვენ! ჩემთვის სულ ერთია: მარ-

ჯვნივ ვიქნები, თუ მარცხნივ. მეორე სტატიაც ხომ მზათა მაქვს ამ სტატიის წინააღმდეგ. იმას მეორე რედაქციაში წავიდებ და სიხარულით დამიბეჭდვენ“. — თქვა და გასწია. დავედევნე მეც. რედაქციაში დიდინ-პატარაინა ყველა დიდი შეწუხებული დაგვიხვდა. ჯერ კიდევ თვალზე ცრემლი არ შესრობოდათ. რედაქტორს კრიკა აღარ ეხსენებოდა. თამამათ შევიდა დაწუნებული სტატიის ავტორი რედაქციაში და ღიმილით გაუშვირა ხელი რედაქტორს. მაგრამ რედაქტორმა არ ჩამოართვა და უთხრა: „სხვა რა არა იყოს-რა, — ორი შენი ხნის მაინცა ვარ და მაგრე შედიდურათ რომ მიტურტურებ ხელს, როგორ არ იცი, რომ უზღდელობაა!..“

— „მე... მე... მე სტატია მოვიტანე მიცვალებულზე“ — თქვა ცოტა შერცხვენილმა სტუმარმა.

— ქებაა თუ გინება? დაეკითხა რედაქტორი.

— რასაკვირველია, ქება.

— მაშ, არ შეიძლება დაბეჭდვა. წაიღეთ უკანვე. თქვენისთანა კაცების ქება-დიდება იმას სიცოცხლეშიდაც შეურაცყოფათ მიაჩნდა და ახლა ხომ საფლავიდან ამოღება იქნება. შერცხვენილი მწერალი გამოვიდა გარეთ, რეტ-დასხმულივით დადგა ქუჩაზე და ამოიხვნეშა: ჰეეე! აღარც იქით და ილარც აქეთ! ახია ჩემზე, რას ვერჩოდი განსვენებულს? ერთი საწყალი ვინმე ვიყავი, ბრუნდი და მართალი ყველა თავში მიჭაჩუნებდა. იმან პირველათ შემნიშნა, თავზე ხელი დამისვა, გზაზე დამაყენა და მე კი ყველა-ღრენით გადავეუხადე? სულ ლუკმა პურის შრაღია. ღმერთმა დასწყევლოს სიღარიბე. არც ერთხელ საკუთრათ ჩემთვის მათრახი არ გადუქნევია, მაგრამ მისი შორს გატკოცილი შოლტი, როგორც მე, ისე ჩემისთანებს ბევრს პირდაპირ ხვდებოდა. აი, თუ გინდა ეს, რომელიც გულიდან აღარ ამომშორდა.

„რას წყწკუნებს ის ჰატარა მუროს!
ხომ არ შია და ან ხომ არ სწყურია?

—

ვისი არის და ან სავაჟროს?
ჭურცი, ჭურცი, კუდ-ქინინა მუროს!..

—

რომ არ მოდის?... თითქოს უძადუროს!..
რას ყოფილას, სედავთ, ბრეჟევი მუროს?!

—

კიდეც რა უფოს!.. რადაც უცნაუროს.
თათი, თათი, სალასხანავ მუროს!

—

მისი ყუთა მხლელად მარტო მუროს.
ვის აშინებს სასაცილო მუროს!?

—

მაგის სეკსი,—ერთი ლუკმა მუროს:
გადაუგდებ, გაჩუმიდებ მუროს.

—

ვინც გაძდებს, მისი შინაუროს,
იმას მონებს და კუდს უქნეკს მუროს!..

—

ან კი რა ქნას? ბუნებით უძლეუროს.
ჭურცი, ჭურცი! საცოდავო მუროს!

—

დაჭურცას კუდ-ქინინა მუროს,
თუ არ შია და ან არცა სწყურია...

—

„აი, ახლა ეს არავის არ შეეხება, მაგრამ ბევრს კი მისი სარკე გონია და მეც გულში ისრათ მესობა. ჩანს, რომ ალბათ მეც მურია ძალლი ვარ. ვიყო... ვიყო, ოღონდ-კი თავი როგორმე გავიტანო. პატრონი ძალღს ხან გაუჯავრდება, კარში გააგდებს, და ხან ისევ დაუძახებს და მოეფერება. ძალღს რა უჭირს, სანამ ყფა-კი შეუძლია და კუდის ქიცინი. ეჰ! ეჰ! წავალ ისევ ჩემ ძველ რედაქციაში“... შემეზიზნა, მაგრამ მაინც შენდობა მივეცი და გავექანე „პურ-ღვინოსაკენ“, რადგან ვახშობა-ბამაც მოატანა. იქ ნაცნობები ვახშმათ იჯდნენ და მე მიგონებდნენ. ჩემი ნათქვამი გაიმეორეს, იცინოდნენ, ხარხარობდნენ და დროს ატარებდნენ. ერთმა მათგანმა აავსო სტაქანი ღვინით, წაუჭტია თავი და თქვა: „ღმერთმა საუკუნო განსვენება მისცეს, სამასი მანეთი-კი გაყვა ჩემი საიქიოს, მაგრამ შენდობილი იყოსო“. შევხედე თვალეში ურცხვათ მოტრაბახეს, მაგრამ რაღას ვიტყვოდი. ღმერთმა ხომ იცოდა, თვითონ გამომართვა ერთხელ სამი მანეთი და აღარ დაუბრუნებია. სხვებმა, ვითომ ჩემ ნათქვამათ, ანეკდოტები გაიმეორეს, მაგრამ ყველა ჩემი; არ იყო და რაც იყო, ისიც დამახინჯებული ღმერთმა შეგინდოს-მეთქი გავივლე გუნებაში გულ-ნატკენმა და თავის დასამშვიდებლათ წავედი პირდაპირ გულითად მემეგობართან. შევედი თუ არა ოთახში, ის ვნახე, რაც სიცოცხლეში მეჯავრებოდა. ჩემ გულითად მემგობარს სხვა ვინმე უჯდა გვერდით და ანუგეშებდა: „კარგია, კმარა, არ გშენის მოწყენა. შენ ცოცხლებზე იფიქრე და მკვდარი ღმერთს ჩააბარე. წავიდა, მორჩა, გათავდა, ხომ ვეღარ დააბრუნებ!“

— შენ კარგათ იცი, ჩემო სიცოცხლე, რომ მე ის შენსავით არ მყვარებია, ის მიყვარდა ისე, როგორც მახ-

ლობელი ნათესავი და შენ კი... — უთხრა ალერსით ქალმა და ჩაუღვია ხელი ხელში. კაცმა ხელზე კოცნა დაუწყო. მე გული დამწყდა და სხვა რომ ველარა მოვახერხებო, ფენჯერზე დავაკაკუნე. შეკრთენ, წამოცვიდნენ ზეზე, კაცი მოდგა ფენჯერთან და, რომ ვერა დაინახა-რა, თქვა: ჩიტი უნდა ყოფილიყოსო. გაბრუნდა და ისევ ალერსი დაუწყო ქალს. მე კიდევ პირვანდელზე უფრო ძალუმათ მივებალე და მივებალე ფენჯერს. მაშინ-კი მართლა დაფეთებული ქალი გულში ჩაეკრა კაცს და იმანაც გასამხნეებლათ ხელები მოხვია. ვთქვი: თუ ასე ვაფრთხე ესენი, მე სანუგეშოს ვერას ვნახავ-მეთქი- მოვსხლტი გულშეწუნებული და ისევ საფლაფში ამოვყავი თავი. ამ პირველმა დღემ ბევრი ვერა მასიამოვნა რა, მეორე ღამეს, მესამეს, მეოთხეს... ორმოცი დღის განმავლობაში სულ დავიარე, რაც ამ ქვეყნათ ნაცნობები მყავდა. ღმერთო, რა არ ვნახე? რა არ გავიგე? მტრებიც და მოყვრებიც სულ სხვა თვალით დავინახე. ავიც და კარგიც მხოლოდ ახლა გავარჩიე. იმათ ამბავს, ერთხელაც იქნება, მოგახსენებთ; მაგრამ ახლა-კი ყველას შენდობა მოვთხოვე და გამოვეთხოვე ქვეყანას. მეორმოცე დღის მომიკითხა სულთა მხუთავმა, შემიგლო ფრთაზე და გამაქანა საიქოსკენ.

ამიტაცა სულთა მხუთავმა და გავფრინდით!.. მთვარეს ავცილდით, ვარსკვლავებს გვერდი ავუარეთ და მივაწყდით ერთ მნათობს: „აქ არის ქართველების საფანეო“! — მითხრა ჩემმა წინამძღვარმა და შემეყვანა წალტოტში. ქვეყნიურ ოცნებას არ შეუძლია წარმოიდგინოს მისი სიკეთე!.. თვალ-გადუწვდენელ ტალავერში ტახტზე იჯდნენ ორ პირათ მეფე-დედოფლები. ყველაზე პირველი

ადგილი ექიოა კაცებში, დავით აღმაშენებელს, ქალებში თამარ მეფეს. მათ მახლობლათ იყვენ: ვახტანგ-გორგასლანი, ორი ბაგრატი, გიორგი ბრწყინვალე და სხვანი... რიგ-რიგათ იყვენთ ჩამწკრივებული ღირსების და გვართ; ზოგიერთები ისე შორს იყვენ, რომ ბუჩის ოღნათაც აღარ მოჩანდენ... ირაკლი ვერსად შევნიშნე და, რომ ვიკითხე, ასე მითხრეს: „სარდლების გუნდში გადავლა ინებაო“! — გიორგი-მეთქი? — „გიორგის მუცელი სტკივა და გორავს სულ ბოლოშიო“.

როცა მიმიყვანეს, თაყვანი ვეცი მეფეთა-მეფეს. დიდებულმა ჯერ ვინაობა გამომკითხა და მერე მიძინა: „რასა იქმს და როგორ არი ჩემი ჭირნახული ქვეყანაო?“ — შემიძლია, ბევრი რამ მოგახსენოთ მის დიდებულ და საქებარ წარსულზე; აგრეთვე ბევრი რამ გიმახარობლოთ და გიწინასწარმეტყველოთ მის საიმედო, უექველ მომავალზე, მაგრამ აწმყოზე ნურას მკითხავ, ჩემო ხელმწიფევ!“ შევევედრე მე.

როგორ გეტყობა, რომ იმ ქვეყნიდანა ხარ!.. უზღელო, წარსული ამბავი ჩვენ უკეთ არ ვიცით! მოძავალსაც შენ ჩვენზე უკეთ როგორ დაინახავდი იმ ქვეყნიურ ხორციელი თვალით? შენ მხოლოთ იმას გეკითხებით: დღეს რასა იქმს ჩვენი ქვეყანა?

— ვაი თქმასა და ვაი უთქმელობას!.. მოყვარეს რომ უნდა, ისე აღარ გახლავთ, მაგრამ არც-კი ისეა, როგორც მტერს უნდა.

— მაინც?

— რაღა მაინც!.. ღვთის წყალობითა და რუსეთის მეცადინეობით ნელ-ნელა იღვიძებს, მაგრამ ჯერ კიდევ მაგრათ ვერ დამდგარა ფეხზე.

— რატომ?..

— მოგეხსენებათ, ახლათ გამოლვიძებულზე, სანამ კარგათ გამოირკვევოდეს, კაცი ბაცბაცებს და უსწორ-მასწორათ ადგამს ბიჯს. და როდესაც მოიმარჯვებს ძალ-ლონეს, მართლ-მორწმუნე ერის შემწეობით... გამობრუნ-დება, გასწორდება.

— მაშ ჩემი ძველი ტაძრები, ჩემი ციხე-ქალაქებიც, მტრის აოხრებულები, ისევ ხელ-ახლა გაახლდებიან?

— უეჭველია, რადგანაც საძირკველი მთელი აქვთ!..

— ჩვენც მაგის იმედი გვაქვს!.. ღმერთმა ხელი მო-უშართოს ყველას, ვისაც-კი ჩვენი საქართველოსათვის კე-თილი სურდეს!.. სხვას კიდევ რას იტყვი?

— თევზის ანდაზას.

— ჰო, შენით არ გინდა რომ თქვა?

— კარგი იქნება, თუ თქვენვე მკითხავთ და მაპასუ-ხებივით.

რომ მომისმინა დავით აღმაშენებელმა, ფიქრში ჩა-ვარდა და, ცოტა ხნის სიჩუმის შემდეგ, მიუბრუნდა თა-მარს:

— დედოფალო-მეფევე! შენ, მხოლოდ შენ, შეგშვე-ნის, გამოჰკითხო დაწვრილებით ქვეყნის ამბავი ამ ახალ მოსულს.

თამარმა ღიმილით შეხედა, თითქოს შუქი მიაფინაო და მიუგო.

— დიდებულო მეფეთ-მეფევე! მხოლოდ ერთათ ერთი მზის ელვარება ჰფანტავს ბნელს და აყენებს ღღეს. მთვა-რე მხოლოდ ბნელში კაშკაშებს და წყნარათ ისერის სხი-ვებს, იმ სხივებს, რომელიც მზისაგანვე წყალობათ მიუ-ღია. ჩემი შუქი თქვენივე ანარეკლი ელვარებაა!

— არა, ჩემო ღირსეულო შვილის-შვილო! მე, როგორც მამასახლისის, საუნჯე გარედან შემიკრებია და ოჯახში შემომიტანია; შენ, როგორც ქვეყნის შესაფერ დიასახლისის, მიგიღია, შეგინახავს, მოგივლია და სწორი თავდარიგი მიგიცია. შენ უჩემოთ და მე უშენოთ თითო სრული არ ვექნებოდით, ნახევარ-ნახევარი დავრჩებოდით, ისეთივე პირველობა შეგფერის მეფეთა შორის, როგორც მე, და მაშ, შენი ჭირნახული ქვეყნის ამბავი შენვე გამოჰკითხე.

— უმჯობესია, ჩემო მწყალობელო, ჩვენმა კარის კაცებმა ყველამ თავ-თავის ხელობის შესახებ გამოჰკითხოს და ჩვენ მოვისმინოთ.

მოეწონა ეს რჩევა დავით აღმაშენებელს და გაგზავნეს შიკრიკი სარდლების გუნდში: „უპირველესი მათგანი გამოცხადდესო“.

დაბრუნდა გაგზავნილი და მოახსენა: „სარდლებში დიდი უთანხმოება გახლავთ, ბატონო! პირველობას ერთიმეორეს უთმობენ, მხარგრძელები გამრეკელს, გამრეკელი კახაბერს, კახაბერი—ჭიაბერს და ყველა ერთათ-კი—გიორგი სააკაძეს შეჰყურებენ; მაგრამ გიორგი სააკაძე შორს იჭერს თავის პირველობას.“

— თავმდაბლობა გმირთა ბუნებაა! ბძანა აღმაშენებელმა და გაჩუმდა.

— რადგანაც ისინი ვერ შეთანხმებულან, კანონის მდებლებს მივანდოთ და იმათ გადაწყვიტონ ეგ საქმე, უჩრია თამარმა.

წინ წამოდგენ აღბულა ათაბაგი, გიორგი ბრწყინვალე და ვახტანგ მეექვსე; შევიდენ სარჩიელში, მაგრამ იმათშიაც უთანხმოება მოხდა. აღბულას და გიორგი ბრწყინვალეს ვახტანგ არ დაეთანხმა.

— რა ამბავია? — ბძანა აღმაშენებელმა. — აქაც აღარ იშლიან ქართველები თავის იმ ქვეყნიურ ჩვეულებას?

— მეფეთ-მეფეო! მოახსენა ვახტანგმა, ესენი ასახელებენ გიორგი სააკაძეს. მართალია, ის გასაოცარი გმირი იყო და „მისი საქმენი საარაკონი“, მაგრამ მის ღვაწლს ჩრდილი ფარავს.

— არა! შემცდარი აზრია! — თქვა გიორგი ბრწყინვალემ, — მართალია, დიდი მოურავი სპარსულ კაბას იცვამდა და თათრულ ჩაღმას იხვევდა თავზე, მაგრამ ის ყოველთვის და ყოველგან მაინც ქართველი იყო. სამშობლოს სიყვარულით უძგერდა გული და მზათ იყო სულიც შეეწირა; და თუ მისმა ღვაწლმა უნაყოფოთ ჩაიარა, ამის მიზეზი უფრო სხვები იყვენ; მაშინ, როდესაც ის თავისი ვაშკაცი შვილებითა და მცირე გუნდით საარაკო საქმეებს ჩადიოდა, მოხმარების ნაცვლად სხვები ხელს უშლიდნენ. თვით თეიმურაზ პირველი შტვირის გუნდით კარბე დაწანწალებდა და როცა ქართლ-კახეთს შავი ღლე ადგა, ის იმერეთში „შაიფარვანიას“ ლათაიობდა. არა თუ ქართლ-კახეთს მიაყენა ჭირი მისმა კარ-და-კარ სიარულმა, თვით იმერეთიც გარყვნა, მისი დამოყვრებით. მისმა ასულმა დარეჯანმა აურ-დაურია მთელი დასავლეთი საქართველო და თითქმის სასოწარკვეთილებამდის მიიყვანა. ამისთანა ღროს მეტი რაღა ექნა გიორგი სააკაძეს? ქვეყანა მას ტყუილა ადებს ბრალს.

— კი, მაგრამ სპარსელები ხომ იმან მოიწვია? თათრებს ხომ ის ევატიჟებოდა? გარეგნობით ხომ შეცვლილი იყო? იკითხა ვახტანგმა.

— მართალი არის, მაგრამ ეს სულ მოსატყუებელი მოჩვენება იყო. თვითონ შენ არ იყავი, რომ ფრანგობა გინდოდა მიგელო? გათათრებითაც გათათრდი, მაგრამ შენ-

ზე ექვი არავის შემოუტანია, ერთგულებათაც ჩაგითვის-
ლეს ეგ შენი გადასხვაფერება—ამიტომ, რომ შენ მეფე
იყავი და ის-კი უბრალო კაცის შვილი.

აქ დიდი უთანხმოება მოხდებოდა, რომ თამარ არ
ჩარეულიყო და არ ებძანებია: „მეც თანახმა ვარ გიორ-
გისო! მოიყვანეთ სააკაძეო“!

წინ წამოდგა სიმდაბლით სააკაძე, საოცარი და სა-
ოცნებო თვალ-ტანადი მოურავი. შევხედე თუ არა, მა-
შინვე გამევილო გუნებაში: „აი, ეს ყოფილა რუსთველის
ტარიელი-მეთქი „მთელი მისი დღევანდელი ჩამომავლობა
რომ ერთათ შეაწევათ, მის ფეხის ფრჩხილათაც არ გა-
მოჩნდებოდა“. იმას უბძანეს, რომ გამოეკითხათ ჩემთვის
ქვეყნის ამბავი. ისეთი თვალით-კი შემომხედა, თითქოს
უნდოდა შეეტყო, ეს ჭია-ლუა საიდან მოთრეულაო და
ცალკებათ მკითხა: „რასა იქს დღევანდელი ქართველობა?
ხომ ისევ ისე ძველებურათ არის?“

— აღარ, ბატონო! თავი უწვრილდება, გული უზა-
ტარავდება და მუცელი უდიდება, ვუბასუხე.

— ჰმ! ვაშკაცათ კიდე ვარგან?

— რატომ არა? თავისიანზე გულ-დიდი გახლავან,
გარეშეების-კი შიში აქვსთ.

— იარაღს როგორ ხმარობენ?

— ძალიან კარკათ! როცა ლხინში არიან, ძალიან
გამბედავათ აძგერებენ ხოლმე ერთი-მეორეს. შინაურ-
ობაში თავს არ იზოგვენ, მაგრამ გარეშემ თუ შემოუძახა,
მაშინ-კი ხელის კანკალი მოაუდით ხოლმე.

— მაშ, დღეს სახელგანთქმული გმირი აღარავინა
გყავსთ?

— როგორ არა? დარჩია, მიქელაიშვილი, დათუნაი-
შვილი, კურუა და სხვანი.

— მადლობა ღმერთს! მათი ღვაწლი? მათი გმირობა?

— დიდი და შესანიშნავი! თუ სადმე შეიგულებენ ქერივ-ობოლს, უიარალოს, უძლიერ დედაკაცს, მაშინ ძალიან ვაჟკაცობას იჩენენ! თავს დაესხმიან ხოლმე და გაცარცვენ.

ეს რომ ვთქვი, ვეღარ მოითმინა ვახტანგ რჯულის მღებელმა და მომაყვირა:

— კანონი და სამართალი?

— აბრუნდ-ჩაბრუნდიზე ტრიალებს, მ-თ უფრო, რომ ცრუ-მოწმობა კანონათ შემოვიდა; ცრუ ფიცი—აბაზათ ღირს.

— როგორ თუ ცრუ ფიცი? მომიძახე ერთმა წვეროსანმა, —სარწმუნოება?

— ისიც სხვა გზით მიდის. დღეს აღარც ლოცვაა და აღარც მარხვა. აღრე რომ ზარები „მოდის-მოდის“ იძახოდენ, ახლა „წადი-წადის“ გაიძახიან.

— ეს სულ ცუდი აღზღის ბრალი ყოფილა! და რას შერებიან ქალები? ნუ თუ აღარ არიან ცოლები, დედები და დები?—იკითხა შეწუხებით თამარმა.

— გახლავან, დედოფალო! გახლავან, მაგრამ სულ სხვანაირათ გაიმღერიან.

— განათლებული თაობა?—იკითხა პეტრიწიმ.

— განათლებული თაობა ჯერ ისევ ჩრდილშია... რასაც სხვაგან გაიგონებენ, სულ იმას იმეორებენ, თავისთავათ ვერაფერს ვერ ახერხებენ. არც ერთი მათგანი კატათ არ ჩაიგდება, მაგრამ ლომობას-კი ჩემობენ. როცა საქმე მოითხოვს შრომას, ერთი ალთას გარბის და მეორე ბალთას. უბრალო თავმოყვარეობას და თავის პაწაწკუნა პირადობას ქვეყანას და ქვეყნის საქმეს მსხვერპლათ წირვენ. გული კუჭი გონიათ და თავი—ფეხები.

აქ ისე გამიტაცა ლაპარაკის სურვილმა, რომ, ვგონებ, ერთს წელიწადსაც ველარ გავათავებდი მათ შესამკობელ იამბიკოებს, რომ ვილაც მოხუცი არ გამომტარიყო და არ გაეწყვეტინებინა სიტყვა... ის იყო თურმე საბა-სულხან ორბელიანი. გულდაწყვეტილი მიუბრუნდა მეფეებს და მოახსენა.

— როგორ გეკადრებათ ამის ყურის გდება! არ იცით, ეს ვინ არისო? მე რომ სიბრძნე-სიკრუეში ყია-მყარლა მყავს აწერილი, ის გახლავსთო და სულ უსიამოვნო რამეს ლაპარაკობს, თვარა ღმერთმა ნუ ქნას, რომ საიქიო ასე გაფუჭებულიყოსო.

ეს რომ მოისმინეს, დავით აღმაშენებელმა უღვაშებში ჩაიცინა; თამარმა გაიღიმა და თქვა: სწორეთ მართალი უნა იყოსო! ეს აქაურობასაც აურევსო და ისევე გააგდეთ იქითკენ, საიდანაც მოსულაო. თქმა და გაგონება ერთი იყო. გამოცვინდენ აქედან, იქიდან ბოქლოლები, მტაცეს ხელი, ერთი მისთანა პანლური მიანთეს, რომ სულ ბზიალ-ბზიალით წამოვედი მალლიდან, გამხდა ბრეგვა მიწაზე და კიდევაც გამომეღვიძა.

ს უ ლ ი კ ი.

საყვარლის საფლავს ვეძებდი,
ვერ ვნახე!.. დაკარგულიყო!..
გულ-ამოსკვნილი ვზიოდი:
„სადა ხარ, ჩემო სულიყო?!“

კვალში ვარდი შევნიშნე,
ობლათ რომ ამოსულიყო;
გულის ფანტაზიით ვკითხვავდი:
„შენ ხომ არა ხარ სულიყო?!“

ნიშნად თანხმობის კოკობი
შეირსა... თავი დახარა,
ცვარ-მარგალიტი წიურნი
დაბლას წრემღებათ დაყარა.

სულ განახული ბუღბუღი
ფოთლებში მიძაღულიყო,
მივეხმარებოდი ჩიტუნას:
„შენ ხომ არა დარ სულიყო?!“

შეიფრთხილას მგოსანმა,
ევაკილს ნისკარტი შეასო,
ჩაიკენეს-ჩაიჭიკიჭიკა,
თითქოს თქვა: „დაახ, დაახ!“

დაგუქათქათებდა კარსკვლავი,
სხიკება გადმოსულიყო,
მას შევეკითხე შეფრქვევით:
„შენ ხომ არა ხარ სულიყო?!“

დასტური მომცა ციმციმით,
სხივები გადმომაყარა
და იმ დროს უურში ჩურჩულეთ
ნაკვამც ასე მახარა:

„ეგ არის, რასაც ეძებდი,
მოჩნი და მოასვენე!
დღე დაიღამე აწ ტბილათ
და ღამე გაითენე!“

„სამათ დაშლილას ის ურთი:
კარსკვლავათ, ბუღბუღ, კარდათო,
თქვენ ერთმანეთი რადგანაც
ამ ქვეყნათ შეგიუკარდათო.“

მენიშნა... აღარ დაეკეპე
საყვარლის კუბო-სამარეს,
აღარც შევიბოვი ქვეყნას,
აღარ ვღვრი ცრემლებს მდუღარეს!..

ბუღბუღს უურ ვუგდებ, კარდს ვუნოსავ,
კარსკვლავს შევეურებ ღსენითა
და, რასაცა ვგრძნობ მე იმ დროს,
ვერ გამოძიეთქვამს ენითა!

ისევ გამეხსნა სიცოცხლე,
დღემდი რომ მიწარეთ გრულ იყო,
ახლა კი ვიცი, სადაც სარ:
სამგან გაქვს ბინა, სულიკო!..

შ ა ვ შ ე თ ი

ქონოგრაფიული, სტატისტიკური და ისტორიული
წერილი.

საგეოგრაფიო მეცნიერება უნდა გამოტყდეს, რომ ოსმალეთის საქართველოს ზოგიერთ ნაწილს, როგორც მაგალითად, შავშეთს და მთიან ლაზისტანს, ნაკლებათ იცნობს, ვინემ შიდა აფრიკას.

სამი თვე ოსმალეთის საქართ. გ. ყ.

I

ისტორიიდან ვიცით, რომ ძველათ შავშეთი შეადგენდა კლარჯეთის ნაწილს; კლარჯეთად იწოდებოდა მთელი დასავლეთი საქართველო სამხრეთ-აღმოსავლეთ სომხეთის და დასავლეთ-საბერძნეთის საზღვრამდე. დასავლეთ-საქართველოს ნაწილი ცხადათ არის აღნიშნული ლენორმანის მეთერთმეტე ქარტაზე. შავშეთს ძველს ქარტებშიაც საკმარისი ადგილი უკავია და, თუ სადმე დასავლეთ საქართველოს ადგილები-კი არის მოქცეული¹⁾, იქ თქვენ შავშეთის მდებარეობას თვალ-და-თვალ შენიშნავთ, რადგანაც შავშეთი დასავლეთ საქართველოში ერთ უმთავრეს შესანიშნავ კუთხეთ ითვლება.²⁾

1) საქართველოს ისტორია დ. ბაქრაძისა, გამოკემა 1890 წ.

2) ქართლის ცხოვრება ნაწილი პირველი.

შავშეთი შესანიშნავია ყველაფრით: ბუნების, არქეოლოგიის, გეოლოგიის, მინერალოგიის, ბოტანიკის და ზოოლოგიის მხრით; მწერების, დედა-მიწის გულში ჩარჩენილ, ისტორიის წინა დროების ნიშნების მხრით და ათასი კიდევ სხვა ამ გვარი რამეებით. ყოველივე ეს მკვლევარს თვალ-წინ გადაეშლება და დიდ ცნობის მოყვარეობას აღუძრავს, რომ ეს შესანიშნავი მხარე შეისწავლოს და გაიცნოს ისე, როგორც აწინდელი ახალი მეცნიერება თხოულობს, როგორც საჭიროა ჩვენთვის და გამოსადგვი.

შავშეთი და მისი მკვიდრნი ძველის-ძველათ ემორჩილებოდნენ დასავლეთ-საქართველოს მამასახლისს, რომელიც მცხეთის მამასახლისის ხელ-ქვეითად ითვლებოდა.¹⁾ შავშეთი ძველათ მარტო ადგილ-მდებარეობის მხრით არ იყო შესანიშნავი, ის შესანიშნავი იყო თვით მცხოვრებთა ზნით, ხასიათით, ჩვეულებით და ლაპარაკით. დასავლეთ საქართველოს მცხოვრებნი თითქმის სულ ერთი ზნისა და ხასიათის იყვნენ და ერთი ენის კილოთ ლაპარაკობდნენ, მათი ცხოვრება ერთი საზოგადო ხასიათის სურათს წარმოადგენდა. მათში მხოლოდ შავშელნი გაირჩეოდნენ; ესენი არ ჰგვანდნენ დანარჩენ ქართველებს.

სწორეთ შავშეთის ასეთი ღირსება იყო იმის მიზეზათ, რომ ქრისტეს შობის ბევრათ უწინარეს, ყველა გამოჩენილი გმირები შავშეთში ისადგურებდნენ და ცხოვრებდნენ. ამასვე ვხედავთ ჩვენ იმ დროს, როდესაც საქართველოში ქრისტიანობის ნიშნების შემოტანა იწყეს და როცა უკვე მოციქულებმაც ისურვეს ამ კუთხის გაცნობა. ყველა მქადაგებელს, ქრისტიანობის მღალაღებელს

¹⁾ საქართველოს გეოგრაფია ვახუშტისა. 1848 წ.

და მოღვაწეს პირველათ აქ შემთხვევითა დროებით მაინც ცხოვრება და მერე აქედან სხვა მხარეს გამგზავრება. ქრისტიანობის გავრცელების შემდეგაც ამასვე ვხედავთ შავშეთში. თვით იმ დროსაც, როცა ქართველებმა იწყეს ძლიერების მხრით გამოჩენა, შავშელებმა პირველი ალაგი დაიკავეს ამ ალორძინებაში. ხშირად მომხდარა, რომ საქართველოზე მოსული მტრები მარტო შავშელებს გაუდევნიათ და მით გადღურჩენიათ დანარჩენი საქართველოს ადგილები მტრის შელახვისაგან.

განათლების და მწერლების ალორძინების დროსაც შავშელებს თითქმის უპირველესი ადგილი ეჭირათ, უმეტესი ნაწილი ჩვენის სულიერ მწერლებისა შავშელები იყვენ: თვით ექვთიმე, იოანე და გამაჩენილი გარეგი მთაწმინდელად. ასეთ მოღვაწე პირთა სახელების მოხსენებას რომ გავპყვეთ, მაშინ ერთობ შორს წავა, რადგანაც შავშეთი თავის წარსული ისტორიული ცხოვრებით და სწავლულ პირთა რიცხვით სავსეა. როგორც უწყიან, თვით გამოჩენილი შოთა რუსთაველიც აქ აღზდილა, ტბეთის ტაძრის მახლობლად დაარსებულ სასწავლებელში. იონე შაკთაძეც, რომელიც თავის თავს შავთელად უწოდებს, აქაური ყოფილა. იმერ-ხევსა და შავშეთს შუა სძევს სოფელი შაკმა, რომელშიაც დაბადებულა თვით იონე შავთელი. დღეს ეს სოფელი წარმოადგენს ნატამალს, აქ აღარაფერია დაშთენილი.

სასულიერო და სამოქალაქო მოღვაწეებს გარდა, შავშეთში სასულიერო პირთა რიცხვიც ძველათგანვე დიდი მწიგნობრებისაგან შედგებოდა. ჩვენს მეტად ძველს ისტორიულ მწერლობაში, რომელიც-კი გადარჩა ყოველ ნაირს ცეცხლსა და უბედურებას, შესანიშნავი ადგილი უკავია ტბეთის ტაძრის ეპისკოპოსის სტეფანე მტბეკარის

აღწერას, რომელიც მათე საუკუნის დასასრულს სცხოვრებდა და რომელმაც მისეილ ახალციხელის ცხოვრება ამოტერისთავთა, ერისთავის ბრძანებით აღწერა. ასეთ მწიგნობარ მღვდელ-მთავრებით სავსე იყო შავშეთი.

უნდა შევნიშნოთ და აღვიაროთ, რომ ბუნებას თავის ძალოვნება დასაველეთ საქართველოს ადგილ-მდებარეობაზე უმოქმედებია და იქ ათასნაირათ გადუსხვაფერებია ადგილ-მდებარეობათა სურათები სხვა ადგილების სურათებთან. ასევე უმოქმედნია ერზე და იქაური ქართველობაც დანარჩენ ქართველებზე ბევრათ წინ დაუყენებია: იგინი შეუძკვია უპირატესობის ღირსებით, მათში ჩაუნერგავს უმაღლესი შნო, შემძლებლობა და მიხვედრა. ცხადი საქმეა, რომ უმწვერვალესთა მთაბართა და ბუნების შემკობილებას დიდი ზე გავლენა უნდა ჰქონდეს თვით სულიერს ცხროვრებაზედაც, ე. ი. კაცობრიობაზე და, ან კერძოთ რომ ესთქვათ, შავშეთში შავშელ ქართველებზე.

როდესაც არდანუჯისკენ ბაგრატიონები გაძლიერდენ, ამათ პირველათ იცნეს საქართველოს დაკნინებული მდგომარეობა, მათ თავს იღვეს საქართველოს გაძლიერების საქმე, განიძრახეს ქართველთა დანაწილებულ თემთა შეერთება და დაკავშირება. რომ იმ დროს მათ ერთგულნი და გამოჩენილნი შავშელნი არა ჰყოლოდათ, მაშინ, ექვი არ უნდა, ბაგრატიონები ვერც აფხაზეთს დაიქერდენ და ვერც მთელს საქართველოს შეაერთებდნენ ერთ გვირგვინოსან პირის ქვეშ... მაგრამ ყველა ეს მოხდა შავშელთ გმირთა მეოხებით, რომელთა ღვაწლსა და ამბავსაც „ქართლის ცხოვრება“ ცხადათ მოგვითხრობს. ამ შრომას და მეცადინეობასაც ერთობ დიდი ადგილი უკავია იმ ხანათა ისტორიაში, როდესაც

იწყება საქართველოს აღორძინების ხანა, როცა დასავლეთი საქართველო აღმოსავლეთისას დაუახლოვდა და როცა ყოველივე ეს ადგილები ერთ გვირგვინოსან მეფის გამგეობის ქვეშ მოემწყვდა.

ასეთი იყო ისტორიული ღირსება და მნიშვნელობა შავშეთისა, ასეთი ადგილი ეკავა მას ძველათ საქართველოს ისტორიაში, ასეთი ღირსების მექონი შვილნი და გმირნი გამოდიოდნენ შავშეთიდან და ნათელს ჰუფნდნენ დანარჩენ ქართველთ სახეს და მხნეობას. ჩვენ არ ვიტყვი, რომ საქართველოში ასეთ ღირს-შესანიშნავ პირებათ მართლთ შავშელნი ყოფილიყვენ; არა, ეს ასე არ არის, შავშელების ალაგას გინდ მოუხეშავი მოხისელნიც ყოფილიყვენ, ასეთისავე ღირსების მექონ პირებათ გარდიქცეოდნენ, რადგანაც შავშეთის ადგილ-მდებარეობას და სხვა-და-სხვა სახელმწიფოთა მეზობლურ პირობებს სხვაფერი ზე გავლენა ჰქონდა შავშელებზე, სხვაფერი წარმატებითი მხარეები და აღორძინება დაატყო. ამის დასასაბუთებლად ჩვენ ცხადს საბუთს გვაძლევს ერთად-ერთი ბიზანტიის მეზობლური დამოკიდებულება საქართველოსთან და ნამეტურ დასავლეთ-საქართველოს და შავშეთთან. ესენი დიდის მხნეობით და მამულის სიყვარულით აღმოჩნდნენ და ამის მხრით ჩვენ უპირატესობას ვუთმობთ მათ.

ჩვენ ამის საბუთისთვის ძალიან შორს არ წავალთ. იმის დასამტკიცებლათ, რომ შავშელნი ჩვენი მამულის წინაშე დიდის დიდებით ბრწყინვენ, კმარა დავასახელოთ თუნდ შემდეგი თხზულება, რომელიც შეუღვენია, შეუმუშავებია და შემოაუტანია ჩვენს მწერლობაში იონე შავთელს. ეს შრომა არის ~~არათმეცნიერული საპასუქო ცხრილი, ანუ, როგორც ჩვენი ძველი მწერლები უწოდებ-~~

ბენ, ხუთასიანი ქორონიკონის სახელმძღვანელო. დ. ბაქრაძის სიტყვით, ეს შრომა შესანიშნავია არითმეტიკული და მატემატიკური ტერმინებით. ამ შესანიშნავ შრომას ბროსემაც მიაქცია ყურადღება და მან ფრანგულ ენაზე გადააარგმნა და ქართული ტექსტით და რუსული დამატებით ცალკე ტომათ დაბეჭდა, კომენტარია რუსულ ენაზე აქვს. ბროსე ვრცლად საუბრობს იონე შავთელის ბიოგრაფიაზე და იმის ნაშრომის ღირსებაზე, თუ ამ შრომას რა მნიშვნელობა უნდა მისცენ არამც თუ ქართველთ, არამედ თვით ევროპიელთაც, რომელთათვისაც ამ შრომას, როგორც საშუალო საუკუნის ნაშთს, ერთობ დიდი მნიშვნელობა უნდა ჰქონდეს მინიჭებულიო.

II

შავშეთი მდებარეობს დასავლეთ-საქართველოში, სამხრეთის მხარეს; აღმოსავლით აკრავს არსიანის მთები, რომელთა სიმაღლე 10000 ფუტამდი იქმნება. ეს მთები საქართველოს ისტორიაში ცნობილია, რადგანაც აქედან მრავალ მდინარეთა სათავეები იწყება; დასავლეთით საზღვრავს კარჩხალის დიდებული მთა, რომლის სიმაღლეც 12 ათას ფუტამდე ითვლება. დასავლეთ-საქართველოში და მასთან მთელს ოსმალეთის საქართველოშიაც ეს ყველაზე მაღალი მთა არის. სამხრეთით ისაზღვრება ოლთისის მთებით და მიდამოებით და ჩრდილოეთით ჩირულის მთებით და აქარა-საქართველო-ჯავახეთით.

მდებარეობა შავშეთისა არის მეტათ ლამაზო, ყოველი მხრით მთები აკრავს და თვითონ შავშეთი შუაშია მოთავსებული, თითქოს ბუნებას მისთვის ეს გარე მთები განგებ გარს გალავენათ შემოურტყამს; ამ მთე-

ბიდან თვალ-წინ გეშლებათ მთელი შავშეთი, ამ მთების შტო-გორაკები შუაგულ შავშეთშიაც შედის და ჰყოფს მას რამდენსამე ხეობათ და ვაკე-მინდვრებათ.

ხსენებულ მთების უმეტესი ნაწილი ტყით არის მოფენილი; ტყე თან-და-თან მცირდება, მთის სიმაღლის მიხედვით, და მწვერვალზე-კი სულ ისპობა. ასეთი მაღალი მთები აქვთ ხშირია. ეს მთები ზაფხულობით მსუქან-ნოყიერი ბალახით იმოსება. აქ სხვა-და-სხვანაირი მთის სუნწოვანი ყვავილებიცაა. შავშეთს მაღალი ტიტვლიკანა მთები აკრავს მთლიათ არდაგანის, ოლთისის, არსიანის და შირატის მხრადან; ამ მთებიდან კვალ-და-კვალ შეიძლება, რომ კაცუ გაემგზავროს შირატის ხეობის მთით კარჩხალის მთაზე. შირატის ხეობა და ამის მთები ჩვენს ისტორიაში არაა მოხსენებული. რიგიანათ ვერც ჩვენი დროის გეოგრაფიული ქარტანი და აღწერანი აღნიშვნენ. ეს მთა ძვეს სხალტის ხეობასა და შავშეთს შუა.

ყველა ეს შვენიერი მთები დიდათ შველის შავშეთის მკვიდრთ: ზაფხულობით ამ მთებზე დიდ-ძალი ხალხი დადის, საქონელი აჰყავთ, მთელი ზაფხულობით აქ რჩებიან და საქონელს აძოვებენ; აქ სადგომათ სახლებიც-კი აქვთ გაკეთებული. საქონელი აქ შვენივრათ იკვებება, მთის ბალახს მათზედ დიდი ზე-გავლენა აქვს; აქაური საქონლის რძე, ყველი და ერბო მეტათ მსუქანიც არის. აქ სძოვენ ძროხა, ხარი, კამეჩი, ცხვარი და ნამეტურ თხები. აქეთ თხების შენახვას ძრიელ მისდევენ. ყველაზე საუკეთესო ბალახის მექონ მთათ ჩირულის მთა ითვლება, რომელიც დასავლეთ საქართველოში აღმოსავლეთ-ჩრდილოთ ძვეს და რომელსაც ზედ ეკვრება არსიანის მთები. დღეს ჩირულის მთები შავშელებს, არდანუჯელებს, აქარელებს და შირატის ხეველებს ეკუთვნის;

შავშელნი ამის კმაყოფილი არ არიან და ამბობენ, რომ ჩირულის მთები ჩვენს საკუთრებას შეადგენსო: ძველათ თამარ დედოფალს ეს მთები ჩვენთვის დაუმტკიცებიაო. ჩვენს ძველებს ხელშეუშლელათ ეკავათ ეს მთები და ახლა-კი სხვები გვეცილებიანო. აღრე შავშელებს ამის დასამტკიცებელი ქალაქები ჰქონიათ და დღეს-კი არაფერი გვაქვსო, იქნება ძველ ქართულს წიგნებში ამის შესახებ რამე აღმოჩნდესო.

როგორც კარჩხალის მთიდან, ისე არსიანის მთიდან, ჩირულის, შირატის, რეფის, არდაჰანის და ოლთისის მთებიდან მთლად ჩანს დასავლეთი საქართველო, მთლათ ჩანს ის ნაწილი საქართველოსი, რაც დღეს ოსმალეთს უკავია, ე. ი. ბარხალი, ლაზისტანი, თორთომი, ხახული, იშხანი, ვანის კუთხე და ბევრი კიდევ სხვა ადგილები. როცა კაცი კარჩხალის მთიდან შეხედავს მთელ დასავლეთ-საქართველოს და წარმოიდგენს მის სივრცეს, სილამაზეს, მოხდენილობას და აგრეთვე იმას, თუ ამოდენა ადგილებში რამდენი ქართველობა უნდა ყოფილიყო ძველათ დასახლებული, უნებლიეთ გული შეუწუხდება. სწორეთ ასე მომივიდა მე, როცა შირატის ხეობიდან დასავლეთი საქართველო დავინახე, როცა ჩემ თვალთ წინ გადაიშალა ჩვენი დიდებული სამშობლო—თვალ უწვდენელი სივრცის მექონი საქართველო, რომლის საზღვრები საბერძნეთსა და სომხეთამდის მიდის. ამოდენი ადგილების დაკარგვა, ამოდენ ქართველ ხალხთა მოცილება, ცხადი საქმეა, ჩვენი ძალოვნებისთვის დასაღუპი იყო. მე არ შემიძლია, მკითხველს გარდავცე ის მწუხარება, რა მწუხარებასაც ჩვენი მამულისშვილი იგრძნობს იმ დროს, როცა ის ზემოხსენებულს მაღალს მთებზე ავა და იქიდან ძველათ დაღუპულსა და

განადგურებულს საქართველოს ადგილებს გადახედავს!..

ამ შვენიერ მაღალ მთებზე მენახირეები თავისი ნახირით მარიამობისთვის ნახევრამდის რჩებიან, შემდეგ-კი აქ დგომა აღარ შეიძლება, რადგანაც მთებს ჩამოთოვს ხოლმე. აქ ორი-სამი საენის სიმაღლე თოვლი იცის და ამიტომ მწყემსები წელ-წელა მთების ძირ-ძირ იწვევენ და რამდენათ თოვლი, ბურუსი და სიცივე უსწრობს, იმდენათ ისინი ძირს იცვლიან და ბოლოს შინ მიდიან. უნდა აღინიშნოს, რომ მწყემსებათ აქ უმეტეს ნაწილათ ქალები არიან, ნამეტურ ხნიერი დედაკაცები და პატარა გოგონები. მთელ ზაფხულს ესენი ისე ატარებენ დროს, რომ მათ მამაკაცები ერთხელაც არ მოიკითხავენ, ერთხელაც არა ნახავენ. ამ მხრით აქ ქალებს შიში არა აქვთ.

ამ მთებზე ერთი საოცარი ის არის, რომ აქა-იქ აუარებელი ქვის ნამტვრევები ჰყრია; კაცს გააკვირვებს ის, თუ ასე ოსტატურათ იმოდენა ქვები რამ დაამტვრია და ან საიდან გაჩნდა, როცა ხსენებული მთები სულ რბილი მინდვრებისაგან შედგება და არსად არაფერი კლდეები არა ჩანს. ამას, რასაკვირველია, გეოლოგიური გამოკვლევა უნდა.

იქაური მკვიდრნი ამბობენ, რომ შავშეთს ოსმალურათ ნახლათას უწოდებდნო, ე. ი. ნისლიან ქვეყანასო, ოსმალთა წიგნებში ასე მოიხსენება ამ ადგილების სახელიო. ვახუშტის თქმით, შავშეთს სახელი მისგან დაქმევიანა, რომ შავშეთში ყოველთვის, ნაძვნარას მეოხებით, სიბნელეა, შავით არის მოსილი და იმიტომ უთქვამთ, რომ „შავშიო“. ამ ნაირათ სიტყვა შაკშიდან წარმომდგარა სიტყვა შაკშეთი. ეს შესაძლებელია, რომ სწორეთ ასეც იყოს, რადგანაც მთელი შავშეთის მთები, პატარა გორა-

კები და ხეობანი სულ ნაძვის ტყით არის მოფენილი: დილით, როცა კაცი ადგება და გამოვა კარში, შეხედავს იგი მთელს შავშეთს, მეტათ შავით მოსილს, თითქმის შავი ფერისას. ნისლი-კი ძალიან არ იცის აქ; ეს შავი სუღარა მას აკრავს იმ დრომდის, ვიდრე მზეს დაუპირდაპირდება, მერე-კი ისე გაბრწყინდება და განათდება მთელი ეს კუთხე, რომ კაცი მასზე უკეთეს და ლამაზს სხვას ვერას ჰპოვებს.

შავშეთს ოთხივე კუთხით მაღალი მთის ფერდობიდან პატარ-პატარა რუები ჩაუდის, ხოლო ტბეთის გვერდით-კი ღელე მიმდინარეობს, რომლის სათავეები არსიანის მთაზე იწყება. ერთი ღელეც შავშეთის სათლეს გვერდზე ჩამოდის მაღალი ხეობიდან; ბოლოს ეს ღელეები წიფთის ციხესთან ერთდებიან და მალე ქოროხს ერთიან.

შავშეთში წყაროები ო მდინარეები მეტათ მარგებელი, წმინდა და ანკარაა. მაგრამ აქ წყაროები და ღელეები ისე უხვი არ არის, როგორც აქარაში და იმერხევში. ბევრ სოფლებში ზაფხულობით წყალის კლება იცის. საცა-კი წყარო გამოდის, ყოველგან მეტათ ცივი წყაროები იცის, ისე ცივი, რომ ხამ კაცს უცბათ დაღვევაც-კი გაუჭირდება. სხვა რამ მჟაფე წყაროები, ან თბილი აბანოები აქეთ არ არის, გარდა სოფ. მიქელეთისა, რომელიც იმერხევში მდებარეობს. მოგზაური ცხადათ შენიშნავს, რომ შავშეთის მცხოვრებლებს ხშირათ უნდა აკლდებოდეთ წყალი. აქ ყანები ხშირათ ირწყვება; გარდა ამისა აქეთ თითქმის ყოველ ხეობაში არხები აქეთ გაყვანილი. უცხო მნახველი გაჰკვირდება, მათ ისეთ მაღალ ციცაბო კლდეებზე აქეთ გაყვანილი არხები და სხვა საშუალებანი, რის მეოხებითაც ბალახი ყოველ პატარა ადგილებშიაც-კი მოდის.

შავშეთში იზრდება მრავალ ნაირი ხე, ბალახი, ყვავილები და ხეხილი. აქ ხილი კარგი იცის, ნამეტურ ქოლი (ბჟოლა). ქოლს აქ ჩვენებურ თუთას უწოდებენ. ქოლი ძრიელ მრავლობს, ისე რომ ქოლის ბადაგსაც აკეთებენ და ზამთარში თათღაის ალაგას ხმარობენ. ქოლიდან გამონაწერი ძმარი აქ მე პირველათ ვნახე და ერთობ გავკვირდი. ზაფხულის სიცხიან დღეში მოითხოვეს ქოლის ბადაგი და ძმარი, მერე ესენი ცივ წყალში გახსნეს, ერთმანერთში აურიეს და გულის გასაგრილებლათ დალიეს; თუმცა ისიც უნდა ითქვას, რომ იქაური ცივი წყაროები ამებს არ საჭიროებენ, მაგრამ რაკი ჩვეულებათ ჰქონიათ მიღებული, ამიტომ ამით უცხო სტუმარს პატვის სცემენ ხოლმე. ხილის მოსავალი შავშეთში ხან უხვათ იცის და ხან ნაკლებათ. როცა უხვათ მოდის, მაშინ შავშელებს ხილი არდაჰანში და ყარსში გადააქვთ და იქა ჰყიდიან და სხვა-და-სხვა რამეებზე სცვლიან.

შავშეთზე არდაჰანი, ყარსი, ართვინი და სხვა დასავლეთ-საქართველოს დაბები თითქმის ერთნაირ სიშორეზე მდებარეობენ; მაგალითებრ, შავშელები არდაჰანში მეორე დღის შუადღეს ჩადიან ქვეითად, ხოლო ყარსში მისვლას-კი ორ დღეს უნდებიან. საქონელს ცხენებს ჰყიდებენ, რაც-კი ექნებათ გასაყიდი: მსხალი, ვაშლი ან სხვა რამ და თვით-კი ფეხით მისდევენ. თუ როგორ, რას ჰყიდიან იქ და რას იღებენ, ამის მე არა ვიცი რა და, როგორც ეტყობა შავშელ კაცს, ისინი ამაში დახელოვნებული არ უნდა იყვენ.

შავშეთს ისეთი ალაგი უკავია, რომ მისი საზღვრების ბოლოზე იწყება ერთი მხრით ბათომის ოღქის მიჯნა, მეორე მხრით ყარსის, მესამე მხრით ოლთისის და მეოთხე მხრით არდაჰანის მიჯნები. ოთხივე მხრისკენ აქე-

დან გზები მიდის; აქედანვე გადის არზრუმის გზაც; შავ-
შეთში ერთი გზა აქარიდან მერისის ხეობით გადადის.
აქედან მინდიეთის ტყის მახლობლივ უნდა წახვიდეთ, გა-
დაიაროთ კარჩხალის მთის წინ, გაიაროთ ფაფათის მთა,
სადაც ფაფათის ციხეც დგას; ამ ციხის იქით სოფელი
ბაძგიერეთია, საიდანაც იმერხევი დაიწყება და რომელსაც
მისდევს შავშეთი. აქ შევჩერდები და ფაფათის ციხის შე-
სახებ სახალხო თქმულობას გადმოგცემთ.

ახალხი ამბობს, რომ ფაფათის მთის ციხე სამ დას
გაუკეთებიაო. თითო ქვა თითო დას აუტანია მთაზე;
ერთს მეორე ქვაზე შეუდვია ქვები და ასე ამ გვარათ სხვა
ქვები და უკანასკნელ ამათ გაუკეთებიათ ეს ციხეო.
უწინდელ დროში ეს ქალები თურმე დიდათ იქებოდნენ
და იდიდებოდნენ. მთელს იქითა მხრის ხალხში მათი მხნე-
ობისა და გმირობის ცნობები ისმოდა. მათზე გამოუთ-
ქვამთ ძველათ:

სამმა დამა ფაფათელმა,
ფაფათს ფაფა ნაქამებმა,
მაღალ მთაზე სამი ქვითა,
ჩვენ ვაკეთეთ ციხე ქვითა.
სამსა ძმასა ქადაგლებსა,
ქადაგს ქადა ნაქამებსა,
ვეტყვიო, თუ იმ ქვებს დასძრავენ
ჩვენ წავეყვებით მაშინ ცოლათ.

ეს ლექსი ძველათ ვრცელი ყოფილა, მაგრამ ესმთა
მიმდინარეობას დაუკარგავს და აღმოუკვეთია ხალხში
სრული მისი ხსოვნა. ეს იყო ისლამის ნაყოფი. ლე-
ქსში გამოყვანილი ყოფილა ის ცნობა, რომ ვაჭები

ქალებს თხოულობდენ, მაგრამ ქალები არ მიჰყვებოდენ: ესენი ეტყოდენ:—ჯერ თქვენი გმირობა გვაჩვენეთ და მერე წამოგყვებით ცოლათო. ასეთი იყო ძველათ ზნე და ხასიათი ქართველი ქალებისა... ამას ხომ ცხადათ „კუფსას ტყაოსნის“ თინათინის საქციელიც ამტკიცებს ავთანდილის წინაშე.

მოსავლის მხრით შავშეთი შესამჩნევია. აქ მოდის პური, სიმინდი, ქერი, ღომი, ლობიო (მეტათ კარგი სკოდნია), კართოფილი, ქარხალი, მწვანილეულობა, ერთი სიტყვით, აქეთ კაცი რასაც-კი დარგავს და დათესავს, ყველაფერი ხეირობს; გარდა ბრინჯისა, აქ ყველაფერი უხვათ მრავლობს და მოდის. მოუსავლობა აქ იმ დროს იცის, როცა წელიწადი გვალვიანია, ანუ გადამეტებული წვიმიანი. ისიც-კი უნდა ითქვას, რომ აქაურ შვენიერ ადგილებს ბევრნაირი შრომა სჭირდება, რადგანაც შავშეთს გარშემო მეტათ შავი მრისხანე მაღალი მთები საზღვრავს, რომლებიც შავშეთს ხშირათ და ადვილიათ აჯილდოვებენ ხოლმე ქარით, სეტყვით, დიდი წვიმით, თოვლით და ვინ იცის რაებით არა. ასე რომ აქაურ მუშა ხელს ერთობ დიდი შრომა უნდება.

შავშელნი მაინც დიდი მხნეობით მუშაობენ: აქ კაცი, ქალი, მოხუცებული და ყმაწვილები ერთ თავად მუშაობაზე არიან დაბანდებული; ზატხულში ამათ ყველას ყანებში, ვენახებში და მთა ტყე-მინდვრებში დაინახავთ სამუშაოზე. დილიდან საღამომდის მოუსვენრათ და მხნეობით მუშაობენ ისე, როგორც ჩვენში ქართლის მხნე გლეხკაცობამ იცის. შავშელებს მუშაობა ისე უყვართ და მას ისე ეტრფიალებიან, როგორც აქარლები, გურულების მსგავსათ, კობწიობას და ნავარდობას. ზატხულში ერთი საქმის მუშაობას მეორე მოსდევს, მეორეს—მესამე

და შემდეგ შემოდგომა და ზამთარიც მოდის. ზამთარი აქეთ დიდი იცის და ამიტომ შავშელი ზამთრის სარჩოს ზაფხულში იმზადებს; ზამთარში ესენი მარტო შინაური საქმეების კეთებას უნდებიან და საქონლის მოვლას. გარჯა-მუშაობის მხრით შავშელები ბევრათ მალლა დგანან დასავლეთ-საქართველოს სხვა დანარჩენ ქართველ-მაჰმადიანებზე.

წყნარი მუშაობა და მშვიდობიანი მხარეები შავშელებს ძრიელ შეუთვისებიათ; ესენი დილა ადრიან წამოხტებიან თუ არა, მაშინვე სამუშაო გზას გაუდგებიან და ამისთვის ისინი ხშირათ დილის ლოცვასაც აკლდებიან. უამისოთაც-კი დღისით, როცა ამათ გაცხარებული მუშაობა აქეთ — დღეში ხუთჯერ არ ლოცულობენ ისე, როგორც სხვა მაჰმადიან ქართველებმა იციან და ნამეტურ აქარა-ქობულეთელ ქართველ ფანატიკოსმა მაჰმადიანებმა. მე დავესწარი შავშელებს მუშაობის დროს, თან მყვანდენ აქარელი კაცები. როგორც ლოცვის დრო მოვიდა, აქარელებმა ლოცვა დაიწყეს და შავშელები-კა მე მესაუბრებოდნენ. საქმე ისე მოეწყო, რომ, ცოტა არ იყო, აქა-იქ მუშაობის დროს შავშელებს აქარლების შერცხვათ ლოცვის შეუსრულებლობის გამო და ამიტომ იმათაც ილოცეს, თუმცა, როგორც შევატყე, არაფრათ-კი ეპიტნავათ აქარელების საქციელი, მაგრამ რას იზამდნენ. არ-მლოცველი მუსლიმანი, მუსლიმანი არ იქნებაო. შავშელი კაცის დაკოჟიჟებული ხელები ცხადათ ამტკიცებს მათს მალალ მიმზიდველობას შრომა-მეცადინეობისადმი.

ცხადათ ჩანს, რომ ისინი ისეთი ფანატიკოსებიც არ არიან, როგორც დანარჩენ საქართველოს მაჰმადიანები; მაგალითებრ, ამათთან რომ ვინმე ქრისტიანი მივა, ისინი

მას სჯულის შესახებ-კი არ დაუწყებენ დავიდარებას, კამათობას და ლაპარაკს, არამედ გამოჰკითხავენ ქვეყნის ამბებს, სადაურობას, მოსავლიანობას, მთავრობის ვითარებას და სხვა. ყველაფერს დიდი კმაყოფილებით და სიამოვნებით მოისმენენ და მიიღებენ. თქვენ მათ მცირე რამესაც ვერ შენიშნავთ, რომ ისინი ქრისტიან კაცს ექვით უმზერდენ. ისინი უმზერენ მას ისე, როგორც სტუმარს და არ იციან, როგორ ასიამოვნონ, როგორ ემსახურონ, როგორ რა მიაღებონ, როგორ აამონ და სხვა; ყოველი მათი მიმოხვერა და საქციელი გარემოცულია მაღალი სტუმართ-მოყვარეობის თავაზით და პატივისცემით. ერთ სიტყვას, ერთ კრინტს ვერ გაბედვენ თავისუფლათ თქვან, რომ მასზე თქვენგან რჩევა არ მიიღონ და თქვენს თვალსა და სახესაც არ შეხედონ.

შავშელი ფატალისტი არაა. იმან კარგათ იცის, რომ კაცის ცხოვრებისთვის მხნეობა უფრო მაღლა უნდა იდგეს, ვინემ ლოცვები; ამიტომ ისინი მუდმივ მუშაობას უნდებიან. ეს მოლა-ხოჯებმაც კარგათ იციან, მაგრამ არ უშლიან და ნებას აძლევენ ლოცვის წესები შეასრულონ ისე, როგორც მათ სურთ, როგორც მათი ცხოვრების საჭიროება ნებას მისცემს. ხოჯა-მოღები მიტომ იქცევიან ასე, რადგანაც შავშელი თავის მუშაობის დროს მონა არის მათი, მაშენებელია ჯამეების და წმინდა მუსლიმანი, წმინდათ აღმსრულებელი მაჰმადიანების წეს-რიგ-ჩვეულებისა. ერთმა ხოჯამ ასე მითხრა: შავშელები ყაჩაღ აქარლებს არ გვანან, ესენი მუდამ მუშაობას ახმარებენ დროს; რომ არ იმუშაონ, უამისოთ ზამთარში ვერ იცხოვრებენ, ამიტომ ხშირათ ესენი თვით პარასკევ დღესაც-კი მუშაობენ, მაგრამ, რა ექნათ, ამით არა დაშავ-

მას სჯულის შესახებ-კი არ დაუწყებენ დავიდარებას, კამათობას და ლაპარაკს, არამედ გამოჰკითხავენ ქვეყნის ამბებს, სადაურობას, მოსავლიანობას, მთავრობის ვითარებას და სხვა. ყველაფერს დიდი კმაყოფილებით და სიამოვნებით მოისმენენ და მიიღებენ. თქვენ მათ მცირე რამესაც ვერ შენიშნავთ, რომ ისინი ქრისტიან კაცს ექვით უმზერდენ. ისინი უმზერენ მას ისე, როგორც სტუმარს და არ იციან, როგორ ასიამოვნონ, როგორ ემსახურონ, როგორ რა მიართვან, როგორ აამონ და სხვა; ყოველი მათი მიმოხვრა და საქციელი გარემოცულია მაღალი სტუმართ-მოყვარეობის თავაზით და პატივისცემით. ერთ სიტყვას, ერთ კრინტს ვერ გაბედვენ თავისუფლათ თქვან, რომ მასზე თქვენგან რჩევა არ მიიღონ და თქვენს თვალსა და სახესაც არ შეხედონ.

შავშელი ფატალისტი არაა. იმან კარგათ იცის, რომ კაცის ცხოვრებისთვის მხნეობა უფრო მაღლა უნდა იდგეს, ვინემ ლოცვები; ამიტომ ისინი მუდმივ მუშაობას უნდებიან. ეს მოლა-ხოჯებმაც კარგათ იციან, მაგრამ არ უშლიან და ნებას აძლევენ ლოცვის წესები შეასრულონ ისე, როგორც მათ სურთ, როგორც მათი ცხოვრების საჭიროება ნებას მისცემს. ხოჯა-მოღლები მიტომ იქცევიან ასე, რადგანაც შავშელი თავის მუშაობის დროს მონა არის მათი, მაშენებელია ჯამეების და წმინდა მუსლიმანი, წმინდათ აღმსრულებელი მაჰმადიანების წეს-რიგჩვეულებისა. ერთმა ხოჯამ ასე მათხრა: შავშელები ყაჩაღ აქარლებს არ გვანან, ესენი მუდამ მუშაობას ახმარებენ დროს; რომ არ იმუშაონ, უამისოთ ზამთარში ვერ იცხოვრებენ, ამიტომ ხშირათ ესენი თვით პარასკევ დღესაც-კი მუშაობენ, მაგრამ, რა ვქნათ, ამით არა დაშავ-

დება რა, ღმერთს მუშაობა არ ეწყინება და ავი კაცობა და კაცის კვლა-კი დიდათ. შავშელები ყოველივე ამისაგან გაშორებული არიან.

მართლაცა და უნდა ვთქვა, რომ მთელი შავშეთი დავიარე და მე იქ ერთობ იშვიათად შემხვდენია თოფხანჯალ-ხმალ-დამბაჩიანი სოფლელები. წარმოიდგინეთ მათი ზნე-ხასიათი და გარჩევა აქარლებისაგან, რომ დანასაც-კი არ ატარებენ! მგზავრობის დროს, ბევრ ალაგას ყანაში მუშაობის დროს ვნახე ხალხი და მათაც ერთს არ ამოუჩნდა ხსენებული იარაღებისაგან ერთი რამ მაინც. გამოვიკითხე მიზეზი ასეთი უიარაღობისა და მათ მითხრეს, რომ ჩვენ იარაღის მიმყოფი ხალხი არა ვართო, ჩვენი იარაღი თოხი, ბარი, ნიჩაბი და გუთანიაო; რაში უნდა გამოვიყენოთ იარაღი—მუშაობის დროს არ გამოგვადგება და სხვაფრივ რის მაქნისია, რა უნდა გვიშველოს მანაო!.. ასეთი ჩვეულება შავშელებს მემკვიდრეობით ჰქონიათ, როგორც მითხრეს, მათი ძველებიც სწორეთ ამ ზნისა და ხასიათის ყოფილან. ასეთ ზნე-ხასიათს მათში ერთობ მაღალი ადგილი უჭირავს. ეს, მე მგონია, მათში უნდა დამკვიდრებულიყო მას შემდეგ, რაც ისინი ოსმალს ხელში ჩაეარდენ და დაქვეითდენ, თვარა, როგორც ჩვენი მატთანე აღნიშნავს, შავშელები ძველათ მეტი მხნეობით, გმირობით და თავ-გადადებით იბრძოდნენ საქართველოზე მოსეულ მტრებთან. ეს ღირსება მათ თვით იმ წყვილიდ ხანაშიაც-კი ემჩნევათ, როცა ისინი შვილდ-ისრით იყვენ შეიარაღებული.

მათს ასეთ საქციელს და მიდრეკილებას დიდათ შეუწყვია ხელი ყაჩაღობისადმი მიდრეკილობის თვით-მოსპობისათვის. შავშელები კაცის ყაჩაღობა არც ძველათ და არც შემდეგ არ გავგონილა. იქნება აქა-იქ მომხდარა,

შეგრამ ეს ყოფილა იშვიათად და კანტი-კუნტად. ყაჩაღობა ამათში არ ყოფილა და თუ ყოფილა, ისიც ქურდობის მიზეზით-კი არ დაბადებულა, არამედ სხვა რამ საპოლიტიკო და მოქალაქური მხარეების მეოხებით; ისიც-კი უნდა შეინიშნოს, რომ შავშელგებთაგანი თუ ვინმე ყაჩაღათ გავარდნილა, ის უნდა რამე განწირულებაში ყოფილიყო ჩავარდნილი და ან სხვა-და-სხვა თემთა მცხოვრებთაგან გამოსულ ყაჩაღებს უნდა მიეზიდოთ. მაგალითებრ, შავშელგები აქარლებს მთლათ ყაჩაღებათ სთვლიან, ასე ამბობენ, რომ აქარლების ხელობა ყაჩაღობა არისო, ნამეტურ მაქახელებს ძველათ იმათი ყაჩაღობისაგან მოსვენება არა გვქონდაო; ისინა არ მუშაობდენ, მთელი წელიწადი ყაჩაღობდენ და მითი ცხოვრობდენო.

პირუტყვის მოშენებას და გამრავლებას შავშელგები საკმარისათ მისდევენ; ესენი ამრავლებენ ცხვარს, ძროხას, თხას, კამეჩს, ცხენს და სხვა პირუტყვებსაც. ცხვარსა და თხას უფრო უხვათ ამრავლებენ. რაც შეეხება პირუტყვეზის მოვლას, ეს იმათ კარგათ იციან: დიდათ უფროთხილდებიან საქონელს და დიდსა და შეუსაბამო ტვირთს არ აჰკიდებენ, თუ დაუდებენ ხოლმე. ზაფხულში საქონლის უმეტესი ნაწილი მთებზე დაუდით და ზამთარში ბოსლებში ინახავენ. ბოსლები ამათ შეენიერთ აქვთ გაკეთებული: შეენიერი ხის ოდები, თბილი და ნათელი, ასეთ ბოსლებს საქართველოს სხვა კუთხეში სახლებათაც ვერ ვპოვებთ! შინაურა ფრინველებს მოშენებას-კი ისე ვერ მისდევენ შავშელგები, როგორც ქრისტიან ხალხში; ესენი ცოტა ერიდებიან ქათმის შენახვას მის გამო, რომ ქათამს საკენკი და მოვლა უნდა და ის იმის ფასათ არ ღირსო; თითო ოროლა ქათამს ინახვენ კვერცხის დასადებათ; ეს ნაკლი ამ ახალ შემოერთებულ ქვეყნებში ყველგან

ემჩნევა; მაქახელში ერთ ქათამში გზავრმა 70 კაბ. მისკა და ისიც რის წვალეებით იშოვნა, მთელს სოფელში ძლივს ერთს დედაკაცს აღმოუჩნდა ორი ქათამი. ესენი ქათმის უყოლობის მიზეზს მუშაობას აბრალებენ, მაგრამ ეს არ უნდა იყოს შესაწყნარებელი მიზეზი. შირატის ხევში, სოფ. ოლადაურში, გურჯი-ჰაჯი-ლომინ-ეფენდი ქარცივადის სახლში ყველა შინაური ფრინველი ვნახე და მის მგზობლებს-კი ერთიც არ მოგვბოვებოდა!..

ფუტკრის მოშენებას და ყაჭის ჭიის მოყვანასაც მისდევენ შავშელები, მაგრამ ამათში ერთიცა და მეორეც სამწუხაროდ მდგომარეობაშია ჩავარდნილი; აქ არც ერთს ეტყობა წარმატება და არც მეორეს: საფუტკრე სკები მათ ტყეში აქვთ ხეებზე დატოვებული ისე, ღვთისანაბარათ. რასაც იშოვნებინ თაფლ-სანთელს, მას ფუტკრებისაგან მოცემულ წყალობათ თვლიან. თაფლი-კი კაი სტოვანა. წმინდა სანთლის კეთებასაც მისდევენ და გარდამეტებულს აქა-იქ დაბებში ჰყიდნიან. აქ ყაჭის ჭიაც-კი კარგათ იკეთებს, რომ ხელის შემწყობი ჰყვანდეს. აქ თუთის ხეები (ბჟოლა) მეტათ მრავლობს, მეტათ დიდრონი ფოთლები აქვს, დიდი მარცვალი იცის და მასთან შექარივით ტკბილია. თამბაქოს (თუთუნის) მოყვანას შავშელები ისე არ მისდევენ, როგორც აქარლები; ამას აქ ადგილ-მდებარეობა და ნიადაგი არ უწყობს ხელს. დასავლეთ საქართველოში თუთუნის უფრო დასავლეთ, სამხრეთ და ჩრდილო ადგილებში მოდის. შავშელები თუთუნს სხვა ქართველ მაჰმადიანებისაგან ყიდულობენ. აქეთ ისე ბევრს არ სწევენ თუთუნს, როგორც სხვა ქართველი მაჰმადიანები.

შავშეთში ხილის დამწიფება ერთობ გვიან იცის, მაგალითებრ, თუთა აქ მწიფდება მარიამობისთვეშიაც-კი, თუმცა არის სხვა ისეთი ხეხილი, რომელიც ადრე შემო-

დის. აქ ყოველ გვარ ხეებს თავისი განსაკუთრებული ნიჟარა და თვისება აქვს: ერთ ხეობაში რომ ხილი სისრულეში შედის, მეორეში უკვე მწიფდება. აქაური ხილი ძალიან გემრიელია და თვალისთვისაც კარგი.

შავშეთის ტყეები მდიდარია გარეული ნადირითაც. ამ ოთხი წლის წინეთა მაჭახელში ვეფხვი მოუკლავთ, რომელიც თურმე არზრუმის გზით ჯერ შავშეთში შემოსულა, მერე აქედან კარჩხალის მთისკენ გაუვლია და მაჭახელში ჩასულა. შავშეთში იცის მგელი, თეთრი და შავი, ველური ღორი, ირემი, დათვი, შველი, თხა, კანჯარი და სხვა. დათვი და ღორი აქ ყანებს სასტიკათ მტრობენ, ნამეტურ დათვი სიმინდს ემტერება.

როგორც შევიტყვე, შავშეთში ძველათ ფეიქარხანებიც (საფეიქროები) ყოფილა, მაგალითებრ, შავშელებისთვის ტანთსაცმლის მასალა აქვე მზადდებოდა ძველათო. მურღულში ნამეტურ ქალები ყოფილან გათქმული ამ ხელობით. ესენი შავშეთში აკეთებდენ ყველაფერს, ასე რომ უცხო ადგილებიდან რამე ნივთების ანუ ჩითეულების შემოტანა სულ არ ჭირდებოდათ. ეს ხელობა და მასთან ერთად ადგილობრივი ტანსაცმლის მასალის ჭრა-კერვა აქ 1830 წლებამდის დარჩენილა, შემდეგ-კი შემცირებულა და დავიწყებას მისცემია. ამის მიზეზი იყო ის გარემოება, რომ ოსმალოდან დაუწყიათ ხოლომე ფაბრიკების ნაწარმოების შემოტანა და გავრცელება. ძველათ რომ შავშელები განთქმული იყვენ ხელსაქმის ცოდნით, ამას ცხადათ ამტკიცებს ჩვენი ისტორია, რადგანაც შავშეთში შეკერილ და მოქარგულ საეკლესიო ნივთებმა ჩვენ დრომდისაც მოაღწიეს.

შავშეთლებს ძველათ სხვა-და-სხვა ხელოსნობა სცოდნიათ, მაგალითად, ხურობა, დურგლობა, კალიტობა-

ბა და ნამეტურ ქვის მქრელობა, მიწის მზომელობა და გამოქანდაკება. სკოდნიათ აგრეთვე ხმალ-ხანჯალების და თოფ-დამბაჩების კეთებაც. ეს უკანასკნელი უფრო ზედ მიწვევით სკოდნიათ მაქახელში. იარაღის სიყვარული იმათში უკანასკნელ საუკუნეში მეტათ დამდაბლებულა. აწინდელ შავშეთში ბევრი რამ ხელობათაგანი აღარაფერია დარჩენილი. აქ იციან ჩინებულათ ხის და ქვის სახლეგების კეთება და ესეც, როგორც შევიტყვე, უკანასკნელ საუკუნის ბოლოს მეტათ დაცემული ყოფილა, მაგრამ ბოლოს ლაზების მეოხებით შემოსულა და ხელახლა სწრაფათ გავრცელებულა.

როგორც ჩანს, შავშელებს საკმარისი სიყვარული უნდა ჰქონდეთ სუფთა ცხოვრებისა. შავშეთის სოფლების ნახვით კაცი აღტაცებაში მოვა. ყოველი სოფელი სავსეა შვენიერის ხის და ქვის სახლეგით. უმეტეს ნაწილათ აქ სახლებს აკეთებენ ორ-სართულიანს; ძირის სართული საქონლისთვის ბოსელათ აქვთ გაკეთებული და ზედა სართულში-კი თვითონ დგანან. სახლის იატაკები შვენიერათ არის გაკეთებული; ყველა სახლს წინ გძელი შაჰმაღა (აივანი) აშვენებს. სახლი უმეტეს ნაწილათ სამი-ოთხი ოთახისაგან შედგება. ერთი ოთახი სასტუმროა, ერთი ქალებისათვის, ერთი მამაკაცებისათვის და ერთი, პატარა ოთახიც, სამლოცველოთ. მაჰმადის სარწმუნოება ამას აუცილებლათ ითხოვს, რადგანაც ქალები და კაცები საერთო ცხოვრებას მოკლებული არიან. ასეთი ჩვეულება მთელს ქართველ მაჰმადიანებს აქვთ მიღებული. უნდა შევნიშნოთ, რომ სახლების მხრით ქართველ-მაჰმადიანები ბევრად მალლა დგანან თვით ნამდვილ ოსმალებზედაც-კი. ოსმალებთში კაცი ისეთ შვენიერს ხის ოდებს და ქვითკირის სახლებს ვერსად ნახავს, როგორიც და-

საელეთ საქართველოში ქართველ-მაჰმადიანებს აქთ.

შავშელი გლეხის სახლის ახლოს დგას საბძელი. საბძელს ესენი აკეთებენ მთელ-მთელი რგვალი ნაძვის ხეებისაგან. აქაური საბძელი ჩვენს გლეხაკობას სადგომ ბინათაკი დაენატრება. მე, როცა შავშეთი ვნახე და მიტხრეს, რომ სახლების ახლოს ისინი საბძლებიაო, ქეშმარიტათ გავკვირდი. საბძლის ახლოს შავშელის სახლ-კარმიდამოს აშვენებს კალო. კალო აქ ისეთივე იციან, როგორც ჩვენში. განიავება, გაღეწვა, შენახვა და სხვა თითქმის იგივეა, განსხვავება არა არის რა, მხოლოდ არის ისეთი აღგილები, სადაც ხშირათ ნიავი (ქარი) არ იცის ხოლმე და ამიტომ განიავება ცოტა უჭირდებათ.

აქეთ ყანების მორწყვა იციან. ხშირათ ისეთი სიციხეები იცის, რომ არ მორწყან, მოსავალი თითქმის არ მოუვათ.

შავშელები, როგორც შენიშნულია, ძველათ არ ყოფილან და არც ახლა არიან ვაქრობას შეჩვეული. ესენი დღესაც არ მისდევენ წვრიმალ რამეების ვაქრობას. ამით არამც თუ მართო შავშელები არიან შენიშნული, არამედ ეს ეტყობა მთელს მაჰმადიან-ქართველებსაც. ესენი ვაქრობას სხვა თვალთ უმზერენ. სწორეთ ამის მიზეზი უნდა იყოს, ჩემი ფიქრით, ის, რომ წარსულ საუკუნეში შავშეთში გაჩნდნენ სომხები და კათოლიკები, რომლებმაც ვაქრობა იწყეს და ხელში ჩაიგდეს მთელი შავშეთის ერის აღებ-მიცემობის საქმე!.. მცირე ოდნათ შავშელებმა ამათი მეოხებით გაახილეს თვალები და ცოტ-ცოტათი თვითონაც იწყეს ვაქრობა.

რადგანაც აქ სიტყვა სომხებზე ჩამოვარდა, ამიტომ იმათაც მოვიხსენებთ და გავაცნობთ მკითხველებს. შავშეთში ოთხი სოფელია სომხებით დასახლებული. ორში

კათოლიკები ცხოვრობენ და ორში გრიგორიანები. მე
ამათ შესახებ იმას ვიტყვი, რაც ჩემი თვალთ ვნახე და
რაც მათ მიამბეს. სომხები და კათოლიკები ძველათვე და-
სახლებულან აქ და ვაჭრობა დაუწყიათ. ამათი ვაჭრობა
ძალიან მცირე ყოფილა, ესენი ყოველთვის შიშ-ქვეშ ყო-
ფილან მომწყვდევული, ხშირათ ცარცვავედენ ხოლმე აქა-იქ,
ნამეტურ მეგზავრობის დროს; ისინი ისე შავშელებისაგან
არ იცარცვებოდენ, როგორც სხვა თემის მუსულმანთა-
გან. ამათი მდგომარეობა იქამდს სამწუხარო ყოფილა,
რომ ესენი მაჰმადიანებისაგან ყოველს წუთს ელოდენ
აღგვას!... ამათი ვაჭრობაც ისე წარმოებდა ყოველთვის,
როგორც ერს ჰსურდა. რის გამო აქაურ ვაჭრებს ყოველ-
თვის სული ეხუთებოდათ პირში!..

აქაური სომხები და ფრანგები მეტათ წყნარი და
შვიდობიანი ხასიათის მექონე არიან. მოგზაურ ქრისტიან-
ების დიდი პატივის მცემელი; ესენი როცა-კი შავშეთში
ვინმე ქრისტიან მოგზაურს ნახავენ, დიდათ ესიამოვნებათ,
უხარიათ, არ იციან როგორ ასიამოვნონ მას... ამ მხრით
სანაქებოა მათი წყნარი, შვიდობიანი საქციელი, პურ-
მარილის სიყვარული და სხვა. ამათ მიამბეს შემდეგი:

ოსმალოს დროს ჩვენი საქმე ისე იყო წამხდარი, რომ
როცა კი მაჰმადიანები ისურვებდენ, ჩვენ ჩვენი საკუთა-
რი სახლიდან გამოგვრეკდენ, შიგ თვითონ მოთავსდებო-
დენ და ცეკვა-თამაშას დაიწყებდენო. უარის თქმას ვინ გა-
ბედავდა, ყველას აგვიკლებდენო. გარდა ამისა, ვისმეს ქორ-
წილს რომ ვადეხბდიდით და პატარძალს საქორწილო
ტანთ-საცმელს ჩავაცმევდით, ეს ტანთ-საცმელი რომ ჩვენს
მოხელეებს ენახათ, ისინი მეორე-მესამე დღეს კაცებს გა-
მოგვიგზავნიდენ და შემოგვითლიდენ, რომ თქვენი პა-
ტარძლის ტანთ-საცმელი გამოგვიგზავნე ეხლავ, თვარა

მოვალთ და ავიკლებთო... უნდა ამდგარიყავით ჩვენცა, პატარძლისთვის ახალი ტანთ-საცმელი უნდა გაგვეხადა, შეგვეხვია ბოხჩაში და გაგვეგზავნა დანიშნულებისამებრ, ვინც ითხოვდა, და თუ არ აუსრულებდით სურვილს და სიტყვას, მაშინ შენი მტერი, რაც ჩვენ დღე დაგვადგებოდა... ერთი რამ დღესასწაული დღე, ღვინი ან რამე ისე არ შეგვეძლო გადაგვეხადა, რომ მათგან რამე დევნა და მუქარა არ მიგველოო...

შავშეთსა და იმერ-ხევში სულ სომეხი რიცხვით 250 კომლი იქნება. აქეთ სამი ეკკლესია, ორი კათოლიკეების და ერთი გრიგორიანების. აქეთ პატარ-პატარა სასწავლებლები და ასწავლიან წერა-კითხვას. ვაჭრობის გარდა, ესენი მეურნეობასაც მისდევენ და ზოგნი მათში გამდიდრებულან კიდევ. აწინდელ შავშეთის მაჰმადიანებთან მათ კარგი განწყობილება აქეთ. ესენი ცხოვრებენ დაბა სათლეს, ოქრო-ბაგეთს, სათლეს, ჰზაგაურს და მამა-ხეჯისს. მათსავე ამ სოფლის მცხოვრებ გრიგორიანებმა და კათოლიკებმა ქართული ღვთაება იცნან შეძლების და გვარად. ოსმალურს უფრო კარგათ ეწყობიან. აქ მცხოვრებ კათოლიკების შესახებ დიდი ხანია, რაც ჩვენს კათოლიკეებში შემდეგი აზრი ტრიალებს და აქ არ შეიძლება, არ მოვიყვანოთ.

ამბობენ, ქართველთა დევნულების დროს, ზოგიერთ ქართველებს, რომლებსაც სურდათ მაჰმადიანებისაგან თავი გადაერჩინათ, თავის-თავი კათოლიკეთ აღიარესო და კათოლიკის სარწმუნოებას შეუერთდენო. შემდეგ ამ ქართველ კათოლიკებისათვის საეკკლესიო ენათ სომხური ენა იქნა შემოდებულიო. რაკი საქმე ასე მოხერხდა და ქართველ კათოლიკების საეკკლესიო ენათ სომხური ენა გარდიქვა, მას შემდეგ ქართველებმა იწყეს სომხურათ

ლაპარაკის მიჩვევა და დროის განმავლობის მეოხებით მათ სამშობლო ერთ სომხური ენა გარდიქცაო. აი, ასეთ კათოლიკების რიცხვს ეკუთვნიან არდანიუჯის, შავშეთის, ართვინის და ბევრი კიდევ სხვა ადგილების კათოლიკებიო, რომლებიც დღეს თავის ვინაობას სომხობით ხატავენო. ამ აზრის დასამტკიცებლად კმარა ისიც, რომ ჯერაც კიდევ მათში ქართული ენის სიტყვები არ აღმოფხვრილა და ლაპარაკის დროს ესენი ძალიან ბევრ ქართულ სიტყვებს ხმარობენ ისეთ სიტყვებს, რომლებსაც არავითარი შესავსება და ნათესაობა არა აქვთ სომხურთან.

შავშელები არა მარტო ვაქროლაში და სხვა და სხვა ხელსაქმეებში არიან უკან ჩამორჩენილი, განათლებითაც ერთობ დაბლა დგანან. დღევანდელი ამათი განვითარების ზომა XII საუკუნის განვითარებასთან შედარებით ერთობ დაბლა დგას!.. მთელ შავშეთში არ მოიპოვება ერთი კაცი, რომ რისმე შესაფერი ცოდნა ჰქონდეს, იცოდეს ევროპიული ენები, მეცნიერება და სხვა. ევროპიული ენების კი არა და, რუსული ენის მცოდნე არავინ არის; ერთ კაცს ვერ ნახავთ, რომ მასთან შეიძლებოდეს განვითარებული კილოთი ლაპარაკი. ამათი მდგომარეობა დღეს ისეთი პირობებით არის გარემოცული, რომ, მე მგონია, ჯერ დიდი ხანი გაივლის ისე, რომ ამათში ან განათლება შევიდეს და ან განათლების მნიშვნელობის მცოდნე პირები გაჩნდნენ. ამას თავისი მიზეზები აქვს და, რასაკვირველია, რომ ეს მიზეზი მაჰმადიანობა და მისი ფანტაზია. სამწუხაროდ, შავშელები და მთელი მაჰმადიანებიც სწავლა-განათლებას ისე უმზერენ, როგორც იარაღს, ცხოვრების და სიმდიდრის მოპოებისთვის და არა ისე, როგორც ძალას და სახსარს კაცის გონების

გასანათლავათ, გასასპეტაკებელათ და გასაშვენებლათ. ასეთ იარაღათ ამათ უფრო ჩვენებურა სწავლა მიაჩნიათ, თვარა თათრულს სხვა ფერ უმზერენ; თათრული სკოლები, მათი ჰაზრით, ღეთისა და მაჰჰადის სახლია.

ჩვენ აქ ლაპარაკი ჩამოვაგდეთ სკოლების უქონლობის გამო. დიახ, შავშეთში სკოლები არ არსებობს. თუმცა ხოჯებსა და მოღვებს-კი ყოველ ჯამეს გვერდით აქვთ გამართული პატარა მედრესეები, მაგრამ იქ არა საპედაგოგიკო წესები არა არსებობს რა და მათი არსებობა უფრო საზარალოა, ვინემ სასარგებლო. ხოჯა მთელის წლობით მარტო ან-ბანს და ლოცვებს ასწავლის ბავშვებს ამ სკოლებში ოთხი-ხუთი წელიწადი სწავლობს ბავშვი, მერე სკოლიდან გამოდის და მას იმდენი ცოდნაც არა აქვს, რომ თავის სახელი და გვარი მოაწეროს, ან ვისიმე წერილი წაიკითხოს. სწავლის დროს ცემა-ტყუებასაც დიდი ადგილი უჭირავს. საკლასო ოთახები ერთი ბეწოა. ბავშვები შიგ უბრალოთ ჰყრიან იატაკზე, ძირს წიგნები მუხლზე უწყვიათ და ისე სწავლობენ. ამათში სკოლის საქმე რო აღიძრას და მოხერხდეს, ძირელ კარგი იქნება, ნამეტურ იქ, სადაც სომხები და კათოლიკები ცხოვრობენ. ესენი ნატრულობენ სკოლებს. ამათ თათრებიც მიჰბაძვენ. შავშეთში ისეთი სოფლებიც არის, სადაც აუცილებელს საქიროებას შეადგენს ჩვენებური სკოლის დაარსება.

სასულიერო წოდებას ამათში დიდი ადგილი უკავია. ყოველ სოფელში ჯამე (და ზოგ ალაგას შვენიერი ჯამეებიც) აქვთ გაკეთებული. აქაური მოლა-ხოჯები უფრო მდიდრათ ცხოვრობენ, ვინემ აჭარაში; აქაურებს ჯამაგირსაც მეტს აძლევენ. მიზეზი-კი არ ვიცი, თუ რისთვის არ-ს ასე. მოლა-ხოჯები აქაც სტამბოლიდან, ტრა-

პიზონიდან და სხვა ასეთ ადგილებიდან მოდიან. სწავლას იქ იღებენ, თუმცა ამათ არაფერი სწავლა ეტყობათ. იციან მხოლოდ ლოცვები, „ყორანის“ კითხვა და სხვა, სასულიერო საქმეების გარეშე ამათ ხალხზე არაფერი გავლენა აქვთ. თუმცა შავშეთს თავის მეჯლიშიც აქვს, ყადები ჰყავთ და ხშირათ ბევრს სახალხო საქმეებს ესენი არჩევენ, მაგრამ ვაი ამასთანა გარჩევას! ამათში სამართალი ყადების მეოხებით ფულებზე იყიდება. ამაზე ანდაზებიც-კი აქვთ შედგენილი. ყოველი ყადი მზათ არის, სამართლის გარჩევის დროს იმ პირს მიემხროს, რომელიც მეტ ფულს აძლევს. ხშირათ მოხდება ისე, რომ ორივე მხარეს ართმევენ ქრთამს, ხოლო რომლისაც უფრო მეტია, მას ემხრობიან. შავშეთის მეჯლიში ყადთა შორის ერთი სომეხიც ურევია, რომელიც მონაწილეობას იღებს საქმეების გარჩევის დროს, მხოლოდ მაშინ, თუ თათარს და სომეხს მოუხდათ რამე საჩივრები. მეჯლიშს შეუძლია მხოლოდ სამოქალაქო საჩივრების გარჩევა და დამნაშავის ხუთი წლით გაგზავნა, ციხეში დაპატიმრება და სხვა.

საუბედუროთ, შვენიერ და მეტათ მოხდენილ შავშეთში ჩვენი ძველი ცხოვრების ნიშნათ ბევრი არაფერი ნაშთები დარჩენილა. აქაც ჟამთა ვითარებამ და ბნელმა გარემოებამ ჩანთქა ყოველისფერი ისევე, როგორც დასავლეთ საქართველოს ზოგი ერთ მხარეებში... შავშეთი ისტორიული ნაშთებით ძველათ მდიდარი იყო. ეს ჩვენს ისტორიაშიაც ხომ ცხადი არის, მაგრამ ახლა-კი ტბეთის ტაძრის, დარღვეული ოპოზის და ორი-სამი კიდევ ჰატარა ეკლესიების და ციხეებს გარდა სხვა აღარაფერია დაშთენილი, ყველაფერი აღგვილა!

ტბეთის ტაძარს სდგას სოფ. ცახას-ძიარს, ანუ, როგორც ჩვენები ამბობენ, ტბეთში. მონასტრის გამო

სოფელს „ტბეთს“ უწოდებენ ჩვენში, იქაურები-კი— „ციხის ძირს“. ეს სახელწოდება „ტბეთი“, ვახუშტის თქმით, დარქმევია მრავალ ტბათა გამო, რადგანაც არსიანის მთების ძირს, შავშეთის მხრით, ბევრს ალაგს პატარ-პატარა გორაკებია და ამ გორაკების შორის აქა-იქ კაცი ხშირათ ნახავს პატარ-პატარა ტბებს. დღესაც ასევეა. მე პირველ ნახვისთანავე გავკვირდი ასე ხშირი წყლების გამო; გუბები მეგონა, მაგრამ ამიხსნეს, რომ ტბებიაო. აქ ეს პატარა ტბები მალე დაშრება და აქა-იქ გადიშვება, მაგრამ მათ გზა არა აქვთ, გორაკები კედლებივით არის გარშემოკრული და წყალს არ უშვებს, რომ საითმე გადავიდეს. ხალხმა რომ მოინდომოს, ძალიან მალე დააშრობენ ამ პატარ-პატარა გუბე-ტბებს.

ტბეთის ტაძრის აშენება ეკუთვნის მეათე საუკუნის დასაწყისს. ის აუშენებია აშოტ-კუხს, — კურატპალატ ბაგრატიანს. ეს ეკლესია იმავ დროს დანიშნულ იქმნა საკათედრო ტაძრათ და განიწესა ეპისკოპოზი, რომელიც ტბევრათ იქმნა წოდებული. ბაგრატ მეოთხის დროს ეს ტაძარი დიდათ გაბრწყინდა, აქ ვინც-კი იყვენ ეპისკოპოზები, ყველანი მწიგნობარი კაცები და თავის დროის შესაფერათ განათლებულნი იყვენ. ნამეტურ იონე ტბევერი და საბა და ამათთან კიდევ სხვანი ჩვენს ისტორიაში მეტი მაღალი ღირსებით სჩანან. იმავ დროს ტბეთის ტაძრის გვერდით აშენებულ იქმნა ვრცელი სასწავლებელი, რომლის რექტორათ ტბევრები ითვლებოდენ. ამ სასწავლებელში სწავლობდა შოთა რუსთაველი, იონა შავთელი და სხვები. ამ სასწავლებლის მასწავლებელთაგან შემუშავდა ქართული გალობა, აქ შეიკრიბა მთელი დასი ქართველ მასწავლებლებისა, რომლებმაც შეადგინეს ქართული გალობის ნოტები. მძვირფასმა ხელო-

ნაწერებმა ჩვენს დრომდისაც მოაღწია. უნდა ითქვას, რომ ტბეთის ეკლესია საქართველოში ისეთივე მნიშვნელოვანი იყო, როგორც მცხეთა, გელათი, ზარზმა, ბოლნისი და სხვანი. ტბეთის მონასტერი უფრო მეტი მნიშვნელოვანიც იყო სწავლა-განათლების მხრით, რადგანაც საბერძნეთში ნასწავლი ქართველნი პირველათ შავშეთში მოდიოდნენ და ტბეთის ტაძარში ისადგურებდნენ.

ტბეთის ეპისკოპოსები მამფეებჯათაც იწოდებოდნენ, ე. ი. მამფალი. ეს სიტყვა წარმომდგარა მისგან, რადგანაც ტბეთს ბევრი ყმა და მამულებიც ჰქონდა და საეკლესიო ყმანი მღვდელ-მთავარს მამფლადაც უხმობდნენ. ტბევერს მეფეების და პირონის კურთხევაში მეშვიდე ადგილი ეკავა. ტბეთის ეკლესიის სასწავლებელში ბევრი ბერძენი და ქართველი გამოზდილა. ამ მწიგნობრებისაგან ბევრი წიგნებიც დაწერილა. ძველი ქართველი მწიგნობრობა თითქმის ამ ტაძრის სასწავლებლიდან გაბრწყინდა და მოიფინა; აქ უცხოვრიათ თითქმის ყველა გამოჩენილ ქართველ მწიგნობრებს და მთარგმნელებს; აქ სცხოვრებდა დროებით თვით გიორგი მთაწმინდელი, ექვთიმე, იოანე და სხვებიც მრავალნი მამანი ქართველთა ეკლესიისა და მწერლობისა. ასეთი დიდი იყო მნიშვნელობა ტბეთის ტაძრისა ძველათ.

ტბეთის ტაძარი გაკეთებულია წითელი თლილი ქვით, ოთხ-კუთხედი ჯვარედინის მსგავსად. თფილისში ამას მცირეთ ქაშუეთის ეკლესიის მოყვანილობა წააგავს. საკმარისად სქელი კედლები აქვს, ეკლესიის სიგანე იქმნება შინ ნაბიჯი და სიგძეც ამდენივე. ეკლესიის შუა ალაგას ატანილია ოთხი დიდი თლილი ქვის სვეტი. ეს სვეტები აერთებს ამ ეკლესიის კედლებს ერთმანერთთან. თვით ამ სვეტების თავზედ დგას ეკლესიის გუმბათიცა. ასე

რომ ეკკლესიის კედლები თუნდაც მთლათ დაიქცეს და ეს სვეტები-კი დარჩეს ისე, როგორც სდგანან, მასზე მკვიდრათ დაშთება გუმბათი და არ დაიქცევა. ეკკლესიას აღმოსავლეთისკენ საკურთხეველის ადგილი ეტყობა; საკურთხევლის გვერდით პატარა ოთახია; ეს უთუოდ ეპისკოპოსის შესამოსლის და საეკლესიო ნივთების საწყობი იქნებოდა. ეკკლესიაში მარჯენა სვეტთან ახლოს არის ამ ტაძრის მღვდელ-მთავრის საჯდოში ადგილი; ეკკლესიის სამხრეთ გვერდით მალა არის აივანი, რომელსაც წინ თლილი ქვის მოაჯირები აქვს. ეკკლესიის შესავალში, კარების ზემოთ არის აგრეთვე პატარა თლილი ქვის აივანი, რომელსაც წინ ფერადი წამლებით ნახატები აქვს. ჩანს, ეს მგალობელთათვის უნდა ყოფილიყოს. ეკკლესიის ჩრდილო მხარეს, ორი საჟენის სიმაღლეზე, კედელი დაქცეულა, ქვები იქვე ჰყრია; ასევე ჩამოქცეულა სამხრეთ კედლის ერთი ალაგი; დანარჩენი მთლათ არის; საკურთხევლის კედელიც გახეთქილა, მაგრამ მკირეთ მოშორებიან კედლები ერთმანეთს. მათი დამაგრება დიდ ხარჯს არ მოითხოვს. ეკკლესიის ყოველ კედელზე თქვენ შენიშნავთ შეწიერის სურათებს. საკურთხეველში დახატულია მთელი ტანით მაცხოვარი და მისი მოციქულები, აქვე, ამით ახლოს დახატული არიან ვილაც ქართველი ისტორიული პირები — ქალები და კაცები; ნახატების ტანთსაცმელი აჩენს, რომ ისინი ქართველები უნდა იყვნ. ბევრ ალაგას ნაწერებიც ჩანს. მთელი ეკკლესია საფლავებით ყოფილა სავსე. ეკკლესიის სამხრეთ მხარეს, სვეტთან ძვეს ერთი დიდი შავი ქვა, რომელსაც სიმაღლე ექნება ორი არშინი და სიგრძე საჟენის ტოლა; მეტათ შავი ქვა არის, მარმარილოს ჰგავს. აქ არ იციან, თუ რა ქვა არის ეს და საიდანაა მოტანილი. ეს ქვა ძვეს ერთ

საფლავზე. ამ ქვის მახლობლივ ეკკლესიის კედლის ერთ ქვაზე გამოქრილია ჩუქურთმით მაშენებელი ამ ეკკლესიისა აშოტ ბაგრატიონი, საგმირო ტანთსაცლმით და ხმლით. აქაური მაჰმადიანები ამბობენ, რომ ამ ქვის ქვეშ თამარ მეფე ასაფლავიაო. ორმოცმა კაცმა სწია ეს ქვა და ვერ მოაცილეს საფლავსაო.

ეკკლესიას გარედან ბევრი ჩუქურთმები ეტყობა, სა-
ნათურების გვერდით, ნამეტურ გუმბათში. გუმბათის მზე-
რა კაცს განცვიფრებაში მოიყვანს, ის დიდ შთაბეჭდი-
ლებას ახდენს მნახველზე. გუმბათში ერთ ალაგას დატა-
ნებულია ერთი თლილი ქვა, რომელზედაც ამოქრილია
შემდეგი ხუცური ასოები, რომელიც მომყავს მე აქ სწო-
რეთ იმ სახით, როგორც ქვაზეა ამოქრილი:

ს ო ს რ ს

ეკკლესიას გარედან ბევრ ალაგას აქვს წარწერები,
ბევრ ალაგას ქვები მომტვრეულა და ზოგიერთი წარწე-
რიანი ქვები ძირს ჰყრია. როგორც მითხრეს, ამ ეკკლე-
სიის გვერდით ძრიელ ბევრი წარწერიანი ქვები ეყარაო.
ყველა ის ქვები ყუთებში ჩააწყეს და მოსკოვს წაიღესო;
ასევე დაუთხრიათ ეკკლესიის საფლავები, შიგ ბევრი ოქ-
რო ვერცხლის ნივთები აღმოჩენილა და ისიც თან წაუ-
ღიათ! გუმბათის ზემოთ, ჯვარს ამ სამი წლის წი-
ნეთ მეხი დასცემია და გუმბათისთვის ვერაფერი დაუკ-
ლია, მხოლოდ, სადაც დასცემია, იქ ერთი არშინის ტო-
ლაზე ქვა ჩაუტეხია და ჩაუქცევია. ისე მაგრა შედუღე-
ბულა გუმბათის ქვა და კირი და ისე შეზავებულან
ერთმანეთში, რომ ძნელათ იგი ქარმა, სეტყვამ და მეხმა
დაანგრიოს. საბრალო ნაშთს კაცის ხელი და მტრობა
არ ეყო და ბუნებამაც მასზე მოიკალა. მეხის დაცემამ
აქაურს მაჰმადიანებზე ერთობ ცუდი გავლენა იქონია:

ტბეთის ეკკლესია მათ ჯამეთ ჰქონდათ, მეხისა ძლიერ შეეშინდათ, მაშინათვე ჯამე მოშალეს და სხვაგან გადიტანეს. ჯამეს გასაკეთებელ მასალათ მათ დაუქცევიათ ტბეთის ეკკლესიის სამრეკლო და მისი ქვები მოუხმარებიათ ჯამესთვის. ეკლესიას გარშემო გალავანიც ჰქონია, სადაც ერთი დიდი ყვითელი ქვა გდია: რგვალი, თლილი ქვა, სიგძე ექმნება ერთი საყენი. ამბობენ, რომ ეს შეენიერი ქვა აღრე აქ ერთს საფლავზე მდგარა. არ ვიცით, თუ ეს საფლავი რისთვის დააქციეს.

შავშელეები ტბეთის ტაძრის შესახებ ბევრ ზეპირამბებს მოგვითხრობენ. ესენი ამბობენ, რომ ტბეთი თამარ დედოფლის გაკეთებულიაო. მაინც აქაც ისევე იციან თამარ მეფის სახელი, როგორც აქარაში: აქაც ძველ ნაშთების კეთებას თამარ დედოფალს აწერენ; აქეთ არ მოიძებნება ერთი ქართველი მაჰმადიანი, რომ იმან თამარ მეფის სახელი არ იცოდეს.

ტბეთის ეკკლესიას სიმაღლე რვა საყენიდან ათამდის ექნება, ერთ ქვაზე მინაწერია შემდეგი:

შ.ჟ. ყი. ჭ. მ. მ. ი. მ.

ტბეთის ნაშთს გარდა, შავშეთშივე ძვეს ოპოზის ტაძარი, სწორეთ იმ მდგომარეობაში მყოფი, როგორც დ. ბაქრაძეს აქვს აღწერილი. ეს ტაძარი ტბეთიდან 30 ვერსის სიშორეზეა, ქოროზის ნაპირას, წითეთის-ციხის მახლობლათ. ოპოზის ტაძარი ჩვენს ისტორიაში ნათლისმცემლის უდაბნოთ იწოდება და აქ ყოფილან მამანი ოპიზარნი, რომელთა ხსენება ვრცლათ არის ჩვენს ისტორიაში აღწერილი. ოპიზის აღშენება მიეწერება მეცხრე საუკუნის დასასრულს, გურგენ ბაგრატივანს. ეს ტაძარი მეტათ ძვირფასი განძეულებით იყო შემკობილი, თუ გარეგან და თუ შინაგან. ამ ნაშთებს გარდა, აქა-იქ თითო

ორივე ნაშთებიც არის, მაგრამ იგინი ისე დაკნინებული არიან, რომ მათი აღნუსხვა აქ არ ღირს.

ისტორიულ ნაშთებთან შავშეთში ერთად ქართული ენაც მოსპობილა... როგორც გადმომცეს აქაურმა მოხუცებულებმა, აქ ქართული ენა ამ 60 წლის განმავლობაში მოსპობილა. აქაურების თქმით, შავშეთი ყველაზე ადრე გათათრებულა, ბევრათ უწინარეს აქარელებზე, ამიტომ ამათში თათრული ენაც ერთობ ადრე შემოსულა ხმარებაში; მეთვრამეტე საუკუნეში შავშეთში თათრული ენა უკვე მოუენილი ყოვილა. ყველა ოჯახში სცოდნიათ თათრული ლაპარაკი და სწორეთ ამ ენის შესწავლა გამხდარა მის საფუძვლათ, რომ ამ 60 წლის წინეთ შავშეთში ქართული ენა სრულიად ამოვარდნას მისცემია. აქ მითხრეს მოხუცებულმა კაცებმა, რომ ჩვენ პატარაობის დროს აქ ქართულათ ვლაპარაკობდითო, ჩვენი ძველებიც ასევეო, მაგრამ შემდეგ გადაგვაფიწყდაო, დიდი ხანი არ არის, რაც ქართული გადავარდაო. ყოველი შავშელი თავის თავს გურჯათ აღიარებს. ყველა ამბობს, რომ ჩვენ ქართველები ვართ, რომ ქართველები არ ვყოფილიყავით, მაშინ აქ ტბეთის ეკკლესიას რათ გააკეთებდენო.

შავშეთში ქართული ენის ნიშნები აქა-იქ დარჩენილა, მაგალითებრ, მთებს, ხეობებს და ნამეტურ სოფლებს შერჩენიათ ქართული სახელები. აქეთ ყოველ სოფელს ქართული სახელი ეწოდება და ქართული სახელის არა მქონე სოფლები იშვიათია. აი ამ სოფლების სახელები: სათლელი, საბუღარა, მურღენი, მამა-ნელისი, გურნათელი, მორბოსი, ზენდობა, ცეკლაური, ცორცვალი, მოქეთა, მუხნობანი, ვერხნალი, ხანთუშეთი, ქვათეთრასი, ოქრო-ბაგეთი, სულოზანი, ციხე, მერია, დაბა წვრი-

ლი, სულესი, შავქეთი, ბალავანი, რიბათი, კუჭენი, საფარა, სამჯელ, ქვათეთრისი. აქ არის პატარა ნაეკლესიარი. ჩხტა, ციხისძირი, ტბეთი, ხოხლეური, გარყილუფი, ჯვარება და ახალდაბა და სხვა. ზოგიერთები ამ უკანასკნელ სამ სოფელში ქართულ ენაზე ლაპარაკობენ და ამიტომ აქ პატარა უნდა შევჩერდეთ და შევეხოთ ენის დაკარგვის საქმეს შავშეთში.

შავშეთში ქართული ენის დაკარგვის საქმე და მისი მიზეზების გამოკვლევა რთული გამოსაცნობია. მით უფრო საძნელოა, რომ მთელს შავშეთში ქართული ენა დაკარგულა და, გარდა სიტყვა „ბიჭო“ სი, არა დარჩენილა რა. დაძახების დროს ამ სიტყვით მიმართვენ ერთმანეთს. ქართული ენა შავშეთში შენახულა მხოლოდ ერთ სოფელში, სახელდობრ: სოფელ ახალ-დაბას. ახალ-დაბა შუაგულ შავშეთში ძვეს; გარშემო სულ სოფლები აკრავს, სადაც თათრულ ენაზე მოსაუბრე ქართველი მაჰმადიანები ცხოვრობენ. როგორ მოხდა ეს, რომ მთელმა შავშეთის სოფლის ქართველობამ დაკარგა ქართული ენა და შიგ შუა გულ მდებარე სოფ. ახალდაბის ქართველებმა-კი შეინახეს თავიანთი დედა-ენა? აქ რაღაც სხვა საიდუმლო მიზეზები უნდა იყოს, აქ სულ სხვა რაღაც ცნობები უნდა არსებობდეს, რომლებიც ჟამთა მიმდინარეობას ჩაუყლაპავს და გაუქრია ისევე, როგორც ქართული ენა შავშეთში!..

სოფ. ახალ დაბის მცხოვრებთ რიცხვი 100 კომლზე მეტია; აქ ყველამ ქართული ენა იცის და ქართულათ საუბრობენ. აქ ვიკითხე ამის მიზეზი და სხვა-და-სხვა ნაირი ცნობები მითხრეს; საზოგადოთ-კი შემდეგი დასკვნა გამოვიდა: ახალ დაბელნი ერთობ გვიან გადუღვენ სჯულსო. მათ ჯერეთ სჯულის გამო ჰქონიათ ჩხუბი და დავი-

დარაბა, ომები და მერე რის წვალებით გათათრდენ, მაგრამ არც გათათრების შემდეგ მოისვენესო; უარესსაქმეებს გათათრების შემდეგ ჩადიოდნო. ორმოც-დაათ წელიწადზე მეტი ისინი თათრებიც იყვენ და ქრისტიანობდენ კიდევცაო. ამაზედაც ბევრი დავიდარაბა გამოიარეს, მაგრამ არ გატყდენ, არ იქნაო! თავის სჯულზე და ლაპარაკზე მაგრათ იდგენო. ოსმალელებს მობეზრდათ მათთან ჩხუბი, დავიდარაბა და, რაკი გაათათრეს, ენის შესახებ თურმე ხმას აღარა სცემდენ. ახალდაბელებთან ვერც მოლა-ხოჯები აწყობდენ თურმე რასმე; რამდენსაც ისინი მათ დარიგებას აძლევდენ, იმდენათ ახალდაბელები უფრო მაგრდებოდენ. საქმემ იქამდის მიალწია, რომ ახალ დაბელებმა შავშეთის სხვა-და-სხვა სოფლის ხალხთან ნათესაეობა მოსპეს, არავის ეკარებოდენ ახლოს, ქალს არავის აძლევდენ ცოლათ, არც თვით თხოულობდენო; სხვა სოფლის ხალხი მათ სძულდათ და სულ ერთმანეთში ჰქონდათ მისვლა-მოსვლა და მეგობრობაო. პირდაპირი მიზეზები ეს არის, რომ შავშელებმა ქართული ენა დაკარგეს და ახალ დაბელებმა-კი შეინახესო. დანარჩენ სოფლის ხალხსაც რომ ასეთი გმირობა გამოეჩინა, მაშინ, ცხადი საქმეა, არც იგინი დაივიწყებდენ ქართულ ენას, მაგრამ ისინი ოსმალელებს დაჰმორჩილდნო. უნდა ვთქვათ, რომ ამათი ესეთი მორჩილება სხვებისთვის საკიცხველათაც გახდა და აქარლებს მაშინ შეეჯავრათ შავშელნიო. აქარელებს რომ შავშელები დღესაც ეჯავრებათ და მათ მხდალს ეძახიან, ეს ყველასათვის ცხადი საქმეა. აქარლები შავშელებს მევირეებს ეძახიან; რა მათი საქმეა გმირობა, ფირალობა და თავის გამოჩენა, მაგენი წისქვილში ვირებით სიმინდს უნდა ეზიდებოდნო. ეს ზიზღი და დაცინვა მათში ისე გამწვავებულა, რომ შავშეთ-

ში აქარელ კაცს, თუ კარგა გულიანათ არ თხოვა, სახლშიაც-კი არ აძინებენ; ეს მე თვით შემემთხვა. ჩემ სტუმრობას დანატროდენ შავშელები, მაგრამ აქარლები რომ თან მახლდენ, ეს კი ვერაფრათ მოწონდათ. ბევრ გზის მთხოვეს:—ბატონო, ეგ აქარელი კაცები მოიცილე თავიდან, აქარაში წავიდენ და ჩვენ გიბატონებთო.

უკანასკნელ რუს-ოსმალთა ომის დროს, ზემოხსენებული ადგილები რუსეთის იმპერიას შემოუკავშირდა. მით აღსრულდა ნატვრა ჩვენთა მამა-პაპათა. როგორც სხვა ადგილები, ისე შავშეთიც ჩაბარდა რუსეთს. ამ დროს ყველაზე დიდი ფანატიზმით გატაცებული მაქახელი და ქობულეთი აღმოჩნდა. შავშელებს ხმა არ ამოუღიათ, მთელი მაქახელი ლი გადასახლდა ოსმალეთში, მურღული მთლად დაიკალა, ვანა, ქობულეთი, აქარდანაც საკმარისი რიცხვი წავიდა და შავშეთიდან-კი სულ რამდენიმე კომლი დაიძრა. ასე მთელი შავშეთიდან—ოცი კომლი; ისინიც სინანულში შევიდენ ბოლოს. სოფელი ახალ-დაბა-კი მთლათ ამხედრდა, ქართულ ენაზე მოსაუბრე მაჰმადიანები მთლათ დაირაზმენ და ასტეხეს საუბარი, რომ არიქათ, თავს ვუშველოთ, თორემ ჩვენი საქმე ცუდათ იქნებაო, რუსები ჩვენ თათრად არ გაგვიშვებენ, გაგვაქრისტიანებენო. შავშეთში ყველაზე დიდ ფანატიკოსებათ ქართულ ენაზე მოლაპარაკე მაჰმადიანები აღმოჩნდენ. ესენი დიდათ მეცადინეობდენ, რომ დანარჩენი მაჰმადიანებიც აეყოლიებინათ, მაგრამ არავინ აპყვა მათ. მათგან ბარე 100 კომლამდის შეგროვდა და გადასახლდა ოსმალეთში. ამათი წასვლა იყო და შავშეთის ხალხის ექვიანობით დარჩენა შავშეთში. ამათაც აუტრუვდათ გული და ესენიც აპირებდენ აყრას და წასვლას.

*ქახელი
სახლი
მთელი
დაიკალა*

გავიდა რამდენიმე ხანი და აკი, ერთ დღეს, ახალ დაბელი ქართველ-მაჰმადიანები შავშეთს ისევ არ ეწვიენ! შავშელები სახტათ დარჩენ ამათი მოსვლით და ჰკითხეს, კაცო, რათ დაბრუნდით, ჩვენც იქით ვაპირებდათ წამოსვლასო. მათ მიუკვს: ღმერთმა ნუ ჰქმნას, ჩვენ ეს ერთი წელიწადი ვიარეთ, ვეთრიეთ, მაგრამ შავშეთის მსგავსი იქ ჩვენ ვერაფერი ვიპოვეთ და ამიტომ ისევ აქეთ დავბრუნდით; ღმერთმა ნუ ქნას, რომ ჰჩვენთაგანი იქით ვინმე წავიდეს; აქ დახოცვა უნდა ვირჩიოთ, იქ ცხოვრებას და სიხარულს, ამის ფასს ჩვენ იქ ვერაფერს ვპოვებთო!.. შავშელებმა ჩაკმინდეს ხმა, გულიდან მოიშორეს გადასახლების ოცნებები და დარჩენ თავის სოფლებში. ახალ-დაბელებიც დამკვიდრდენ ისევ ახალდაბაში და მას შემდეგ ცხოვრებენ ზემოხსენებულ სოფელში და ისევ ძველებურათ ქართულ ენაზე საუბრობენ. საქმე ისე იყო დაყენებული, რომ ახალ დაბელები იმ ხანებში არ მოსულიყვენ უკან, მაშინ დანარჩენი შავშელებიც აპირებდენ აყრას და ოსმალეთში გადასახლებას. მაგრამ საქმე ასე დატრიალდა. უნდა ითქვას, რომ დღესაც შავშეთში უფრო მკაცრი ფანატიზმით ქართულ ენაზე მოსაუბრე ახალ-დაბელები არიან და არა თათრულათ მოსაუბრე ქართველ-მაჰმადიანები.

შავშეთში სოფელ ახალ დაბას გარდა, ქართულ ენაზე ლაპარაკობენ სოფელ გარყილუფში. ამ სოფელზე ჩვენ არაფერს ვიტყვით, რადგანაც იგი შავშეთის განაპირა მდებარეობს, იმერხევისაკენ და იმერხევეში ხომ ქართული ენა არსებობს. აქ მცხოვრებ ქართველ-მაჰმადიანთა რიცხვი 60 კომლზე მეტია. ამ სოფლის ახლოს, ერთ ალაგას დღევანდლომდის ჩანს პატარა ნასაყდრალი. ქართულათ ლაპარაკობენ კიდევ შავშეთში სოფ. ჯვარებში; ეს სო-

გადასახლებული
მაჰმადიანები
დაბაში
დაბრუნდნენ

ფელიც შავშეთის განაპირას ძევს. აქ მცხოვრებლები რიცხვით 60 კომლზე მეტია. ქართულათ ლაპარაკობენ აგრეთვე სოფელ შავ-მთაში, (იონე შავთელის სოფელია) და სოფ. წითურეთში; ეს სოფლებიც შავშეთის განაპირას ძევს, იმერხევის გზაზე. იმერხევი და შავშეთი ისეა ერთმანეთზე დაკავშირებული-გადაბმული, მათ შორის ისე მცირე მანძილია, რომ ორივე ეს კუთხე ადმინისტრაციულად, შეერთებულია და შეადგენს ერთ ნაწილს, რომელსაც განაგებს ნაწილის უფროსი და რომელიც ეკუთვნის ართვინის ოლქს. მთელი ეს მიდამო შეიცავს 100-მდე დიდს თუ პატარა სოფელს. რაკი იმერხევი მოვიხსენეთ, ცოტას მასზედაც შეგჩერდებით მით უმეტეს, რაკ ის შავშეთის ნაწილს შეადგენს.

III

შავშეთის და იმერხევის ხალხის ცხოვრება ერთმანეთისაგან ბევრით არაფრით განირჩევა; მათი საზოგადო ცხოვრება ერთი სახისა და ერთი ხასიათის არის. ხალხი მაჰმადიანია, აქაც ისევე მისდევენ ცხოვრებას, როგორც შავშეთში; მუშაობა და საქმიანობა აქაც ისევე იციან, ყაჩაღობა და ქურდობა აქ სძულთ; ქალების გათხოვებაც აქაც ისეა, როგორც შავშეთში; ქალები აქაც მუშაობენ, ჩადრებით დადიან, პირს არავის უჩვენებენ, ოჯახში ძრიელ ბევრს საქმეს აკეთებენ, ნამეტურ ყანაში მუშაობის დროს, და სხვაგან ტყეში, წისკვილში და აქაიქ საზოგადოთ ქალები დადიან; აქ ქალებს დიდი საქმე და ჯათა-შრომა აწევთ კისერზე.

როგორც შავშეთია ჩვენს ისტორიაში და გეოგრაფიულ მწერლობაში უცნობი, ისევეა თითქმის იმერ ხე-

ვიც. იმერხევის ხსენებას კაცი ჩვენს ძველ წიგნებში ვერ-
სად შეხვდება. ამის შესახებ არც ვახუშტის აქვს რამე
ნათქვამი. იმერხევს ისინი შავშეთის ნაწილში მოიხსენე-
ბენ და ეს სწორიც არის, მაგრამ რაკი გარემოებას ასე
დაუყენებია საქმე და ერთი კუთხე მეორისაგან გაურჩე-
ვაუცალკევებია, ამიტომ ჩვენც აქ მას კერძოთ შევვებებით.

იმერხევი ძვეს შავშეთის დასავლეთის მხრით, კარჩ-
ხალის მთის გორამდის. აღმოსავლეთით არსიანი, შავშე-
შეთი და არტაანის მთები უძვეს, სამხრეთით—ართვინი
და ჩრდილოეთით შვენური და სამოთხის მსგავსი შირა-
ტის ხევი. ეს დიდი და ვრცელი შირატის ხევიც მთლათ
უცნობია ჩვენს რუკაზე. შირატის ხევი სხალტის ხეობას
სამხრეთით რჩება. ეს ხეობა ბევრნაირი ლირსებით არის
შემკობილი. შირატის მთების სიმაღლე 10-ათას ფუტამ-
დე უწევს. იმერხევი ერთი გზა გადადის აქარის სოფელ
მესიას ხეობიდან, მეორე გზა შირატის ხეობიდან და მე-
სამეც — ლივანიდან, ჭოროხის ნაპირას, ოპიზაზე კარგა მო-
შორებით.

შავშეთი და იმერხევი ერთმანეთზე ისეა გადაბმული,
რომ კაცი, თუ კარგა არ იცნობს ამ ადგილებს, ძნელათ
გაარჩევს ერთს მეორისაგან. იმერხევი შავშეთის აღმოსავ-
ლეთის მხრიდან დაიწყება სოფ. გარყილუფას, ანუ შავ-
მთის სიახლოვიდან. ამ სოფელსაც დასავლეთით წინ მიუღის
ქალის საფინავის ხეობა, რომელიც საკმარისათ ვრცე-
ლია. ის მიემართება დასავლეთით მდინარე იმერამდის,
სადაც მას უერთდება დიდი ხეობა, დასავლეთიდან მო-
მავალი, რომელსაც ქვაბთა ჰქვია. ეს ხევეები მდ. იმერს
ქვემოთ სამხრეთით მიემართებიან გრეხით და მდინარე
ჭოროხს ერთვიან. აღმოსავლეთ-სამხრეთით იმერხევს საზ-
ღვრავს წიფთის მთა, დასავლეთ-სამხრეთით—ართვინი.

მოგზაური იმერხევეს კარგათ მაშინ შენიშნავს და წარმო-
იღგენს, როცა ის შირატის მთაზე ავა და მთელ დასავ-
ლეთ-საქართველოს გადახედავს. აქედან ნათლათ ჩანს
დასავლეთ და აღმოსავლეთ-საქართველოს მთებიც-კი.
კაცი რომ ავა ამ მთაზე და იქიდან გადმოხედავს დი-
დი ხნის დაღუპულს საქართველოს ადგილებს, მე არა
შგონია, რომ მას გული არ ამოუჯდეს და არ შეწყუ-
ბდეს...

იმერხევი შავშეთისაგან მით განირჩევა, რომ შავშე-
თში უფრო ტყიანი ადგილებია, მასთანვე ვაკეებიც ხშირია,
საყანე მინდვრებიც და სახალახეებიც, იმერხევი-კი მოკლე-
ბულია ყოველსავე ამას. ის შედგება სულ შედუღებული
ჭკა-ჭირის მსგავს კლდეებისაგან; ყოველ კუთხეში ხედავთ
მაღალ, ძალიან მაღალ კლდეებს, რომლებიც ერთი შე-
ხედვით ლივანის ზოგიერთი კუთხეებს მოგაგონებენ. აი-
ვლით ერთ დიდ მაღალ კლდეს და ახლა იქიდან უნდა
დაეშვათ ძირს, ჩახვიდეთ რვა ათასი ფუტის სიმალიდან,
გაიაროთ ხეობა და შემდეგ უნდა შეუდგეთ მაღალ კლდიან
მთას. ამ გზებზე კაცი და ცხენი ისე ვერ გაივლის,
რომ ყოველ წუთში მას შიში არ მოელოდეს. ზამთარში
ხომ ბევრს ალაგას გავლა სულ არ შეიძლება. ასეთი გზე-
ბის და მდებარეობის მიზეზით აიხსნება ის გარემოება,
რომ იმერხეველები პირუტყვთა შორის ყველაზე უფრო
ვირებს ამრავლებენ; ესენი არიან მათთვის ცხენის, ურე-
მის და ყველაფერის სამაგიერო. ყოველ კაცს ხუთი, ექვსი
და მეტი ვირი ჰყავს; იმით მიაქვთ ყველაფერი, რაც-კი
არის მათთვის საჭირო. აქ ვირები შეჩვეული არიან
მეტ ვიწრო გზებზე სიარულს და ძალიან ოსტატურათაც
დადიან.

იმერხევის მაღალ კლდიან მთებზე ალაგ-ალაგ კი

ბაღახი მოდის, მაგრამ ზაფხულში მეტი სიცხეები აფუჭებს და, ცოტა არ იყოს, უწყლობაც აძნელებს საქმეს; ამიტომ იმერხვეველ გლეხკაცობას ყველა ამ ციკაბო კლდეებზე წყალი გაუყვანია ტივის ხეების მიღებით, რაც რწყავს ხოლმე აქ საბაღახო ადგილებს. ზოგიერთ ისეთ ადგილებზე აქვთ მიღები გატარებული, რომ კაცი გაკვირდება, თუ იქ როგორ გაიარეს და როგორ გააწყვეს იმ სიმსხო ტივის ხის მიღებით; იქიდან კაცი რომ გადმოვარდეს, ძირს სული არ დაჰყვება და ნაჭერ-ნაჭრებათ იქცევა!.. მეტი რა გზა აქვთ, რომ ასე არ იტანჯონ და არ იშრომონ?

იმერხვეველი გლეხების სახლებიც ისევეა ნაშენი, როგორც შავშეთში; ყანა, საბძელი, ბოსელი და სხვანიც აქაც ისეთივეა მხოლოდ ცოტა გარჩევით; აქაურ ხალხს უფრო სილატაკე ეტყობა; შავშელებთან შედარებით ესენი გაცილებით დაბლა დგანან ყველაფრით. ქამა-სმა ამათშიაც ისე იციან, როგორც სხვა მხრის მაჰმადიანებში. ლოცვას და მის საქმეებსაც ისევე მისდევენ, როგორც შავშელნი. ჯამე ყველა სოფელში აქვთ; აქვთ მედრესეებიც; ბავშვებს ოსმალურს ასწავლიან. ქალები პირ-ბადით დაიარბიან; როგორც მითხრეს, ესენი ისე არ ფანატიკოსობენ, როგორც აქარელი ქალები. მე შემხვდა ასეთი შემთხვევა: ტყეში მგზავრათ შევხვდით ერთ იმერხვეველს ქალს, რომელმაც შორიდან ლაპარაკი დაგვიწყო: სადაურები ბრძანდებითო, ჩვენი ამბები იკითხა და მერე თავისიც გვითხრა; აქარელ მგზავრს ეს გაუკვირდა, მაგრამ იმერხვეველები მევირეები არიანო, თქვეს, და არა დაედრანებათ რაო.

იმერხვევის სოფლები მოთავსებულია ისეთ ადგილებში, ხეობებში ან მთებზე, სადაც ვაკე ადგილებია და მას-

თან წყლიანი; სოფლებიც ისეთივე შვენიერებია, როგორც შავშეთში. სახლების ახლოს ხილის ხეები აქვთ გაშენებული: ამრავლებენ ვაშლს, მსხალს და ნამეტურ თუთას. ამათში თუთა ისეთივე ტკბილია და დიდი მარცვლი იცის, როგორც შავშეთში; აქ თუთა მარიამობისთვისაც კი მწიფდება. აქაურებს ხილი სხვა-და-სხვა ქალაქებში მიაქვთ გასასყიდათ და ადგილობრივაც იყიდება: არდაჰანიდან ვაჭრები და ქურთები მოდიან, და ხილს ერბო-ყველზე და პურზე სცვლიან. ფუტკრის მოშენებასაც მისდევენ იმერხვევლები; აბრეშუმის კეთებაც სცოდნიათ; წინეთ სამოსლის მასალას აქ ამზადებდნენ თურმე. იმერხვევში მოდის პური, ქერი, სიმინდი და სხვა-და სხვა გვარი ბოსტნეულობა.

მე ბევრი ვეცადე, მაგრამ მცირეთ, დაახლოვებითაც ვერ შევადგინე ცნობები, თუ მთლათ იმერხვევიდან წელიწადში რამდენი ფასის რამეს გაიტანენ და გაჰყიდიან. საზოგადოათ კი უნდა ითქვას, რომ იმერხვევის ერი ბევრათ დაბლა უნდა იდგეს შავშეთის ერზე. იმერხვევლები არა ნაკლებ მუშაობენ მათზე, მაგრამ, საუბედუროთ, ამათი ადგილები-კი ისეთ ქვიან-ქვიშიანი აღმართ-დაღმართებია, რომ იქ ყანებს ყოველთვის განსაცდელი მოეღოს და მტერი, ადგას თავზე. ქარი მოვა, მიწას წაიღებს, დიდი წვიმა, — მიწას ჩაიტანს და მთლათ ყანას გააფუჭებს ისე, რომ კაცი იქ ვეღარას ნახავს. შავშელ-იმერხვევლნი მხოლოთ იმით არიან ბედნიერნი, რომ, როგორც საერთოთ მაჰმადიანებს, მათ სახლში ხარჯზე ძრიელ მცირე მოთხოვნილება აქვთ, ერთობ მცირეთ ჭამენ! აქ თვე ისე გავა, რომ სახლში ხორც არ მოიხარშება... ერთი ცუვი მქადი მთელ ოჯახს ჰყოფნის. ერთ დღეს საქმელების მოხარშვა ამათში სულ არ იცინა!.. ეს მაჰმადიანებს აქვს შემჩნეული.

როგორც შავშეთში, იმერხევშიაც ისეთი დიდი თოვლი იცის, რომ იქაური კაცი ზამთარში კარში ფეხს ვერ გამოდგამს. მთელი ზამთარი შინ სხედან და მხოლოდ გაზაფხულზე იწყებენ სიარულს და მუშაობას. აქაური მხენელი ზაფხულშივე იწყებს საზამთრო სარჩოს მოპოვების და შენახვის თავდარიგს.

იმერხეველი გლეხი მეტათ მოუხეშავია, მან არაფერი ამბები იცის; იქნება თითო-ორი მოხუცებულებმა რამე ძველებური ამბები მოიგონონ, ისიც ისევ და ისევ თამარ დედოფლის შესახებ. ძველი ნაშთების რიცხვიც ერთობ მცირეა აქ. ეამთავითარებას ყველაფერი აღუგვია და მოუსპია!.. იმერხევში შენახულა ქართული ენა და დღეს აქ მთელი ხალხი ქართულათ ლაპარაკობს, ან, როგორც თვით ამბობენ, „ქართულათ იტყვიან“. იმერხევში ქართული ენის შენახვის საქმეს აქ უნდა რამდენიმე სტრიქონით შევხვით.

იმერხევში ქართული ენის შენახვის საქმე არის მეტათ საყურადღებო და მასთანავე საკვირველიც. დიდათ საკვირველია, რომ შავშეთში დაიკარგა ქართული ენა და მის ახლო მდებარე იმერხევში-კი დარჩა. მე ამის შესახებ ადგილობრივ გამოვიკითხე მიზეზები და სხვა-და-სხვა ნაირი ამბები გარდმომცეს. ერთმა მოხუცმა შემდეგი მიაპბო:

— შავშეთში მიტომ დაიკარგა ქართული ენა, რადგანაც ჩვენ ძველათ გავთათრებულვართ, იმერხეველნი-კი ჩვენზე ასი წლის შემდეგ; ვითომც იმერხევი და შირატის ხევი ერთ დროს გათათრებულა. ამაზე აქვე მოვიყვანთ ცნობას!

შირატის ხევის ერთ სოფელში ცხოვრებენ დარჩიძნეები; ამათ სოფელს და მთებსაც ეს სახელწოდება აქვს მითვისებული. ერთი დარჩიძე 1878 წ. გადაცვლილა

65 წლისა. ამის მამა გარდაცვლილა 75 წლისა 1830 წლებში. ამ მოხუცის დედა ქრისტიანი ქალი ყოფილა, რომლის ქმარმა თურმე 1815 წ. სელიმ-ფაშას ხირხატის ციხეში სიმინდი მუტანა, რისთვისაც ორი ფული აჩუქა მას სელიმ-ფაშამაო. ასე რომ ჩვენ ზედ მიწევნით იმერხევის და შირატის გათათრება 1780 წლებს უნდა ვაკუთნოთ და შავშეთის გათათრება-კი 1680 წლებს. მეორე მოხუცის ნათქვამი:

— იმერხევეში მიტომ დარჩა ქართული ენა, რადგანაც იმერხევის ადგილები ცუდი ადგილებია, გონჯი; იქ ოსმალები არ ეტანებოდნენ, იქ მათ ცხოვრება უძნელდებოდათ, იმერხეველებიც ოსმალებს არას ერჩოდნენ და ამიტომ იგინი დარჩნენ. შავშელების საქმე-კი ასე არ იყოვო. შავშეთი ძველათვე გაივსო ოსმალებით, აქ ქურთებს და ოსმალებს ხშირი მისვლა-მოსვლა ჰქონდათ და ამიტომ ჩვენში ქართული დაივიწყა ხალხმა და ოსმალური შეისწავლაო. ამის შესახებ საუბარს რომ გავყვე, ეს ერთობ შორს წავა, მე-კი ის მიმაჩნია კემშარიტებათ, რომ იმერხეველნი ოსმალთა დასტოვეს უყურადღებოთ, მათ დევნა არ დაუწყეს, რადგან შიში არ ჰქონდათ იმათი. იყვნენ აქ, იცხოვრონ და არა უშავს რა, როგორც უნდათ, ისე ისაუბრონ, ბოლოს მაინც გაგათათრებთო — ჰფიქრობდნენ თათრები. აი, ამ მიზეზების მეოხებით შენახულა იმერხევეში ქართული ენა და დღემდის მოუღწევია, მაგრამ დღეს-კი სხვაფერ მიდის აქ საქმე. აქაც შეპარულა ოსმალური ენა და დღეს სოფელს წყალსიმერში ქართველ მაჰმადიანთ ბავშვები უკვე ოსმალურათ ეჩვევიან ლაპარაკს. მე თვით ვნახე ლომინადის და სხვების ოჯახებში, რომ ბავშვები ოსმალურათ ლაპარაკობდნენ. სახლობაში თუმცა ქართულიც იციან

და მე ქართულათ მელაპარაკებოდენ, მაგრამ ოსმალური უფრო ეხერხებოდათ. ენახე აგრეთვე რამდენიმე მენახირეები კარჩხალის მთაზე, რომელიც იმერხევის სოფლებიდან იყვნენ და ერთმანეთში ოსმალურათ ლაპარაკობდენ. ვინაობა გამოვკითხე და აღმოჩნდა, რომ მათ ქართული გვარები ჰქონდათ.

იმერხევიში თათრული ენა უფრო გზის პირათ მდებარე სოფლებში შესულა და გავრცელებულა, თორემ სადაც მიყრუბელი და მიუვალი სოფლებია, იქ ხალხი ქართულათ ლაპარაკობს. ერთმა ქართველმა მაჰმადიანმა, რომელიც სახლში სულ ოსმალურათ ლაპარაკობს და რომელიც ჩემი მეგზაური იყო, იმერხევის შემოვლის დროს მიჩვენა ზოგიერთი სოფლები და დამარწმუნა, რომ ამ სოფლებში ხალხმა ქართული ენის მეტი ენა არ იცისო. თვითონაც ქართულათ ელაპარაკებოდა ყველას. ეს მე ძალიან საკვირლათ დამირჩა. აქვე აღვნიშნავ იმ სოფლების სახელებს და მათ შესახებ ცნობებს, რომლებიც იმერხევის ეკუთვნის და სადაც ქართულათ ლაპარაკობენ.

შავშეთის დასავლეთით, ქალის საფინავის და ქვების თავთავის მთებისა და ხეობათა შეყოლებაზე სძევს შემდეგი სოფლები:

- 1) სოხლეური, მთლათ ქართულად ლაპარაკობენ.
- 2) აჯარა, ქართულათ ლაპარაკობენ. 30 კომლია.
- 3) შოლტის ხევი, მაღალ მთასაც შოლტის ხევი ეწოდება, ამ მთიდან შირატის ხეზე გადმოდის გზა ჩრდილოთ. ქართულათ ლაპარაკობენ.

4) წყაღსიმერა, ლაქაზი სოფელია, 50 კომლია. თათრული ენა შესულა ხმარებაში. ეკკლესიაზე ჯამე დგას მანარეთასა. ამ სოფელში ბევრი ამბები იცოან გათათრების შესახებ. თვით სოფელი მეტათ შვენიერია.

5) წითლჯოთა, ქართულათ ლაპარაკობენ; 25 კომ-
ლია.

6) დიოზანა, წყალსიმერს მაღლა, სამხრეთით, ქართუ-
ლათ ლაპარაკობენ. ამის ახლოს ერთ მთაზე დგას ეკ-
კლესია.

7) იფრსკევი, ქართულათ ლაპარაკობენ, აქაური ძვე-
ლებური მებატონე სავარსამიძე ყოფილა. ეს გვარი ცნო-
ბილია „ქართლის ცხოვრება“-ში და „ამირან დარეჯანი-
ანშია“ მოიხსენება.

8) ავეთა, ქართულათ ლაპარაკობენ.

9) გზათა, ქართულათ ლაპარაკობენ, თათრული აქ
არავენ იცის. აქვე ცხოვრებენ ზაქარიაძეები და ზოგნი
ამ სოფელსაც ზაქარიაძეს უწოდებენ; 40 კომლია.

10) სურჯანა, ქართულათ ლაპარაკობენ. 40 კომ-
ლია.

11) უბე, ქართულათ ლაპარაკობენ.

12) ძიოსი, ქართულათ ლაპარაკობენ.

13) სემწვრიდი, ქართულათ ლაპარაკობენ.

14) დაბა, ქართულათ ლაპარაკობენ. 25 კომლია.

15) ბეღტეფთა, ქართულათ ლაპარაკობენ.

16) ზაქეეთი, ქართულათ ლაპარაკობენ.

17) ბაქგაეჭეთი, ქართულათ ლაპარაკობენ.

18) ლეონიძე, ქართულათ ლაპარაკობენ. ამ სოფლის
მებატონენი ძველათ ლეონიძეები ყოფილან. ამათი რიც-
ხეი აქ 5 კომლი ყოფილა. ერთი ლეონიძეთაგანი ჰასან-
ფენდი-ხოჯა სულთანის შვილებს ლოცვების მასწავლე-
ბლათ იყო. ამის ძმა არიფ-ალა ლეონიძეც სახელოვანი
პირია სტამბოლში. ამ სოფელს ძველათ „დასაბმოზი“
ეწოდებოდა.

სათლეს გასწვრივ, სამხრეთით მიდევს ხეობა, აქ აღ-

მოსავლეთის მთები ირგვლივ უვლის, ჩრდილოეთით კარ-
ჩხალამდე და აქ წიფთის ციხის მახლობლათ არის შემდე-
გი სოფლები იმერხევისა, სადაც ქართულათ ლაპარაკობენ.

19) ჩახაბი, ქართულათ ლაპარაკობენ; 40 კომლია.

20) წახის ხევი, ქართულს ლაპარაკობენ.

21) უსტამისი, ქართულად ლაპარაკობენ, 30 კომლი.

22) გრილ აგაჩა, ქართულს ლაპარაკობენ 25 კომლი.

23) ზხაკაურბი, აქ სომხებიც ცხოვრობენ 30 კომლი.

24) ლივანის ძირი, ქართულათ ლაპარაკობენ.

25) ჩაქვედა, ქართულათ ლაპარაკობენ. ამის ახლო
ხეობაში დაშთენილა პატარა ეკლესია.

26) შაკოთა, ბინა-სადგური იონე შავთელისა. ამის
ახლოს ერთ ალაგას ეკლესია მდგარა, მაგრამ ეს ადგი-
ლები მორღვეულა, წყალს გადუტანია ხევში და ეკლეს-
სიაც დაქცეულა, ვეება დიდი ალაგია მორღვეულ-მოხეთ-
ქილი. კარჩხალის მთის მხრით ძვეს.

27) ხაჩსანა, ქართულათ ლაპარაკობენ.

28) გორგატისხა, ქართულათ ლაპარაკობენ.

29) აქროს წუა, ქართულათ ლაპარაკობენ.

30) ახალ-დაბა, ქართულათ ლაპარაკობენ.

31) მარჯულ უფი, ქართულათ ლაპარაკობენ.

32) ჯვარკები, ქართულათ ლაპარაკობენ. ეს სამი უკა-
ნაქენელი სოფელი იმერხევისა და შავშეთს შუა ძვეს.

33) მიქელეთა, აქ ლაპარაკობენ თათრულ-ქართულს.
მიქელეთის ხეობაში არის აბანო და ამიტომ ამ ხეობის
აბანოს ხევი ეწოდება. აქ ხალხი დადის საბანაოთ. წყალი
თბილია.

34) მანატა, 6 კომლია. ქართულათ ლაპარაკობენ.

35) წიფთის ბაჩი, 20 კომლია. ქართულათ ლაპა-
რაკობენ.

36) დეკა გულა, 10 კომლია.

ზემოხსენებულ სოფლებს გარდა სხვა წვრილი სოფლებიც ბევრია, მაგრამ მე ისინი არ დავასახელებ, რადგანაც ერთი მეორეზეა მიწერილი. ყველა სოფელს აქვს თავისი ჯამე და მედრესეები. იმერხევის და შავშეთის სოფლების განაპირათ მოჰყვება არდანუჯის და ართვინის სოფლები.

შავშეთში და იმერხევეში ძველათ გამოჩენილი გვარები ყოფილა, მაგალითად: ათაბაგი (ჯაყელი), ლასურიძე, თურმანიძე, ფანცაძე, ფუტლარიძე, გორდაძე, ცეცხლაძე, ხიმშიაშვილი, კოკობიძე, ზაქარიძე, ლომინაძე, ლეონიძე, სავარსამიძე „ქართლის ცხოვრებაში“ ცნობილი და „ამირან დარეჯანიანშიც“ მოხსენებული, ქადაგიძე, მიქელაძე და ლომსაძე. ლომსაძის მამა ათი წლის წინეთ 80 წლისა გარდაცვლილა; ის ქრისტიანი ყოფილა. მაშინ იმერხევი ქრისტიანობდა თურმე. მიქელაძე ყოფილა სოფ. მიქელეთის მებატონე; პირველათ ის გათათრებულა და იმას მიუღია არტახანს უფრახსება.

ვახუშტის ჩვენებით, იმერხევი უნდა იგულისხმებოდეს ანაკერტის აღწერაში. მაგალითებრ, მოყვანილია ეს: „ანაკერტი: ჭოროხის ხევე მოერთვის ანაკერტის ხევი, აჭარის მთიდან, ამ ხევედ არის, ჭოროხის აღმოსავლეთ, აჭარის მთის კალთისკენ, ანაკერტი, დაბა დიდი და კარგი; ამის ზევით მოერთვის ჭოროხი შავშეთის მდინარეთა შორის. ამ შავშეთის და ანაკერტის შორის, ჭოროხის აღმოსავლეთით, აჭარის მთის კალთასვე, არის მონასტერი ნათლისმცემლისა. და იყო დიდ ხელოვნებით ქმნილი და შენებული. ამისნი შემდეგნი 12 მონასტერნი თავი იყო, სადა ესვენა კოროხი, იდგენ მოწესენი მონაზონნი“. ეს ეკლესია ოპოზა არის. აქ რომ ვახუშტის კარ-

გათ არა აქვს აღწერილი, მე თავისუფლათ შევნიშნავ. ჩანს ვახუშტის ოსმალეთის საქართველო არც-კი შემოუვლია. იმერხევი თვალითაც არ უნახავს, თორემ ანაკერტს იმერხევის საზღვრებში არ მოაქცევდა.

სხვა-და-სხვა მოგზაურთა ჩვენებით, იმერხევი ძვეს ანჩის ტაძარი, ბერთა და გამოჩენილი ციხე წებთისა. მე ვფიქრობ, რომ წიფთა სწორეთ ის ციხე უნდა იყოს, რომელსაც ვახუშტი ხარხის ციხეთ უწოდებს, რომელმაც სახელი მოიგო შემდეგი სიტყვით: „თუ ხარ შენ ციხე და არა სხვა“. ეს ციხე სწორეთ იმ ალაგას არის ჩვენებული, სადაც დღეს წიფთა დგას და იმერხევის ნაწილს ეკუთვნის. მე ვფიქრობ, რომ იმერხევი იქნება ვახუშტის დროს აწინდელის სახელწოდებით არც-კი იყო, იქნება მას მაშინ სხვა სახელი ერქვა. ვახუშტის აზრით, იმერხევი ქოროხის ხეობის და შავშეთის საზღვრებში იკარგება და არა ჩანს. ჩვენთა ძველთა მემატიანეთა თქმით, შავშეთსა და იმერხევი ბევრი რამ ნაშთები უნდა იყოს დარჩენილი, მაგრამ დღეს აქ ბევრი აღარაფერია, მძიმე ქარიშხალს ყველაფერი აღუგვია.

იმერხევი და შავშეთი დღეს რუსეთის მთავრობის წინაშე დიდ ხარჯს არ იხდის: სულზე, ანუ კომლზე, 3 მანათილამ 7 მანათამდის აღის. როგორც ამბობენ, ამ ხარჯის გადახდა ხალხს არ აწუხებსო და ამიტომ ისინი დიდათ კმაყოფილნი არიან რუსის მთავრობისაო, რომ მთავრობა მათ მიუვალს და ყრუ ადგილების ვითარებას ყურადღებას აქცევს და ხალხს დიდი ხარჯით არა ტვირთავსო. მხოლოდ აწინდელმა ტყეების საქმემ-კი დიდათ შეაშინა ისინი და არ იცოდენ, რა ექნათ, ზოგი ერთნი აუწყებდენ მათ, რომ დღეიდან-კი თქვენ თქვენი ტყეები ჩამოგერთმევათო და ყველაფერი მთავრობის ხელში გა-

დაეო. ამაზე დიდი აშორლობა მოხდა: ხალხმა მთავრობას თხოვნა მისცა. მთავრობამ ჩაიბარა მთელი შავშეთის ტყეები და ტყის მცველები დააყენა. ამ საქმის უმთავრეს საფუძვლათ გახდა ის გარემოება, რომ ოსმალეთში მიწები და ტყეები მხოლოდ სახელმწიფოს კუთვნილებას შეადგენს. ასეთი პასუხი მოსცეს ოსმალებმა რუსეთის მთავრობის წარმომადგენელს დ. ბაქრაძეს, როცა ის სტამბოლში იყო გაგზავნილი აქაურს მიჰმადიანების მიწათმფლობელობის გამოსაკვლევათ.

შავშელები და იმერხეველები ტანათ დაბალი ხალხია, მოშავო პირის ფერის, როგორც კაცები, ისე ქალებიც. ტანსაცმლის შეკერილობა ცოტათი თუშ-ფშავ-ხევსურებისას წააგავს: მოკლე ჩოხების ნაპირები ყაითნებით აქვთ შემოვლებული; კაცი ხამათ რომ შეხედავს შავშელს ან იმერხეველ კაცს, იმას თუშ-ფშავ-ხევსურელი ეგონება. ამათში თუშების ცნობაც ყოფილა გავრცელებული, რადგანაც ზაფხულში არდაჰანის მთებზე თუშებს კახეთიდან ცხვარი დაჰყავთ საძოვრათ; მთელი არდაჰანის მთები ამათი ცხვრებით არის სავსე; არ უნდა დაივიწყოთ, რომ კახეთიდან შავშეთის მთებამდის 500 ვერსზე ნაკლები მანძილი არ იქმნება.

ღანჩხუთში: მასთანვე „შუამავალში“.

ახალ-სენაკში: თავართქილაძესთან წიგნის მაღაზიაში,
ბესარიონ დავითის ძე ქავთარაძესთან და სამსონ ყიფიანთან.

საჭაღაოში: „შუამავალში“ კოწ. თავართქილაძესთან.

ჩუგდიდში. კნ. ანეტა დადიშქელიანთან.

ხონში: ივანე შარაშიძესთან.

ქიათურაში: ირაკლი დეკანოზიშვილთან.

სახხურში: ყარამან ჩხეიძესთან.

უკრაინაში: (ზესტაფონში): დეკანოზ დავით ლამბაში-
ძესთან და ალ. არაბიძის წიგნის მაღაზიაში.

წიფაში: კირილე ხარაძესთან.

ონში: თავად ქაიხოსრო გელოვანთან.

გორში: ნიკო ლომაურთან, მიხეილ ილურიძესთან
და რომანოზ ფანცხავასთან.

განჯაში: ალექსანდრე მიქაბერიძესთან და სოლომონ
დოლიძესთან.

ბაქოში: ილარიონ თაყაიშვილთან.

კაკაკაში: ალექსი ჭიქინაძესთან და ივანე ჩიტაშვილთან.

თელავში: ბარბარე პაატას ასულ სულხანიშვილთან,
კნიაენა მარიამ ვესტატეს ასულ ვახვანიშვილთან და ივანე
კოლელიშვილთან.

საინჯოში; დ. მაჩხანელთან—დებოში და თ. დ. ჩო-
ლოყაშვილთან.

ახალციხეში: გრიგოლ ბურჭულაძესთან.

ახალ ქალაქში: ილია აღნაზიშვილთან.

ხაშურში: იოსებ ნიკოლოზის ძე ფანცულაიასთან.

მოდითში: პავლე კურცხალიასთან.

ბრეთში: თ. ვანო ავალიშვილთან.

გუდაუთში: (სოხუმის ოლქშია): გიორგი ბალდავაძესთან.

აქსტაფაში: მიხეილ გორდაძესთან.

შორაპანში: სამსონ ლუკას ძე ყაზიაშვილთან.

რედაქცია იღებს დასაქმდათ ყველა ენაზე კერძო
განცხადებებს.

შემდეგ ნომრებში იქნება დაბეჭდილი „კრებუ-
ლის“ ხელის მომწერთა სია.

ადრესი: Тифлисъ. Въ редакцію „Кребули“. Го-
ловинскій проспектъ, д. кн. Мухранскаго.

„კვალნი“

გამოდის 1897 წელს ეოველ კვირაში ერთხელ
ერთიდან სამ თაბასამდე

გაზეთი წლიურათ ღირს გაუგზავნელათ 7 მანეთათ, ხოლო გაგზავნით 8 მანეთ. ნახევარი წლით გაუგზავნელათ 3 მან. 50 კაპ. გაგზავნით 4 მანეთ. სამი თვით გაუგზავნელათ 2 მანეთ. გაგზავნით 2 მან. 50 კ. თითო რომერი სამ შაურათ. ხელის მომწერლებს წლის ფული შეუძლიათ ნაწილ-ნაწილათ გამოგზავნონ.

ხ ე ლ ი ს მ ო წ ე რ ა მ ი ი ღ ე ბ ა :

თფილისში არწრუნისეულ-ქარვასლაში: „ქართულ სახალხო სამკითხველოში“, „წერა-კითხვის საზოგადოების კანცელარიაში“ და თვით „კვალის“ და „ჯეჯილის“ რედაქციაში. (Артиллер. ул. д. Тамамшева, возлѣ кадетскаго корпуса).

ქალაქს გარეშე: ქუთაისში: ვარლამ კილაძის, ვ. ბეჟანეიშვილის, ხეთერელის წიგნის მაღაზიებში და ბ-ნ ლალიძესთან ზელტერის წყლის ქარახანაში.—ბათუმში: მათე ნიკოლაძის ჟურნალ-გაზეთის სააგენტოში.—განჯაში: ალ. მიქაბერიძესთან.—ფოთში: იოსებ კობრეიძესთან.—მისაილკში: (ხაშურში): იოსებ ფანცულაიასთან.—თიანეთში: ივანე ჩიბალაიშვილთან.—გორში: არსენ კალანდძესთან.—უკრაინაში: ბ-ნ არაბიძის წიგნის მაღაზიაში.—სახსერკში: ყარ. ჩხეიძესთან და მარტოთ-უბანში—ი. ნადირაძესთან.

„სნობის ფურცლის“

რედაქცია

ტფილისი, ფრეილინის ქუჩა, № 13.

სელის მომწერნი გაზეთის დასაკუთად მიძღრთუნ რედაქციას დილის 10 საათიდან 3 საათამდე და საღამოს 6—7 საათამდე და „წერაკითხვის გამავრცელებელ. სას.“

სელ მოუწერელ წერილებს რედაქცია არ ჰბეჭდას. ზირის-ზირ მოღაზარაკება რედაქტორთან შეიძლე-
ბა უოველ დღე.

ტელეფონი № 363.

გაზეთის ფასი: ერთი წლით 6 მან. ნახევარი წლით 4 მან თითო ნომერი 3 კაპეიკათ. ფასი განცხადების ჩვეულებრივია: სტრიქონი ზირველ გვერდზე 10 კაპ., მეოთხეზე 5 კაპ.

Редакция

„Днобисъ Журцели“

Тифлисъ, Фрейлинская, № 13.

„ივერია“

გამოდის ამა 1897 წელს.

იმავე პროგრამით, როგორც წინაჲ.

ფასი გაზეთისა:

	მ.	კ.		მ.	კ.
12 თვით.	10		6 თვით.	6	—
11 „	9	50	5 „	5	50
10 „	8	75	4 „	4	75
9 „	8	—	3 „	3	50
8 „	7	25	2 „	2	75
7 „	6	50	1 „	1	50

საზღვარ-გარეთ დაბარებული 1898 წლის 1 იანვრამდე ელირება 17 მან.

თფილისს გარეთ მცხოვრებთ უნდა დაიხარონ გაზეთი შემდეგის ადრესით:

Тифлисъ. Редакція „Иверія“.

ტფილისში ხელის მოწერა მიიღება „ივერიის“ რედაქციაში, ნიკოლოზის ქუჩა, № 21 და „ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრც. საზოგადოების“ კანცელარიაში, სასახლის ქუჩა, ქართ. თავად-აზნაურთა ქარვასლაში. თუ ტფილისში დაბარებული გაზეთი ტფილისს გარეშე ადრესზედ შესრულა ვინმემ, უნდა წარმოადგინოს რედაქციაში ერთი მანათი; ხოლო თუ ქაღაჩის გარეთიდან სსკა ადგილს გადავიდა სადმე ქაღაჩს გარედეუ — ორი აზაზი. თუ თვის განმავლობაში დაიბარა ვინმემ გაზეთი არა მთელის წლით, მას გაეკზავნება გაზეთი პირველ იმ თვითად, რომელსაც დაშვებული აღნიშნავს.

1896 წლის ხელის-მომწერთა საეურთაღებოდ.

იმათ, რომელთაც შარშან პირველი იანვრიდგან მთელის წლით გამოიწერეს გაზეთი და თუმანი წარმოადგინეს, გაზეთი მოესპობათ ამ აგვისტოს დამლევს. ვისაც ჰსურს ამ 1897 წლის დამლევამდე ეგზავნებოდეს გაზეთი, უნდა შემოიტანოს კიდევ 3 მან. 33 კაპ.

ქართულთა სახლებ-მიცემო ამხანაგობა.

„**უშაგავალი**“

ამით აცხადებს საყოველთაოდ, რომ მან გამართა საბაკალეო და გასტრონომიული მაღაზიები, სადაც მსურველთ შეუძლიათ შეიძინონ პირიანათ სხვა და სხვა სანოვაგე, სანელი და ხილეული; ჩაი, შაქარი, კაკაო და შეკოლადი; ღვინო, არაყი, და სხვა და სხვა სასმელები ადგილობრივი, რუსეთისა და საზღვარ-გარეთისა; პაპიროზი და თამბაქო სხვა და სხვა ფირმებისა და ყოველ-გვარი საყოველღღეო საქირო საგნები.

1 ენკენისთვიდან გაიხსნა აქვე საყასბო, ევროპიულად მოწყობილი, და გაიმართა მასთან საბაკალო და რძის ნაკეთობის განყოფილებები.

მაღაზიებში მკაცრად არის დაცული სისუფთავე და ზრდილობიანობა მუშტართან.

ამხანაგობა იღებს კომისიით და ყიდულობს ნაღდ ფულად სოფელის მწარმოებელთაგან ყოკედსავე მათს ნაწარმოებს.

შემოსვლა ამხანაგათ შეუძლიათ ყველას განურჩევლად წოდებისა, სქესისა და სარწმუნოებისა. სრული საწევრო წილი არის მხოლოდ ერთი თუმანი; ამ წილის ფულის შემოტანა შეიძლება ნაწილ-ნაწილადაც. მსურველთ შეუძლიათ აიღონ რამდენიმე წილი (რაოდენობა წილისა განუსაზღვრელია).

ადრახი კუთხე ბარონისა და ბაზრის ქუჩისა, სახლი თ. ა. ი. მუხრან-ბატონისა, № 6/1.

სადღესასწაულო შგენაედა საჩუქება.

„აღმოსავლეთის მაღაზია“

ძმათა პერველიზაძეებისა

(ლორის მელიქოვის ქუჩაზე, ზუბალოვის სახლებში, სემინარიის პირდაპირ, № 4)

იყიდება კავკასიისა და იაკონიის საუცხოვო დამზადებული ნაწარმოები — სადღესასწაულოთ მისართქვეა შგენაედა საჩუქება: ოქროთი მოვარაყებული უთები, ძვლისა, რძისა, ბრინჯაოსი და ვერცხლის ნივთები; ნაბღები ძალისა და კაცისა, საბეჭურები (კელერიკები), ჩაბალახები, მათრახები, ქამარ-ხანჯლები, ხმლები, როგორც დიდებისა, ისე ყმაწვილებისა, კახური ფვინიერი ლეჩაძის არშიები.

აბრეშუმეულობა ჩინეთისა და იაკონიისა: დამზადებული ხალათები, ჯუბები, თავსაფრები, მრავალი ცხვირსახოცები, ფანჯა თეთრეულისათვის, ჩმუნჩა და სხვა.

მაღაზიას აქვს სამაგალითო სამკერვალოსახელოსნო, სადაც მზადდება ჩვენებური საუცხოვო ტანისამოსი.

აქვე იყიდება: იმერული, მებრული, დიგორული, და ლეკური შალები, თივთიკები და სხვა და სხვა.

ფასები ყველა საქონელზე გადაჭრილია. ვისაც სურს ზედ დადებილი ფასით საქონლის გამოწერა, წინ-და-წინ უნდა გამოგზავნოს საქონლის ღირებულობის ერთი მესამედი.